

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการวัดให้เป็นอุทยานการศึกษาในจังหวัดสระบุรี” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารมารวบรวมแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการจัดการวัดให้เป็นอุทยานการศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย โดยแบ่งการนำเสนอ ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ

- ๒.๑.๑ ความหมายของรูปแบบ
- ๒.๑.๒ องค์ประกอบของรูปแบบ
- ๒.๑.๓ คุณลักษณะของรูปแบบที่ดี
- ๒.๑.๔ การพัฒนารูปแบบ

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ

- ๒.๒.๑ ความหมายของการจัดการ
- ๒.๑.๒ หลักการในการจัดการ
- ๒.๑.๓ กระบวนการจัดการ
- ๒.๒.๔ ทฤษฎีการจัดการ

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับวัด

- ๒.๔.๑ ความหมายของวัดโดยพหุนัย
- ๒.๔.๒ ความหมายของวัดโดยนิตินัย
- ๒.๔.๓ ความสำคัญของวัด
- ๒.๔.๔ ประเภทของวัด
- ๒.๔.๕ หลักการจัดการวัด

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับอุทยานการศึกษา

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมสาราณียธรรม ๖

๒.๖ ข้อมูลพื้นที่วิจัย

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- ๒.๖.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบ
- ๒.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ
- ๒.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัด
- ๒.๖.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอุทยานการศึกษา

๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ

๒.๑.๑ ความหมายของรูปแบบ

รูปแบบเป็นแบบอย่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างหรือทำซ้ำ เป็นตัวอย่างเพื่อการเรียนเช่นตัวอย่างในการออกเสียงภาษาต่างประเทศเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียน เป็นต้น เป็นแผนภูมิหรือรูปสามมิติซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลักการหรือแนวคิด เป็นชุดของปัจจัยหรือตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันซึ่งรวมกันเป็นตัวประกอบและเป็นสัญลักษณ์ทางระบบสังคมอาจจะเขียนออกเป็นสูตรทางคณิตศาสตร์หรือบรรยายเป็นภาษาก็ได้^๑ รูปแบบ หมายถึงแบบจำลองอย่างง่ายหรือย่อส่วนของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้เสนอรูปแบบดังกล่าวได้ศึกษาและพัฒนาขึ้นมาเพื่อแสดงหรืออธิบายปรากฏการณ์ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นหรือในบางกรณีอาจจะใช้ประโยชน์ในการทำนายปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้น ตลอดจนอาจใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปเป็นสิ่งที่สร้างหรือพัฒนาขึ้นจากแนวคิดทฤษฎี ที่ได้ศึกษามาของผู้สร้างเองเพื่อถ่ายทอดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ โดยใช้สื่อที่ทำให้เข้าใจได้ง่าย กระชับ ถูกต้อง และสามารถตรวจสอบเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์จริงได้ การพัฒนารูปแบบจึงเป็นการวิจัยที่มุ่งเน้นที่จะนำผลการวิจัยมาปรับปรุง เปลี่ยนแปลง เพิ่มคุณภาพ ประสิทธิภาพ การทำงานปกติในองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ โดยอาศัยยุทธศาสตร์ วิธีการหรือเทคนิคต่าง ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะธรรมชาติของงานหรือหน่วยงานนั้น ๆ^๒ รูปแบบ หมายถึง โครงสร้างที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบหรือตัวแปรต่าง ๆ สามารถใช้รูปแบบอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีในปรากฏการณ์ธรรมชาติหรือในรูปแบบต่าง ๆ อธิบายถึงลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบหรือกิจกรรมในระบบ^๓ รูปแบบ หมายถึง ชุดของทฤษฎีที่ผ่านการทดสอบความแม่นยำและความน่าเชื่อถือสามารถระบุและพยากรณ์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรโดยวิธีทางคณิตศาสตร์หรือทางสถิติได้ด้วย^๔ รูปแบบ หมายถึง ตัวแทนที่สร้างขึ้นเพื่ออธิบายพฤติกรรมของลักษณะบางประการของสิ่งที่เป็นจริงอย่างหนึ่ง หรือเป็นเครื่องมือทางความคิดที่บุคคลใช้ในการหาความรู้ความเข้าใจปรากฏการณ์^๕ รูปแบบอาจเป็นเพียง

^๑ Good, C.V. *Dictionary of education*, (New York : McGraw-Hill, 1973), p.375.

^๒ ขวัญญา สุขคร, *ความหมายของการวิจัย*, (ลำปาง : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ศูนย์ลำปาง, ๒๕๕๔), หน้า ๗๔.

^๓ บุญชม ศรีสะอาด, *วิจัยเบื้องต้น*, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๗), หน้า ๔๑-๔๗.

^๔ ถวัลย์รัฐ วรเทพพิพิงษ์, *การกำหนดและวิเคราะห์นโยบายสาธารณะ : ทฤษฎีและการประยุกต์*, (กรุงเทพมหานคร : เสมาธรรม, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑-๒๓.

^๕ ทิศนา ขัมมณี, *ศาสตร์การสอน องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ*, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๓.

การจำลองของจริงหรืออาจมีลักษณะเป็นทฤษฎี หรืออาจเป็นการเชื่อมโยงทฤษฎีสู่รูปธรรมของการปฏิบัติได้^๖ รูปแบบเป็นการนำทฤษฎีแนวทางการออกแบบคิดมาพัฒนา เพื่อให้สามารถแปลความหมายของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้^๗ รูปแบบเป็นนามธรรมของจริงหรือภาพจำลองของสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งอาจจะจะมีตั้งแต่รูปแบบง่ายไปจนถึงรูปแบบที่มีความสลับซับซ้อนมาก ๆ และมีทั้งรูปแบบเชิงกายภาพที่เป็นแบบจำลองของวัตถุ รูปแบบไม่ว่าคือรูปของความจริงของปรากฏการณ์ซึ่งแสดงด้วยข้อความจำนวนหรือภาพด้วยการลดทอนเวลาและที่สะท้อนให้เห็นความจริงของปรากฏการณ์ได้ดียิ่งขึ้นหรือตัวแทนของการใช้แนวความคิดของโปรแกรมที่กำหนดเฉพาะ^๘ รูปแบบคือรูปย่อที่เลียนแบบความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยจัดระบบความคิดในเรื่องนั้นให้ง่ายขึ้นและเป็นระเบียบสามารถเข้าใจลักษณะสำคัญของปรากฏการณ์นั้นได้^๙ รูปแบบ คือ วิธีที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ถ่ายทอดความคิด ความเข้าใจ ตลอดจนจินตนาการของคนที่มีต่อปรากฏการณ์ หรือเรื่องราวใด ๆ ให้ปรากฏในลักษณะของการสื่อสารในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง รูปแบบจึงเป็นแบบจำลองในลักษณะเลียนแบบ หรือเป็นตัวแทนที่ใช้เป็นแบบอย่างเป็นแผนผังหรือแบบแผนของการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อเนื่องด้วยความสัมพันธ์เชิงระบบ^{๑๐} รูปแบบ เป็นการสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับชุดของปรากฏการณ์ โดยอาศัยหลักการของระบบรูปนัยทั้งนี้มุ่งหมายเพื่อทำให้เกิดความกระจ่างชัดของนิยามความสัมพันธ์และประพจน์ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งรูปแบบที่มีความเที่ยงตรง จะพัฒนาเป็นทฤษฎีต่อไป^{๑๑}รูปแบบเป็นสิ่งที่ออกแบบมาเพื่อแสดงถึงองค์ประกอบและกระบวนการตรวจสอบความแตกต่างระหว่างความสัมพันธ์ในเชิงทฤษฎีกับปรากฏการณ์จริง^{๑๒}

^๖ศิริชัย กาญจนวาสี และคณะ, รายงานวิจัยโครงการวิจัยรูปแบบของระบบการบริหารจัดการศึกษาแบบบูรณาการสำหรับเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๘), หน้า ๓๒.

^๗Nadler, L., *Designing Training Programs : The Critical Events Model*. Reading. (Massachusetts : Addison Wesley, 1982), p. 182.

^๘ Tosi, H.L. and Carroll, S.J., *Management*. (New York : John Wiley & Sons, 1982), p. 163.

^๙ Raj, M.P., *Criteria for a Model for the Integration of Environment Education into the School Curriculum of the Northern Province*, (South Africa : Doctoral Dissertation University of South Africa, 2002), p.243.

^{๑๐} สุบรรณ พันธวิศา และชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์, *ระเบียบวิธีเชิงปฏิบัติ*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๗๗.

^{๑๑}เยาวดี วิบูลย์ศรี. *การประเมินโครงการ แนวคิดและแนวปฏิบัติ*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖). หน้า ๒๕.

^{๑๒}Willer, R.H., *Leader and Leadership Process*, (Boston : Irwin/McGraw-Hill, 1967), p.15.

^{๑๓} Hausser, D.L., *Comparison of Different Models for Organizational Analysis*, (New York : John Wiley and Son, 1980), pp. 132-161.

กล่าวโดยสรุป รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่สร้างหรือพัฒนาขึ้นจากแนวคิด ทฤษฎีที่ได้ศึกษา มาของผู้สร้างเองเพื่อถ่ายทอดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ โดยใช้สื่อที่ทำให้เข้าใจได้ง่ายและ กระชับถูกต้อง และสามารถตรวจสอบเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์จริงได้เพื่อช่วยให้ตนเองและคนอื่นสามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น

ตารางที่ ๒.๑ สรุปความหมายของรูปแบบ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
Good, C.V. (1973, p.375)	รูปแบบ หมายถึง เป็นชุดของปัจจัยหรือตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันซึ่งรวมกันเป็นตัวประกอบและเป็นสัญลักษณ์ทางระบบสังคมอาจจะเขียนออกเป็นสูตรทางคณิตศาสตร์หรือบรรยายเป็นภาษาก็ได้
ขวัญภา สุขคร (๒๕๕๔, หน้า ๗๔)	รูปแบบ หมายถึง แบบจำลองอย่างง่ายหรือย่อส่วนของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้เสนอรูปแบบดังกล่าวได้ศึกษาและพัฒนาขึ้นมาเพื่อแสดงหรืออธิบายปรากฏการณ์ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น
บุญชม ศรีสะอาด (๒๕๔๗, หน้า ๔๑-๔๓)	รูปแบบ หมายถึง โครงสร้างที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบหรือตัวแปรต่าง ๆ สามารถใช้รูปแบบอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีในปรากฏการณ์ธรรมชาติหรือในรูปแบบต่าง ๆ อธิบายถึงลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบหรือกิจกรรมในระบบ
ถวัลย์รัฐ วรเทพพิพิงษ์ (๒๕๕๐, หน้า ๒๑-๒๓)	รูปแบบ หมายถึง ชุดของทฤษฎีที่ผ่านการทดสอบความแม่นยำและความน่าเชื่อถือสามารถระบุและพยากรณ์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรโดยวิธีทางคณิตศาสตร์หรือทางสถิติได้ด้วย
ทศนา แคมณี (๒๕๕๔, หน้า ๑๒๓)	รูปแบบ หมายถึง ตัวแทนที่สร้างขึ้นเพื่ออธิบายพฤติกรรมของลักษณะบางประการของสิ่งที่เป็นจริงอย่างหนึ่ง หรือเป็นเครื่องมือทางความคิดที่บุคคลใช้ในการหาความรู้ความเข้าใจปรากฏการณ์
ศิริชัย กาญจนวาสี และคณะ (๒๕๔๘, หน้า ๓๒)	รูปแบบอาจเป็นเพียง การจำลองของจริงหรืออาจมีลักษณะเป็นทฤษฎี หรืออาจเป็นการเชื่อมโยงทฤษฎีสู่รูปธรรมของการปฏิบัติได้

ตารางที่ ๒.๑ สรุปความหมายของรูปแบบ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
Nadler, L. (1982, p.182)	รูปแบบเป็นการนำทฤษฎีแนวทางการอบแนวคิดมาพัฒนาเพื่อให้สามารถแปลความหมายของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้
Tosi, H.L. and Carroll, S.J. (1982, p.163)	รูปแบบเป็นนามธรรมของจริงหรือภาพจำลองของสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งอาจจะจะมีตั้งแต่รูปแบบไปจนถึงรูปแบบที่มีความสลับซับซ้อนมาก ๆ และมีทั้งรูปแบบเชิงกายภาพที่เป็นแบบจำลองของวัตถุ
Raj, M.P. (2002, p.243)	รูปแบบไม่ว่าคือรูปของความจริงของปรากฏการณ์ซึ่งแสดงด้วยข้อความจำนวนหรือภาพด้วยการลดทอนเวลาและที่สะท้อนให้เห็นเข้าใจความจริงของปรากฏการณ์ได้ดียิ่งขึ้นหรือตัวแทนของการใช้แนวความคิดของโปรแกรมที่กำหนดเฉพาะ
สุบรรณ พันธ์วิลาส และชัยวัฒน์ ปัญญาพงษ์, (๒๕๔๒, หน้า ๗๗)	รูปแบบคือรูปย่อที่เลียนแบบความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยจัดระบบความคิดในเรื่องนั้นให้ง่ายขึ้นและเป็นระเบียบสามารถเข้าใจลักษณะสำคัญของปรากฏการณ์นั้นได้
Willer, R.H. (1967, p.15)	รูปแบบ เป็นการสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับชุดของปรากฏการณ์โดยอาศัยหลักการของระบบรูปนัยทั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดของนิยามความสัมพันธ์และประพจน์ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งรูปแบบที่มีความเที่ยงตรง จะพัฒนาเป็นทฤษฎีต่อไป
Hausser, D.L. (1980, pp. 132-161)	รูปแบบเป็นสิ่งที่ออกแบบมาเพื่อแสดงถึงองค์ประกอบและกระบวนการตรวจสอบความแตกต่างระหว่างความสัมพันธ์ในเชิงทฤษฎีกับปรากฏการณ์จริง ^{๑๔}

^{๑๔}Comparison of Different Models for Organizational Analysis, (New York : John Wiley and Son, 1980), pp. 132-161.

๒.๑.๒ องค์ประกอบของรูปแบบ

รูปแบบเป็นสิ่งที่สร้างและพัฒนาขึ้นไว้เป็นแนวทางในการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งโดยองค์ประกอบของรูปแบบมี ๕ องค์ประกอบ คือ สภาพแวดล้อม (Environment) เทคโนโลยี (Technology) โครงสร้าง (Structure) กระบวนการจัดการ (Management Process) และการตัดสินใจสั่งการ (Decision Making)^{๑๕} องค์ประกอบของรูปแบบ ได้แก่ วัตถุประสงค์ของรูปแบบ และกลไกของรูปแบบซึ่งเป็นตัวจักรในการทำหน้าที่ของรูปแบบเพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของรูปแบบ โดยมีบริบทเป็นเงื่อนไข องค์ประกอบของรูปแบบบริหารครอบคลุมลักษณะสำคัญของการบริหารในประเด็นต่อไปนี้ ๑) องค์ประกอบการบริหารควรมีกลไกตัดสินใจในการบริหาร หมายถึงระบบข้อมูลเพื่อการตัดสินใจ ระบบและรูปแบบการตัดสินใจในการบริหารงานในองค์การ ๒) องค์ประกอบการบริหารควรมีกลไกการบริหารภายใน หมายถึง ระบบงาน และระบบคนในองค์การ การไหลเวียนของงาน ขอบเขต อำนาจหน้าที่ และความสัมพันธ์ของหน่วยงานย่อยในองค์การ และกระบวนการบริหารงานทั้งในระดับองค์การและหน่วยงานย่อยในองค์การ ๓) องค์ประกอบการบริหารควรมีกลไกการบริหารความสัมพันธ์ภายนอก หมายถึง ระบบงานอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบของหน่วยงาน กำหนดขอบเขตหน่วยงานแลบุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้อง กำหนดกระบวนการและวิธีการดำเนินงานความสัมพันธ์กับหน่วยงานแลบุคคลภายนอก ๔) องค์ประกอบการบริหารควรมีกลไกการบริหาร การตรวจสอบผลการดำเนินงานขององค์การและการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้องค์การมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น ๕) องค์ประกอบการบริหารควรมีกลไกการบำรุงและพัฒนาทรัพยากรขององค์การโดยเฉพาะทรัพยากรทางเทคโนโลยีและทรัพยากรบุคคล^{๑๖} สำหรับรูปแบบตามแนวคิด หลักการหรือทฤษฎีซึ่งเป็นพื้นฐานในการพัฒนารูปแบบนี้ ๆ และได้แบ่งกลุ่มรูปแบบการสอนเอาไว้ ๔ รูปแบบ คือ ๑) Information – Processing Model เป็นรูปแบบที่ยึดหลักความสามารถในกระบวนการประมวลข้อมูลของผู้เรียน และแนวทางในการปรับปรุงวิธีการจัดการกับข้อมูลให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ๒) Personal Model เป็นรูปแบบที่จัดไว้ในกลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคลและการพัฒนาบุคคลเฉพาะราย โดยมุ่งเน้นกระบวนการที่แต่ละบุคคลจัดระบบและปฏิบัติต่อสรรพสิ่งทั้งหลาย ๓) Social Interaction Model เป็นรูปแบบที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและบุคคลต่อสังคม ๔) Behavior Model เป็นรูปแบบที่ใช้องค์ความรู้ด้านพฤติกรรมศาสตร์เป็นหลักในการพัฒนารูปแบบ จุดเน้นสำคัญ คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่สังเกตได้มากกว่าการพัฒนาโครงสร้างทางจิตวิทยาและพฤติกรรมที่ไม่สามารถสังเกตได้^{๑๗} รูปแบบแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ ๑) รูปแบบเชิงเปรียบเทียบ เป็นรูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปไมยเทียบเคียงปรากฏการณ์ซึ่งเป็นรูปธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม เช่น รูปแบบในการทำนายจำนวนนักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบโรงเรียน ซึ่ง

^{๑๕}Brown, W. B., & Moberg, D. J. *Organization Theory and Management : Approach*, (New York : John Wiley and Sons, 1980), pp. 357-358.

^{๑๖}สมาน อัสวภูมิ. การศึกษาและการสังเคราะห์รูปแบบการบริหารสถานศึกษาการพัฒนา คณะกรรมการสถานศึกษา และสถานศึกษาเครือข่ายของผู้บริหารสถานศึกษาด้านแบบ รุ่นที่ ๑. (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๔๙.

^{๑๗}Joyce, B. and Weil, M., *Model of Teaching*, (New York : Prentice-Hall, 1996), p. 203.

อนุมานแนวคิดมาจากการเปิดน้ำเข้าและปล่อยน้ำออกจากถัง นักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบเปรียบเทียบได้กับน้ำที่เปิดออกจากถัง ๒) รูปแบบเชิงภาษา เป็นรูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิ หรือรูปภาพ เพื่อให้เห็นโครงสร้างทางความคิดองค์ประกอบ และความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของปรากฏการณ์นั้น ๓) รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ เป็นรูปแบบที่ใช้สมการทางคณิตศาสตร์เป็นสื่อในการแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ รูปแบบประเภทนี้นิยมใช้กันทั้งในสาขาจิตวิทยาและศึกษาศาสตร์ รวมทั้งการบริหารการศึกษาด้วย ๔) รูปแบบเชิงสาเหตุ เป็นรูปแบบความคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรต่างๆ ของสภาพ ๒ ประเภทคือ ๑) รูปแบบเชิงปฏิบัติ รูปแบบประเภทนี้เป็นแบบจำลองทางกายภาพ เช่น แบบจำลองรถยนต์ เครื่องบิน ภาพจำลอง ๒) รูปแบบเชิงทฤษฎี เป็นแบบจำลองที่สร้างขึ้นจากกรอบความคิดที่มีทฤษฎีเป็นพื้นฐาน ตัวทฤษฎีเองไม่ใช่รูปแบบหรือแบบจำลองเป็นตัวช่วยให้เกิดรูปแบบที่มีโครงสร้างต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กัน^{๑๘} รูปแบบการอธิบายลักษณะจากลักษณะของเมืองออกเป็นรูปแบบที่อธิบายโดยลักษณะพื้นที่และรูปแบบที่อธิบายโดยลักษณะของประชากร รูปแบบที่ใช้ในการอธิบายโดยพื้นที่นั้นมีจุดมุ่งหมายในการบรรยายลักษณะของเมืองว่ามีลักษณะเช่นไร เช่น Concentric Zone Model และ Social Area Analysis Model เป็นต้น สำหรับรูปแบบที่ใช้อธิบายคุณลักษณะของประชากรเมืองนั้น เป็นรูปแบบที่เสนอแนวคิดในการอธิบายเกี่ยวกับลักษณะของประชากรเมืองต่าง ๆ เช่น Residential Segregation Model เป็นต้น^{๑๙}

กล่าวโดยสรุป รูปแบบมีหลายประเภท เช่น รูปแบบทางการศึกษาและสังคมศาสตร์ได้แบ่งออกเป็น รูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปไมยเทียบเคียงปรากฏการณ์ซึ่งเป็นรูปธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม รูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิ รูปภาพ รูปแบบที่ใช้สมการทางคณิตศาสตร์เป็นสื่อในการแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ และรูปแบบที่นำเอา ตัวแปรต่าง ๆ มาสัมพันธ์กันเชิงเหตุและผลที่เกิดขึ้น เป็นต้น

ตารางที่ ๒.๒ สรุปองค์ประกอบของรูปแบบ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
Brown, W.B. and Moberg, D.J. (1980, pp.357-358)	องค์ประกอบของรูปแบบมี ๕ องค์ประกอบ คือ สภาพแวดล้อม (Environment) เทคโนโลยี (Technology) โครงสร้าง (Structure) กระบวนการจัดการ (Management Process) และการตัดสินใจสั่งการ (Decision Making)
สมาน อศวภูมิ (๒๕๔๙, หน้า ๔๙)	องค์ประกอบของรูปแบบ ได้แก่ วัตถุประสงค์ของรูปแบบ และกลไกของรูปแบบ โดยมีบริบทเป็นเงื่อนไข องค์ประกอบของรูปแบบบริหารควรครอบคลุมลักษณะสำคัญของการบริหารในประเด็นต่อไปนี้

^{๑๘}Steiner, E.Z., *Edocology*, (Sydney : NSW, 1990), p.164.

^{๑๙}Bardo, J. W., & Hartman, J. J. *Urban society: A systematic introduction*, (New York : F.E. Peacock, 1982), pp.72-77.

ตารางที่ ๒.๒ สรุปลองค์ประกอบของรูปแบบ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	๑. องค์ประกอบการบริหารควรมีกลไกตัดสินใจในการบริหาร ๒. องค์ประกอบการบริหารควรมีกลไกการบริหารภายใน ๓. องค์ประกอบการบริหารควรมีกลไกการบริหารความสัมพันธ์ภายนอก ๔. องค์ประกอบการบริหารควรมีกลไกการบริหาร การตรวจสอบผลการดำเนินงานขององค์การและการปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้องค์การมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น ๕. องค์ประกอบการบริหารควรมีกลไกการบำรุงและพัฒนาทรัพยากรขององค์การโดยเฉพาะทรัพยากรทางเทคโนโลยีและทรัพยากรบุคคล
Joyce, B. and Weil, M. (1996, p. 203)	รูปแบบตามแนวคิดหลักการหรือทฤษฎีซึ่งเป็นพื้นฐานในการพัฒนารูปแบบนั้น ๆ และได้แบ่งกลุ่มรูปแบบการสอนเอาไว้ ๔ รูปแบบ คือ ๑. Information – Processing Model เป็นรูปแบบที่ยึดหลักความสามารถในการประมวลข้อมูลของผู้เรียน ๒. Personal Model เป็นรูปแบบที่จัดไว้ในกลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคล ๓. Social Interaction Model เป็นรูปแบบที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและบุคคลต่อสังคม ๔. Behavior Model เป็นรูปแบบที่ใช้องค์ความรู้ด้านพฤติกรรมศาสตร์เป็นหลักในการพัฒนารูปแบบ
Steiner, E.Z. (1990, p.164)	รูปแบบแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ ๑. รูปแบบเชิงเปรียบเทียบ เป็นรูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปมัยเทียบเคียงปรากฏการณ์ซึ่งเป็นรูปธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม ๒. รูปแบบเชิงภาษา เป็นรูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิหรือรูปภาพ เพื่อให้เห็นโครงสร้างทางความคิด ๓. รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ เป็นรูปแบบที่ใช้สมการทางคณิตศาสตร์เป็นสื่อในการแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ รูปแบบประเภทนี้นิยมใช้กันทั้งในสาขาจิตวิทยาและศึกษาศาสตร์ รวมทั้งการบริหารการศึกษาด้วย ๔. รูปแบบเชิงสาเหตุ เป็นรูปแบบความคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรต่างๆ

ตารางที่ ๒.๒ สรุปลักษณะประกอบของรูปแบบ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
Bardo, J. W. and Hartman, J. J. (1982, pp.72-77)	รูปแบบการอธิบายลักษณะจากลักษณะของเมืองออกเป็นรูปแบบที่อธิบายโดยลักษณะพื้นที่และรูปแบบที่อธิบายโดยลักษณะของประชากรรูปแบบที่ใช้ในการอธิบายโดยพื้นที่นั้นมีจุดมุ่งหมายในการบรรยายลักษณะของเมืองว่ามีลักษณะเช่นไร เช่น Concentric Zone Model และ Social Area Analysis Model เป็นต้น สำหรับรูปแบบที่ใช้อธิบายคุณลักษณะของประชากรเมืองนั้น เป็นรูปแบบที่เสนอแนวคิดในการอธิบายเกี่ยวกับลักษณะของประชากรเมืองต่าง ๆ เช่น Residential Segregation Model เป็นต้น

๒.๑.๓ คุณลักษณะของรูปแบบที่ดี

คุณลักษณะของรูปแบบที่ดีใช้ประโยชน์ได้มีหลักการของรูปแบบที่สำคัญ ๓ ประการคือ

๑. รูปแบบจะต้องเป็นที่รวมของแนวความคิดและแสดงถึงความสัมพันธ์ต่างๆของความคิดซึ่งไม่เพียงแต่จะสามารถตอบปัญหาที่เคยมีมาก่อนเท่านั้นแต่จะต้องสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นมาได้อีกด้วย

๒. ในโครงสร้างของแนวความคิดและความสัมพันธ์ดังกล่าวจะต้องสามารถปฏิบัติและวางอยู่ในรูปแบบขององค์กรได้หมายความว่าแนวความคิดและความสัมพันธ์ไม่เพียงแต่สามารถชี้แนวทางให้เกิดความเข้าใจเท่านั้นขอแต่สามารถติดตามตรวจสอบได้อีกด้วย

๓. รูปแบบนั้นจะต้องยึดหลักการและอยู่บนพื้นฐานทางการบริหารหรือผลงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารภายใต้แนวความคิดและความสัมพันธ์ดังกล่าว^{๒๐}

รูปแบบที่สามารถใช้ประโยชน์ได้นั้นควรมีการจัดทำรูปแบบที่มีพร้อมกำหนดประกอบหลักสำคัญใหญ่ๆ ๔ ประการคือ

๑. รูปแบบการประกอบด้วยความสัมพันธ์มีโครงสร้างมากกว่าความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกันรวมรวม

๒. รูปแบบควรใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลที่เกิดขึ้นซึ่งสามารถถูกตรวจสอบได้โดยการสังเกตที่เป็นไปได้ในการที่จะทดสอบรูปแบบบนพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์ได้

๓. รูปแบบควรระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษาดังนั้นรูปแบบควรจะเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้แล้วควรใช้อธิบายปรากฏการณ์ได้อีกด้วย

๔. รูปแบบควรเป็นเครื่องมือในการสร้างมโนทัศน์ใหม่และสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปรในลักษณะใหม่ซึ่งเป็นการขยายในเรื่องที่กำลังศึกษา^{๒๑}

^{๒๐}Bown, W.B. and Mobery, D.J., **Organization Theory and Management : A Macro approach**, (New York : John Wiley and Sons, 1980), pp. 16-17.

^{๒๑}Keeves P.J., **Educational Research, Methodology and Measurement : An International Handbook**. (Oxford : Pergamon Press, 1988), p.560.

ตารางที่ ๒.๓ สรุปคุณลักษณะของรูปแบบที่ดี

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
Bown, W.B. and Mobery, D.J. (1980, pp.16-17)	หลักการของรูปแบบที่สำคัญมี ๓ ประการคือ ๑. รูปแบบจะต้องเป็นที่รวมของแนวความคิดและแสดงถึงความสัมพันธ์ต่างๆของความคิด ๒. ในโครงสร้างของแนวความคิดและความสัมพันธ์จะต้องสามารถปฏิบัติและวางอยู่ในรูปแบบขององค์กรได้ ๓. รูปแบบนั้นจะต้องยึดหลักการและอยู่บนพื้นฐานทางการบริหารหรือผลงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร
^a Keeves P.J. (1988, p.560)	รูปแบบที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ดีนั้นควรมีการจัดทำรูปแบบที่มีพร้อมกำหนดประกอบหลักสำคัญใหญ่ๆ ๔ ประการคือ ๑. รูปแบบการประกอบด้วยความสัมพันธ์มีโครงสร้างมากกว่าความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกันรวมรวม ๒. รูปแบบควรใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลที่เกิดขึ้นซึ่งสามารถถูกตรวจสอบได้โดยการสังเกตที่เป็นไปได้ในการที่จะทดสอบรูปแบบบนพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์ได้ ๓. รูปแบบควรระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษาดังนั้นรูปแบบควรจะเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้แล้วควรใช้อธิบายปรากฏการณ์ได้อีกด้วย ๔. รูปแบบควรเป็นเครื่องมือในการสร้างมโนทัศน์ใหม่และสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปรในลักษณะใหม่ซึ่งเป็นการขยายในเรื่องที่กำลังศึกษา

๒.๑.๔ การพัฒนารูปแบบ

การพัฒนารูปแบบนั้นไม่มีข้อกำหนดที่แน่นอนตายตัว โดยทั่วไปการพัฒนารูปแบบ จะเริ่มต้นจากการศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่จะสร้าง หรือต้องการที่จะพัฒนารูปแบบให้ชัดเจน จากนั้นจึงกำหนดหลักการและองค์ประกอบของรูปแบบที่จะพัฒนา แล้วสร้างรูปแบบขึ้น แล้วนำไปตรวจสอบหาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ หรือทดลองใช้ต่อไป^{๒๒} เมื่อรูปแบบมีหลาย ๆ ลักษณะดังกล่าวมาแล้วนั้น ในการสร้างหรือพัฒนารูปแบบก็ต้องขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจที่เหมาะสมของรูปแบบ หรือโมเดลที่เลือกใช้อาจพิจารณาได้จากการวิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างปรัชญา หรือแนวคิดของรูปแบบการประเมินกับประเด็นปัญหาของสิ่งที่ต้องการประเมิน ในปัจจุบันนี้การพัฒนารูปแบบใดก็ตามได้ดำเนินไปอย่างไม่หยุดยั้งเมื่อรูปแบบที่ใช้อยู่ นั้นค่อนข้างล้าสมัยหรือไม่สามารถตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ที่วางไว้จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาขึ้นเพื่อให้รูปแบบนั้นมีความสมบูรณ์และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น^{๒๓}

ขั้นตอนในการพัฒนารูปแบบมีดังนี้

๑. การวิเคราะห์ระบบ (System analysis) หมายถึงการวิเคราะห์องค์ประกอบของปัจจัยนำเข้ากระบวนการรวมทั้งผลผลิตของระบบนั้นให้ชัดเจน

๒. การออกแบบระบบ (System design) หมายถึง การออกแบบองค์ประกอบของระบบในปัจจัยนำเข้ากระบวนการและผลผลิตให้มีคุณภาพมากที่สุดเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพขององค์กรและสภาพแวดล้อมที่ใช้ระบบนั้น

๓. การทดสอบระบบ (System testing) หมายถึง การนำระบบที่ออกแบบไปทดสอบ โดยการทดลองใช้ระบบในสถานการณ์จำลองหรือในสถานการณ์จริงเพื่อทดสอบดูว่าระบบนั้นมีคุณภาพหรือไม่มีข้อบกพร่องในองค์ประกอบอะไรจะได้ปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น^{๒๔}

แนวคิดและแนวทางในการพัฒนารูปแบบมีดังนี้

๑. การศึกษารูปแบบ หมายถึงการศึกษาวเคราะห์เกี่ยวกับหลักการและข้อมูลพื้นฐานประกอบการสร้างรูปแบบซึ่งอาจจะดำเนินการได้โดยวิธีสำรวจความคิดเห็นหรือการศึกษาภาคสนาม

^{๒๒} ดิเรก วรรณเสียร, “การพัฒนาแบบจำลองแบบสมบูรณ์ในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานสำหรับสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕)

^{๒๓} ศิริชัย กาญจนวาสี, ทฤษฎีการประเมิน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๘.

^{๒๔} Kendall, K.E. and Kendall, J.E., *Systems Analysis and Design*, (New York : Prentice Hall, 2005), p. 389.

๒. การนำเสนอรูปแบบ ผู้วิจัยต้องออกแบบและนำเสนอรูปแบบใหม่ เพื่อให้ได้รูปแบบที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ ในขั้นนี้ยังไม่ต้องทดลองใช้รูปแบบ เพียงแต่จัดโอกาสนำเสนอเพื่อพิจารณาของผู้เกี่ยวข้อง เช่น การนำเสนอผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อพิจารณาและประเมินในรูปของแบบสอบถาม หรือการประชุมสัมมนา การนำรูปแบบให้ผู้ปฏิบัติประเมินความเป็นไปได้ตลอดจนการให้ข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะ

๓. การพัฒนารูปแบบ หมายถึง การวิจัยที่ผู้วิจัยต้องการดำเนินการทั้งสามส่วน คือ การศึกษารูปแบบ การออกแบบรูปแบบใหม่ การนำรูปแบบใหม่ไปทดลองใช้ในสถานการณ์จริงส่วนจะมีการใช้ที่รอบขึ้นอยู่กับโครงการวิจัย และทำการรายงานผลการทดลองใช้^{๒๕}

การพัฒนารูปแบบนั้นอาจกระทำได้ ๒ ขั้นตอนคือ

๑. การสร้างหรือการพัฒนารูปแบบผู้วิจัยจะสร้างหรือพัฒนารูปแบบขึ้นมาก่อนเป็นรูปแบบตามสมมติฐานโดยการศึกษาค้นคว้าทฤษฎีแนวความคิดรูปแบบที่มีผู้พัฒนาไว้ในเรื่องเดียวกันหรือเรื่องอื่น ๆ และผลการศึกษาหรือผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์สภาพสถานการณ์ต่างๆซึ่งจะช่วยให้สามารถกำหนดองค์ประกอบหรือตัวแปรต่าง ๆ ภายในรูปแบบรวมทั้งลักษณะความสัมพันธ์ต่างๆระหว่างองค์ประกอบตัวแปรนั้นลำดับก่อนหลังของแต่ละองค์ประกอบในรูปแบบในการพัฒนารูปแบบนั้นจะต้องใช้หลักเหตุผลเป็นรากฐานสำคัญและการศึกษาค้นคว้าซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนารูปแบบเป็นอย่างยิ่งผู้วิจัยอาจจะคิดโครงสร้างของรูปแบบขึ้นก่อนปรับปรุงโดยอาศัยข้อเสนอแนะจากการศึกษาค้นคว้าทฤษฎีแนวความคิดรูปแบบหรือผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องหรือทำการศึกษ้องค์ประกอบขึ้นเป็นโครงสร้างของรูปแบบก็ได้ หัวใจสำคัญของขั้นนี้ขึ้นอยู่ที่การเลือกเฟ้นองค์ประกอบในรูปแบบเพื่อให้ได้รูปแบบที่เหมาะสมผู้วิจัยควรกำหนดหลักการการพัฒนารูปแบบอย่างชัดเจนเช่นเป็นรูปแบบที่ไม่ซับซ้อนสามารถนำไปปฏิบัติได้ง่ายตัวแปรในรูปแบบมีน้อยตัวแต่สามารถอธิบายผลได้มากในการวิจัยบางเรื่องจำเป็นต้องให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาความถูกต้องเหมาะสม

๒. การทดสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบหลังจากที่ได้พัฒนารูปแบบในขั้นต้น จำเป็นต้องทดสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบดังกล่าว เพราะว่ารูปแบบที่พัฒนาขึ้นนั้นถึงแม้ว่าจะพัฒนาโดยมีรากฐานจากทฤษฎีแนวความคิดรูปแบบของคนอื่น และผลการวิจัยที่ผ่านมาหรือแม้กระทั่งได้รับการกลั่นกรองจากผู้เชี่ยวชาญแล้วก็ตามแต่ ก็เป็นเพียงรูปแบบตามสมมติฐานซึ่งจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลในสถานการณ์จริงหรือทำการทดลองนำไปใช้ในสถานการณ์จริงเพื่อทดสอบดูว่ามีความเหมาะสมหรือไม่

^{๒๕} สมาน อัสวภูมิ, การศึกษาและการสังเคราะห์รูปแบบการบริหารสถานศึกษา การพัฒนาคณะกรรมการสถานศึกษา และสถานศึกษาเครือข่ายของผู้บริหารสถานศึกษาด้านแบบ รุ่นที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๔๙.

หลักการเพื่อพัฒนารูปแบบ มี ๔ ประการ คือ

๑. รูปแบบควรประกอบขึ้นด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้าง (ของตัวแปร) มากกว่าความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงธรรมดา อย่างไรก็ตามความเชื่อมโยงแบบเส้นตรงแบบธรรมดาทั่วไปนั้นก็มีประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาวิจัยในช่วงต้นของการพัฒนารูปแบบ

๒. รูปแบบควรใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้นจากการใช้รูปแบบได้ สามารถตรวจสอบได้โดยการสังเกตและหาข้อมูลสนับสนุนด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ได้

๓. รูปแบบควรจะต้องระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษา ดังนั้น นอกจากรูปแบบจะเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้ ควรใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ได้ด้วย

๔. นอกจากคุณสมบัติต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว รูปแบบควรเป็นเครื่องมือในการสร้าง มโนทัศน์ใหม่และการสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปรในลักษณะใหม่^{๒๖}

การที่จะพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมมีขั้นตอนการพัฒนา ๕ ขั้นตอน ดังนี้

๑. ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับหัวข้อเรื่องที่ต้องการนำมาพัฒนาเป็นรูปแบบ

๒. นำแนวคิดสำคัญของข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ มากำหนดหลักการเป้าหมายและองค์ประกอบอื่น ๆ ที่เห็นว่าสำคัญและจำเป็น อันจะทำให้รูปแบบมีประสิทธิภาพมากขึ้น รวมทั้งกำหนดทิศทาง ลำดับความสำคัญและรายละเอียดขององค์ประกอบเหล่านั้น

๓. กำหนดแนวทางในการนำรูปแบบไปใช้เป็นการให้รายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการเงื่อนไขต่าง ๆ ในการนำรูปแบบไปใช้

๔. การประเมินรูปแบบ เป็นขั้นตอนทดสอบความมีประสิทธิภาพของรูปแบบที่สร้างขึ้น โดยปฏิบัติ ๒ ประการ คือ การประเมินความเป็นไปได้ในเชิงทฤษฎีซึ่งเป็นการประเมินความสอดคล้องภายในระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ โดยผู้เชี่ยวชาญด้านรูปแบบและด้านการเรียนการสอน ทั้งในทฤษฎีและการนำไปปฏิบัติ และการประเมินความเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติการ ซึ่งเป็นการนำรูปแบบที่พัฒนาขึ้นไปใช้ในสถานการณ์จริง

๕. การปรับปรุงรูปแบบ แบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ ระยะก่อนการนำรูปแบบไปทดลองใช้ การปรับปรุงรูปแบบระยะนี้ใช้ข้อมูลจากการประเมินความเป็นไปได้เชิงทฤษฎีของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติมากขึ้น และระยะที่สอง เป็นการปรับปรุงรูปแบบการสอนโดยใช้ข้อมูลจากผลการทดลองใช้ ซึ่งการปรับปรุงรูปแบบการสอนและนำไปทดลองซ้ำอาจทำได้หลายครั้งจนกว่าจะได้ผลเป็นที่น่าพอใจ^{๒๗}

^{๒๖}บุญชม ศรีสะอาด, การวิจัยทางการวัดผลและประเมินผล, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๔-๑๐๕.

^{๒๗} Joyce, B. and Weil, M., **Model of Teaching**, (New York : Prentice-Hall, 1996), p. 197.

การพัฒนารูปแบบตามแนวทางการศึกษามีรายละเอียดในการดำเนินการ ๕ ขั้นตอน คือ
 ขั้นตอนที่ ๑ การศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับแนวคิดและหลักการบริหาร
 คุณภาพทั้งองค์กร โดยสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนที่ได้รับเลือกเป็นโครงการนำร่อง
 การวิจัยและการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อคุณภาพการศึกษา รวมทั้งการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 และการศึกษาสภาพจริงจากรายงานการประเมินตนเองของโรงเรียนที่ผ่านการประเมินคุณภาพ

ขั้นตอนที่ ๒ เป็นการสร้างรูปแบบจำลองเพื่อสร้างรูปแบบการบริหารคุณภาพทั้ง
 องค์กรโดยการสังเคราะห์แบบสัมภาษณ์จากการศึกษาในขั้นตอนที่ ๑ นำมาสร้างเป็นรูปแบบจำลอง
 ระบบบริหารคุณภาพทั้งองค์กรด้วยการสร้างเป็นแบบสอบถามความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิแบบ
 เลือกตอบ เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ให้ผู้ทรงคุณวุฒิแสดงความคิดเห็นโดยอิสระ

ขั้นตอนที่ ๓ เป็นการพัฒนารูปแบบระบบบริหารคุณภาพทั้งองค์กรโดยใช้เทคนิค
 เดลฟายจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้รูปแบบที่มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติการใช้รูปแบบจำลองจาก
 ขั้นตอนที่ ๒ นำมาศึกษาวิเคราะห์ และกำหนดรูปแบบระบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์กรด้วย
 เทคนิคเดลฟาย ๓ รอบ

ขั้นตอนที่ ๔ การวิเคราะห์หาความเหมาะสมของรูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์กร
 เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมของรูปแบบโดยผู้ปฏิบัติงานในสถานศึกษาคือผู้บริหารสถานศึกษา
 ครูผู้สอน และกรรมการสถานศึกษา

ขั้นตอนที่ ๕ การสรุปและนำเสนอรูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์กรและจัดทำเป็น
 รายงานผลการวิจัยต่อไป^{๒๘}

^{๒๘} รุ่งรัชดาพร เวหะชาติ, การพัฒนารูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์กรของสถานศึกษาขั้น
 พื้นฐาน, *ดุษฎีนิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๘).

ตารางที่ ๒.๔ สรุปการพัฒนารูปแบบ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
ดิเรก วรรณเศียร (๒๕๔๕)	การพัฒนารูปแบบนั้นไม่มีข้อกำหนดที่แน่นอนตายตัว โดยทั่วไปการพัฒนารูปแบบ จะเริ่มต้นจากการศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่จะสร้าง หรือต้องการที่จะพัฒนารูปแบบให้ชัดเจน จากนั้นจึงกำหนดหลักการและองค์ประกอบของรูปแบบที่จะพัฒนา แล้วสร้างรูปแบบขึ้น แล้วนำไปตรวจสอบหาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ หรือทดลองใช้ต่อไป
ศิริชัย กาญจนวาสี (๒๕๔๗, หน้า ๑๒๘)	ในการสร้างหรือพัฒนารูปแบบก็ต้องขึ้นอยู่กับการตัดสินใจ ความเหมาะสมของรูปแบบ หรือโมเดลที่เลือกใช้ อาจพิจารณาได้จากการวิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างปรัชญา หรือแนวคิดของรูปแบบการประเมินกับประเด็นปัญหาของสิ่งที่ต้องการประเมิน
Kendall, K.E. and Kendall, J.E. (2005, p. 389)	ขั้นตอนในการพัฒนารูปแบบมีดังนี้ ๑. การวิเคราะห์ระบบ (System analysis) หมายถึง การวิเคราะห์องค์ประกอบของปัจจัยนำเข้ากระบวนการรวมทั้งผลผลิตของระบบนั้นๆให้ชัดเจน ๒. การออกแบบระบบ (System design) หมายถึง การออกแบบองค์ประกอบของระบบในปัจจัยนำเข้ากระบวนการและผลผลิตให้มีคุณภาพมากที่สุดเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพขององค์กรและสภาพแวดล้อมที่ใช้ระบบนั้นๆ ๓. การทดสอบระบบ (System testing) หมายถึง การนำระบบที่ออกแบบไปทดสอบโดยการทดลองใช้ระบบในสถานการณ์จำลองหรือในสถานการณ์จริงเพื่อทดลองดูว่าระบบนั้นมีคุณภาพหรือไม่มีข้อบกพร่องในองค์ประกอบอะไรจะได้ปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

ตารางที่ ๒.๔ สรุปการพัฒนารูปแบบ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
สมาน อัสวภูมิ (๒๕๔๙, หน้า ๔๙)	แนวคิดและแนวทางในการพัฒนารูปแบบมีดังนี้ ๑. การศึกษารูปแบบ ๒. การนำเสนอรูปแบบ ๓. การพัฒนารูปแบบ
บุญชม ศรีสะอาด (๒๕๔๓, หน้า ๑๐๔-๑๐๕)	การพัฒนารูปแบบนั้นอาจกระทำได้ ๒ ขั้นตอนคือ ๑. การสร้างหรือการพัฒนารูปแบบผู้วิจัยจะสร้างหรือพัฒนารูปแบบขึ้นมาก่อนเป็นรูปแบบตามสมมติฐานโดยการศึกษาค้นคว้าทฤษฎีแนวความคิดรูปแบบที่มีผู้พัฒนาไว้ในเรื่องเดียวกันหรือเรื่องอื่น ๆ ๒. การทดสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบหลังจากที่ได้พัฒนารูปแบบในขั้นต้นจำเป็นต้องทดสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบดังกล่าว เพราะว่ารูปแบบที่พัฒนาขึ้นนั้นถึงแม้ว่าจะพัฒนาโดยมีรากฐานจากทฤษฎีแนวความคิดรูปแบบของคนอื่น
Joyce, B. and Weil, M. (1996, p.197)	การที่จะพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมมีขั้นตอนการพัฒนา ๕ ขั้นตอน ดังนี้ ๑. ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับหัวข้อเรื่องที่ต้องการนำมาพัฒนาเป็นรูปแบบ ๒. นำแนวคิดสำคัญของข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ มากำหนดหลักการเป้าหมายและองค์ประกอบอื่น ๆ ที่เห็นว่าสำคัญและจำเป็น ๓. กำหนดแนวทางในการนำรูปแบบไปใช้เป็นการให้รายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการเงื่อนไขต่าง ๆ ในการนำรูปแบบไปใช้ ๔. การประเมินรูปแบบ เป็นขั้นทดสอบความมีประสิทธิภาพของรูปแบบที่สร้างขึ้น โดยปฏิบัติ ๒ ประการ คือ การประเมินความเป็นไปได้ในเชิงทฤษฎี และการประเมินความเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติการ ๕. การปรับปรุงรูปแบบ แบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ

ตารางที่ ๒.๔ สรุปการพัฒนารูปแบบ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	ระยะก่อนการนำรูปแบบไปทดลองใช้ และระยะที่สอง เป็นการปรับปรุงรูปแบบการสอน
รุ่งรัชดาพร เวหะชาติ (๒๕๔๘, หน้า ๙๒-๙๓)	การพัฒนารูปแบบตามแนวทางการศึกษามีรายละเอียดในการดำเนินการ ๕ ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ ๑ การศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับแนวคิดและหลักการบริหารคุณภาพทั้งองค์การ ขั้นตอนที่ ๒ เป็นการสร้างรูปแบบจำลองเพื่อสร้างรูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์การโดยการสังเคราะห์แบบสัมภาษณ์จากการศึกษาในขั้นตอนที่ ๑ นำมาสร้างเป็นรูปแบบจำลอง ขั้นตอนที่ ๓ เป็นการพัฒนารูปแบบระบบบริหารคุณภาพทั้งองค์การโดยใช้เทคนิคเดลฟายจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้รูปแบบที่มีความเป็นไปได้ในทาง ขั้นตอนที่ ๔ การวิเคราะห์หาความเหมาะสมของรูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์การ เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมของรูปแบบโดยผู้ปฏิบัติงานในสถานศึกษาคือผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน และกรรมการสถานศึกษา ขั้นตอนที่ ๕ การสรุปและนำเสนอรูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์การและจัดทำเป็นรายงานผลการวิจัยต่อไป

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ

๒.๒.๑ ความหมายของการจัดการ

การจัดการ มักใช้ในแวดวงธุรกิจเอกชนซึ่งมุ่งแสวงหากำไรเป็นเป้าหมายหลักส่วนผลที่พึงตกแก่สาธารณะ ถือเป็นเป้าหมายรองหรือผลพลอยได้การบริหาร Administatrar หมายถึง ช่วยเหลือ (Assist) หรืออำนวยการ (Direct) การบริหารหลายๆ ความหมายอาจสัมพันธ์ใกล้เคียงกับคำว่า “Minister” หมายถึงการรับใช้หรือผู้รับใช้ความหมายดั้งเดิมของคำว่า Administer อาจกล่าวโดยย่อๆ ว่าเป็นการติดตามดูแลสิ่งต่างๆ และคำจำกัดความง่ายๆ ที่ทันสมัยคือ การทำงานให้สำเร็จ^{๒๙} การจัดการเป็นการวางแผนการจัดองค์กรการอำนวยการควบคุมกิจการที่เกี่ยวกับการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้อย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ^{๓๐} การบริหาร หมายถึง กระบวนการสั่งการและควบคุมกิจกรรมของสมาชิกในองค์กรรูปนัย เพื่อวัตถุประสงค์ในการทำให้เป้าหมายและจุดมุ่งหมายของสถาบันประสบผลสำเร็จ^{๓๑} การบริหาร หมายถึง การร่วมมือกันทำงานของบุคคลตั้งแต่๒คนขึ้นไปโดยมีวัตถุประสงค์ในการทำงานร่วมกันในการร่วมมือทำงานนั้นจะต้องมีบุคคลที่เป็นหัวหน้าหรือเรียกว่าผู้บริหารและจะต้องจัดในรูปขององค์การ^{๓๒} การบริหารจัดการคือการที่คนมารวมกันเพื่อประกอบกิจการโดยมีความรับผิดชอบร่วมกันและปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนที่กำหนดขึ้น^{๓๓} การบริหาร หมายถึง กระบวนการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การโดยอาศัยบุคคลและทรัพยากรอื่น^{๓๔} การบริหาร หมายถึง การนำไปสู่กระบวนการของการทำกิจการที่มีการวางแผน (Planning) การอำนวยการ (Directing) และความร่วมมือ(Coordinating) โดยเฉพาะกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ^{๓๕} การบริหาร หมายถึง กระบวนการที่ผู้จัดการใช้ศิลปะและกลยุทธ์ต่าง ๆ ดำเนินกิจการตามขั้นตอนต่าง ๆ โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในองค์กร การตระหนักความสามารถ ความต้องการความถนัด และความมุ่งหวังด้านความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงาน

^{๒๙}พีรสิทธิ์ คำนวนศิลป์, **การบริหารจัดการโครงการพัฒนาสังคมแบบก้าวหน้า**, (ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑-๑๒.

^{๓๐}Edwin Flippo and Scott, W.A., & Wertherimer, M., **Introduction to Psychological Research**. 4th ed, New York : John Wiley and Son Inc, 1967).

^{๓๑}กิตติมา ปรีดีติลภ, **ทฤษฎีบริหารองค์กร**, (กรุงเทพมหานคร : ธนการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๔.

^{๓๒}นิพนธ์ กีนาวงศ์, **หลักการบริหารการศึกษา**, (พิษณุโลก : ภาควิชาการบริหารและพัฒนาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๓), หน้า๑๖.

^{๓๓}Bronislow, M. and templin, M. C. **Certain Language Skills in Children**. Minnesota : University of Minnesota, (1957), p.47.

^{๓๔}Samuel C. Certo, **Modern Management : Diversity, Quality, Ethics and GlobalEnvironment**, 6th ed., (Boston : Allyn and Bacon, Inc., 1994), p. 6.

^{๓๕}Dale, Y. **Personnel Principles and Policies**, (fourth printing, Englewood Cliffs : New Jersey Prentice - Hall, Inc. 1956), p. 7

ของสมาชิกในองค์การควบคู่ไปด้วย องค์การจึงจะสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้^{๓๖}การบริหารจัดการ หมายถึง กระบวนการทำงานกับคนและโดยอาศัยคน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง^{๓๗} การบริหารจัดการ หมายถึง งานของหัวหน้าหรือผู้นำที่จะต้องกระทำ เพื่อให้กลุ่มต่าง ๆ ที่มีคนหมู่มากมาอยู่ร่วมกัน และร่วมกันทำงานเพื่อวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้จนสำเร็จผลโดยได้ประสิทธิภาพ^{๓๘} การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์โดยใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดด้วยวิธีการดำเนินการตามกระบวนการบริหารซึ่งผู้บริหารจะต้องใช้ทั้งอำนาจหน้าที่ภาวะผู้นำทักษะทางการบริหารและความรู้ทางการบริหารด้วย^{๓๙} การบริหาร หมายถึงการบริหารเป็นกิจกรรมของบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปร่วมกันทำกิจการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์โดยการใช้กระบวนการและทรัพยากรที่เหมาะสม^{๔๐} การบริหาร หมายถึง ศิลปะในการใช้บุคคลอื่นร่วมกับปัจจัยในการจัดการเพื่อให้กิจกรรมดำเนินไปได้ตามวัตถุประสงค์และสนองตอบความคาดหวังและจัดโอกาสให้บุคคลเหล่านั้นมีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน^{๔๑} การบริหาร (Administration) หมายถึงการกำหนดแนวทางหรือนโยบายการสั่งการการอำนวยการการสนับสนุนและการตรวจสอบให้ผู้ปฏิบัติสามารถดำเนินงานให้ได้ตามเป้าหมายที่ต้องการ^{๔๒} การบริหาร หมายถึง การใช้ทรัพยากรขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้การบริหารเป็นเรื่องของกระบวนการผสมผสานหรือการประสานงานเพื่อดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายวัตถุประสงค์ของกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้แก่การบริหารเป็นกระบวนการการบริหารเป็นเรื่องขององค์การที่เกี่ยวข้องกับคนการบริหารที่มีประสิทธิภาพทำให้ได้รับผลลัพธ์ที่ต้องการและมีการตัดสินใจที่ถูกต้องการบริหารที่มีประสิทธิภาพทำให้มีการใช้ทรัพยากร

^{๓๖}พะยอม วงศ์สารศรี, **องค์การและการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๒), หน้า ๓๖.

^{๓๗}เสนาะ ตีเียว, **หลักการบริหาร**,พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑), หน้า ๓.

^{๓๘}ธงชัย สันติวงษ์, **องค์การและการบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : วิอินเตอร์พรีน, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘.

^{๓๙}บุญช่วย ศิริเกษ, **พฤติกรรมองค์การในการบริหารการศึกษา**, (เลย : สถาบันราชภัฏเลย, ๒๕๔๐), หน้า ๓.

^{๔๐}ประพันธ์ สุริหาร, **หลักและระบบการบริหารการศึกษา**, (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๑), หน้า ๒๙.

^{๔๑}สัมพันธ์ ภูไพบูลย์, **องค์การและการจัดการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พัทธอักษร, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖.

^{๔๒}มัลลิกา ต้นสอน, **การจัดการยุคใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : เอ็กซ์เปอร์เน็ทจำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐.

อย่างประหยัดการบริหารทำให้มุ่งเน้นลงไปที่กิจกรรมเพื่อบรรลุเป้าหมาย^{๔๓} การบริหาร หมายถึง การเสริมพลัง อำนาจในการตัดสินใจ การรื้อปรับระบบ การบริหารงานเชิงคุณภาพเบ็ดเสร็จโดยรวม การปรับลดขนาดองค์กร โดยผู้บริหารจะต้องทำหน้าที่การจัดองค์การ การจัดคนเข้าทำงาน การวางแผน และการควบคุม (Controlling)^{๔๔} การบริหาร หมายถึง การที่ผู้บริหารวางแผน จัดองค์การ การนำ และควบคุมการทำงาน ให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ^{๔๕} การบริหาร หมายถึง การงานบริหารทุกอย่างที่จำเป็นต้องกระทำ โดยมีหลักเกณฑ์ซึ่งกำหนดจากการวิเคราะห์ศึกษา โดยรอบคอบ ทั้งนี้เพื่อให้มีวิธีที่ดีที่สุดในอนาคตที่จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตมากยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์สำหรับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง^{๔๖} การบริหาร หมายถึง กระบวนการนำเอาการตัดสินใจและ นโยบายไปปฏิบัติส่วนการบริหารรัฐกิจนั้นหมายถึงเกี่ยวข้องกับการนำเอานโยบายสาธารณะ ปฏิบัติ^{๔๗} การบริหาร หมายถึง การดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยอาศัยปัจจัยทั้งหลาย ได้แก่ คน เงิน วัสดุสิ่งของเป็นอุปกรณ์การบริหาร^{๔๘} การบริหาร หมายถึง กระบวนการสั่งการและ ควบคุมกิจกรรมของสมาชิกในองค์การรูปรนัยเพื่อวัตถุประสงค์ในการทำให้เป้าหมายและจุดมุ่งหมาย ของสถาบันสำเร็จผล^{๔๙}

^{๔๓}Carlisle, Howard M, **Management : Concepts and Situation**, (Chicago : Science Research Associates, 1976), P. 126.

^{๔๔}จุฑา เทียนไทย, **การจัดการมุมมองนักบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : แมคกรอฮิล, ๒๕๔๘), หน้า ๔.

^{๔๕}Dessler, G., **Management : Principles and Practices for Tomorrow's Leaders**, (Florida : UG/GGS Information Services, 2011), p.3.

^{๔๖}Taylor, F.W, **The Principles of Scientific Management**, (New York : Harper, 2002), p.27.

^{๔๗}ติน ปรัชญพฤทธิ, **ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,๒๕๔๕), หน้า๘.

^{๔๘}Koontz, H, **Management : A Global Perspective**, (Heinz Wehrich : Mcgraw-Hill, 1993), p.146.

^{๔๙}ชาญชัย อาจิณสมาจาร, **ศัพท์การบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๐), หน้า๑๑.

ตารางที่ ๒.๕ สรุปความหมายของการจัดการ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พีรสิทธิ์ คำนวนศิลป์ (๒๕๔๑, หน้า ๑๑-๑๒)	การจัดการเป็นการติดตามดูแลสิ่งต่างๆ และคำจำกัดความง่าย ๆ ที่ทันสมัยคือ การทำงานให้สำเร็จ
Edwin F. , Scott, W.A., and Wertherimer, M. (1967)	การจัดการเป็นการวางแผนการจัดองค์กรการอำนวยความสะดวก การควบคุมกิจการที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้อย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ
ประทาน คงฤทธิ์ศึกษากร (๒๕๓๙, หน้า ๑๗๖)	การจัดการ หมายถึง การทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การโดยต้องมืองค์การ และองค์การนั้นต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์อันแน่ชัด ต้องมีคนทำงานร่วมกันคนเป็นส่วนสำคัญในการบริหารหรือการทำงาน ต้องมีทรัพยากรในการบริหารซึ่งนอกจากคน (Man) แล้วจะต้องมีทรัพยากรอื่นๆ ที่สำคัญได้แก่เงิน (Money) วัสดุ (Material) ในการทำงาน
กิตติมา ปริดีติลล (๒๕๔๙, หน้า ๔)	การบริหาร หมายถึง กระบวนการสั่งการและควบคุมกิจกรรมของสมาชิกในองค์การรูปร่าง เพื่อวัตถุประสงค์ในการทำให้เป้าหมายและจุดมุ่งหมายของสถาบันประสบผลสำเร็จ
จันทร์ธานี สงวนนาม (๒๕๓๖, หน้า ๔)	การบริหารงานเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ซึ่งเป็นสาขาวิชาที่มีการจัดระเบียบอย่างมีระบบ กล่าวคือ มีหลักการ กฎเกณฑ์ และทฤษฎีที่เชื่อถือได้ อันเกิดจากการค้นคว้าเชิงวิทยาศาสตร์เพื่อประโยชน์ในการบริหารงาน โดยลักษณะเช่นนี้การบริหารงานจึงเป็นศาสตร์ทางสังคม ที่อยู่ในกลุ่มเดียวกับวิชาจิตวิทยา สังคมวิทยาและรัฐศาสตร์แต่ถ้าพิจารณาการบริหารงานในลักษณะของการปฏิบัติที่ต้องอาศัยความรู้ ความสามารถประสบการณ์และทักษะของผู้บริหารงานแต่ละคนที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมายซึ่งเป็นการประยุกต์เอาความรู้หลักการและทฤษฎีไปปรับใช้ในการปฏิบัติงานเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม

ตารางที่ ๒.๕ สรุปความหมายของการจัดการ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
นิพนธ์ กินาวงศ์ (๒๕๔๓, หน้า ๑๖)	การบริหาร หมายถึง การร่วมมือกันทำงานของบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปโดยมีวัตถุประสงค์ในการทำงานร่วมกันในการร่วมมือทำงานนั้นจะต้องมีบุคคลที่เป็นหัวหน้าหรือเรียกว่า ผู้บริหารและจะต้องจัดในรูปขององค์การ
Bronislow, M. and templin, M. C. (1957, p.47)	การบริหารจัดการคือการที่คนมารวมกันเพื่อประกอบกิจการโดยมีความรับผิดชอบร่วมกันและปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนที่กำหนดขึ้น
Samuel C.C. (1994, p.6)	การบริหาร หมายถึงกระบวนการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การโดยอาศัยบุคคลและทรัพยากรอื่น
สุธี สุทธิสมบูรณ์ (๒๕๓๖, หน้า ๑๒)	การบริหาร หมายถึงการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้โดยอาศัยปัจจัยต่าง ๆ อันได้แก่คน (Man) เงิน (Money) วัสดุสิ่งของ (Material) และวิธีการปฏิบัติงาน (Method) เป็นอุปกรณ์ในการดำเนินงาน นอกจากนี้ยังความหมายของการบริหารที่กล่าวกระบวนการต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร
Dale, Y. (1956, p.7)	การบริหาร หมายถึง การนำไปสู่กระบวนการของการทำกิจการที่มีการวางแผน (Planning) การอำนวยการ (Directing) และความร่วมมือ(Coordinating) โดยเฉพาะกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ
บรรจบ เนียมมณี (๒๕๒๓, หน้า ๒๖๑)	การบริหาร คือกิจกรรมต่างๆที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปมาทำงานร่วมมือกันดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างร่วมกันโดยประกอบไปด้วยส่วนต่างๆ มีการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันมีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ในการกระทำร่วมกันเด่นชัดและวัตถุประสงค์นั้นๆต้องตรงกันในหมู่บุคคลผู้ร่วมกระทำการ
พะยอม วงศ์สารศรี (๒๕๕๒, หน้า ๓๖)	การจัดการ หมายถึง กระบวนการที่ผู้จัดการใช้ศิลปะและกลยุทธ์ต่าง ๆ ดำเนินกิจการตามขั้นตอนต่าง ๆ โดยอาศัยความร่วมมือแรงร่วมใจของสมาชิกในองค์การ การตระหนัก

ตารางที่ ๒.๕ สรุปความหมายของการจัดการ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	ความสามารถ ความต้องการความถนัด และความมุ่งมั่นหวังด้านความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของสมาชิกในองค์การควบคู่ไปด้วย องค์การจึงจะสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้
เสนาะ ติเยาว์ (๒๕๕๑, หน้า ๓)	การบริหารจัดการ หมายถึง กระบวนการทำงานกับคนและโดยอาศัยคน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง
ธงชัย สันติวงษ์ (๒๕๕๐, หน้า ๑๘)	การบริหารจัดการ หมายถึง งานของหัวหน้าหรือผู้นำที่จะต้องกระทำ เพื่อให้กลุ่มต่าง ๆ ที่มีคนหมู่มากมาอยู่รวมกัน และร่วมกันทำงานเพื่อวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้จนสำเร็จผลโดยได้ประสิทธิภาพ
บุญช่วย ศิริเกษ (๒๕๔๐, หน้า ๓)	การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์โดยใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดด้วยวิธีการดำเนินการตามกระบวนการบริหารซึ่งผู้บริหารจะต้องใช้ทั้งอำนาจหน้าที่ภาวะผู้นำทักษะทางการบริหารและความรู้ทางการบริหารด้วย
ประพันธ์ สุริหาร (๒๕๔๑, หน้า ๒๙)	การบริหารจัดการ หมายถึง การบริหารเป็นกิจกรรมของบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปร่วมกันทำกิจการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์โดยการใช้กระบวนการและทรัพยากรที่เหมาะสม
สัมพันธ์ ภูไพบูลย์ (๒๕๔๒, หน้า ๑๖)	การบริหาร หมายถึง ศิลปะในการใช้บุคคลอื่นร่วมกับปัจจัยในการจัดการเพื่อให้กิจกรรมดำเนินไปได้ตามวัตถุประสงค์และสนองตอบความคาดหวังและจัดโอกาสให้บุคคลเหล่านั้นมีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน
มัลลิกา ต้นสอน (๒๕๔๔, หน้า ๑๐)	การบริหาร (Administration) หมายถึง การกำหนดแนวทางหรือนโยบายการสั่งการการอำนวยความสะดวกและการตรวจสอบให้ผู้ปฏิบัติสามารถดำเนินงานให้ได้ตามเป้าหมายที่ต้องการ

ตารางที่ ๒.๕ สรุปความหมายของการจัดการ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
Carlisle, Howard M, (1976, p. 126)	การบริหารจัดการ หมายถึง การใช้ทรัพยากรขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้การบริหารเป็นเรื่องของกระบวนการผสมผสานหรือการประสานงานเพื่อดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายวัตถุประสงค์ของกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้แก่การบริหารเป็นกระบวนการการบริหารเป็นเรื่องขององค์การที่เกี่ยวข้องกับคนการบริหารที่มีประสิทธิภาพทำให้ได้รับผลลัพธ์ที่ต้องการและมีการตัดสินใจที่ถูกต้องการบริหารที่มีประสิทธิภาพทำให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดการบริหารทำให้มุ่งเน้นลงไปที่กิจกรรมเพื่อบรรลุเป้าหมาย
จุฑา เทียนไทย (๒๕๔๘, หน้า ๔)	การบริหาร หมายถึง การเสริมพลัง อำนาจในการตัดสินใจ การรื้อปรับระบบ การบริหารงานเชิงคุณภาพเบ็ดเสร็จโดยรวม การปรับลดขนาดองค์การ โดยผู้บริหารจะต้องทำหน้าที่การจัดองค์การ การจัดคนเข้าทำงาน การวางแผน และการควบคุม (Controlling)
Dessler, G. (2011, p.3)	การบริหาร หมายถึง การที่ผู้บริหารวางแผน จัดองค์การ การนำ และควบคุมการทำงาน ให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ
Taylor, F.W (2002, p.27)	การบริหาร หมายถึง การงานบริหารทุกอย่างที่จำเป็นต้องกระทำ โดยมีหลักเกณฑ์ซึ่งกำหนดจากการวิเคราะห์ศึกษาโดยรอบคอบ ทั้งนี้เพื่อให้มีวิธีที่ดีที่สุดในอนาคตที่จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตมากยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์สำหรับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง
ติน ปรัชญพฤทธิ์ (๒๕๔๕, หน้า ๘)	การบริหาร หมายถึง กระบวนการนำเอาการตัดสินใจและนโยบายไปปฏิบัติส่วนการบริหารรัฐกิจนั้นหมายถึงเกี่ยวกับการนำเอานโยบายสาธารณะปฏิบัติ
Koontz, H. (1993, p.146)	การบริหาร หมายถึง การดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยอาศัยปัจจัยทั้งหลาย ได้แก่ คน เงิน วัสดุ สิ่งของเป็นอุปกรณ์การบริหาร

ตารางที่ ๒.๕ สรุปความหมายของการจัดการ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
ชาญชัย อาจิณสมจาร (๒๕๔๐, หน้า ๑๑)	การบริหาร หมายถึง กระบวนการสั่งการและควบคุมกิจกรรมของสมาชิกในองค์การรูปร่างเพื่อวัตถุประสงค์ในการทำให้เป้าหมายและจุดมุ่งหมายของสถาบันสำเร็จผล

๒.๑.๒ หลักการในการจัดการ

หลักการบริหารเป็นการดำเนินงานหรือการปฏิบัติงานใด ๆ ของหน่วยงานของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับคน สิ่งของ และหน่วยงาน โดยครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ เช่น การบริหารคน การบริหารเงิน การบริหารวัสดุอุปกรณ์ การบริหารงานทั่วไป และการบริหารจริยธรรม เช่นนี้ เป็นการนำ ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการบริหารที่เรียกว่า ๕ M แต่ละตัวมาเป็นแนวทางในการให้ความหมายและการบริหารงานต้องมีลักษณะที่สำคัญ ๔ ประการ คือ การบริหารต้องมีวัตถุประสงค์ที่แน่นอนอย่างใดอย่างหนึ่ง การบริหารต้องเป็นงานร่วมกันของบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป การบริหารต้องมีลักษณะเป็นการดำเนินการที่เป็นกระบวนการ การบริหารต้องใช้ทรัพยากรบริหารเป็นปัจจัยพื้นฐาน^{๕๐} การบริหารงานไม่ว่าจะเป็นรูปแบบผู้นำโครงสร้างระบบราชการและหน้าที่ของผู้บริหารในองค์การแห่งหนึ่งสามารถนำมาประยุกต์ไปใช้กับองค์การ เรียกว่า วิธีที่ดีที่สุด อย่างไรก็ตามผู้บริหารในแต่ละองค์การจะเผชิญกับสถานการณ์เฉพาะที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง ไม่มีหลักสากลใดที่สามารถใช้ได้กับทุกปัญหา ผู้บริหารต้องศึกษาการบริหาร โดยมีประสบการณ์จากกรณีศึกษาจำนวนมาก และวิเคราะห์ว่าวิธีการใดที่สามารถใช้ในสถานการณ์ใหม่ ๆ^{๕๑}

หลักการในการจัดการมีส่วนประกอบ ๑๔ ประการ เป็นส่วนประกอบสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการบริหารจัดการดังนี้

๑. การแบ่งงานกันทำ (Division of Labor) ฟาโยลได้เสนอว่าคนงานควรจะได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ปฏิบัติมากขึ้นหรือได้รับการกระตุ้นให้มีความรับผิดชอบในผลลัพธ์ของงานมากขึ้น ซึ่งหลักการนี้จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในองค์การยุคปัจจุบันได้

๒. อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ (Authority and Responsibility) แวปเบอร์และฟายได้ให้ความสำคัญของอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบอำนาจหน้าที่แบบเป็นทางการของแวปเบอร์จะได้มาจากตำแหน่งหน้าที่ของผู้บริหารในสายการบังคับบัญชาส่วนอำนาจหน้าที่แบบไม่เป็นทางการจะได้รับจากความชำนาญงานของบุคคล (Expertise) ความรู้ทางด้านเทคนิค (Technical Knowledge) ความมีคุณค่าทางศีลธรรม (Moral Worth) และความสามารถในการนำ

^{๕๐}วิช วิรัชนิภาวรรณ, *การบริหารจัดการ*, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : ทรัพย์เพิ่มการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๓๗.

^{๕๑}สมยศ นาวิการ, *การบริหารกลยุทธ์*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, ๒๕๕๑), หน้า ๔๙.

(Leading) และสร้างความผูกพันกับผู้ใต้บังคับบัญชาตลอดจนเน้นว่าอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบควรอยู่คู่กัน

๓. การมีผู้บังคับบัญชาคนเดียว (Unity of Command) ฟาโยลกล่าวว่าคำสั่งสองคำสั่ง (Dual Command) อาจก่อให้เกิดปัญหาในการทำงานเช่นการรายงานจะมีความเกี่ยวข้องในเมื่อผู้ควบคุมสองคนได้ให้คำสั่งกับผู้ใต้บังคับบัญชาเพียงคนเดียวทำให้เกิดการสับสนในบางสถานการณ์ คำสั่งสองคำสั่งนี้ทำให้เกิดความยุ่งยากแก่ผู้บังคับบัญชาและทำให้เกิดการสับสนในลำดับชั้นของอำนาจหน้าที่แบบเป็นทางการ (Formal Hierarchy of Authority) การประเมินอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้บริหารในระบบผู้บังคับบัญชาสองคนจะเป็นการยากและผู้บริหารจะไม่สนใจในความรู้สึกรักของผู้ใต้บังคับบัญชามักจะโกรธและอาจไม่ให้ความร่วมมือในอนาคตถ้าผู้ใต้บังคับบัญชาไม่เชื่อฟัง

๔. สายการบังคับบัญชาตามอำนาจหน้าที่ (Line of Authority) เป็นสายการบังคับบัญชาจากผู้บริหารในระดับบนสู่ผู้ปฏิบัติงานในระดับล่างขององค์การความสัมพันธ์ของการจำกัดความยาวของสายการบังคับบัญชาโดยการควบคุมจำนวนของระดับในลำดับชั้นของการบริหารจัดการ จำนวนที่ดีที่สุดในการบังคับบัญชา (Hierarchy) คือความยาวของการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้บริหารระดับสูงและพนักงานระดับล่างรวมถึงความล่าช้าในการวางแผน (Planning) และการจัดการ (Organizing) ซึ่งการจำกัดจำนวนของระดับชั้นการบังคับบัญชาให้น้อยลงจะทำให้ปัญหาในการติดต่อสื่อสารลดลงและองค์การจะมีการปฏิบัติงานที่รวดเร็วและมีความยืดหยุ่นมากขึ้นภายในองค์การได้มีการแบ่งแยกแผนกต่างๆซึ่งแต่ละแผนกจะมีระดับชั้นการบังคับบัญชาโดยผู้บริหารในระดับกลางและระดับต้นของสายการบังคับบัญชาแต่ละแผนกต้องมีปฏิสัมพันธ์กับผู้จัดการในระดับเดียวกันในแผนกอื่นๆซึ่งปฏิสัมพันธ์นี้ช่วยในการตัดสินใจให้เร็วขึ้นเนื่องจากผู้บริหารจะรู้จักบุคคลอื่นและรู้วิธีการในการแก้ปัญหาเพิ่มมากขึ้นสำหรับการทำงานข้ามแผนกหรือการทำงานข้ามสายนั้นเป็นการสร้างทีมงานข้ามสายซึ่งสามารถควบคุมโดยผู้นำของแต่ละทีม

๕. การรวมอำนาจ (Centralization) เป็นการรวมอำนาจของการบังคับบัญชาไว้ที่ผู้บริหารระดับสูงขององค์การซึ่งอำนาจหน้าที่จะไม่ได้รวมไว้ที่ผู้บริหารระดับสูงของสายการบังคับบัญชาแต่เป็นการกำหนดว่าควรมีการรวมอำนาจไว้ที่ผู้บริหารระดับสูงเท่าไรอย่างไรและมีการกระจายอำนาจให้กับผู้ใต้บังคับบัญชาและคนงานในระดับล่างอย่างไรสิ่งนี้ถือว่ามีความสำคัญเนื่องจากว่าจะมีผลกระทบต่อพฤติกรรมของพนักงานในทุกระดับขององค์การ

๖. การมีเป้าหมายเดียวกัน (Unity of Direction) เป็นการออกแบบหรือกำหนดแผนในการปฏิบัติงานของผู้บริหารและคนงานที่ใช้ทรัพยากรขององค์การองค์การใดที่ไม่มีการวางแผนจะทำให้ขาดประสิทธิภาพและขาดประสิทธิผลซึ่งจะไม่มีคามมุ่งไปสู่กิจกรรมของกลุ่มหรือกิจกรรมของบุคคลแต่การวางแผนจะเริ่มที่ผู้บริหารระดับสูงทำงานเป็นทีมร่วมกับกลยุทธ์ขององค์การซึ่งจะต้องมีการติดต่อกับผู้บริหารในระดับกลางที่มีส่วนในการตัดสินใจว่าจะใช้ทรัพยากรขององค์การอย่างไร

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามกลยุทธ์หลักการในข้อนี้ยึดหลักว่ากิจกรรมของแต่ละกลุ่มต้องมีจุดหมายและแผนเดียวกัน

๗. หลักความเสมอภาค (Equity) ความเสมอภาคคือความเป็นธรรม (Justice) ความยุติธรรม (Impartiality) และความเหมาะสม (Fairness) สำหรับสมาชิกทุกคนภายในองค์การซึ่งในปัจจุบันพนักงานมีความต้องการความเสมอภาคมากขึ้นเป็นการจัดการที่ใช้หลักความเท่าเทียมกัน

๘. การออกคำสั่ง (Order) วิธีการจัดการซึ่งอยู่ในตำแหน่งนั้นในการจัดหาเพื่อให้องค์การได้รับประโยชน์สูงสุดและเป็นการจัดหางานให้แก่พนักงานโดยใช้ผังองค์การ (Organization Chart) เพื่อแสดงให้เห็นถึงตำแหน่งและหน้าที่ของพนักงานแต่ละคนและเป็นการชี้วัดว่าตำแหน่งของพนักงานแต่ละคนอาจจะมีการเลื่อนขึ้นได้ในอนาคตการวางแผนเกี่ยวกับอาชีพได้รับความสนใจมากขึ้นในองค์การยุคปัจจุบันเนื่องจากทรัพยากรมนุษย์ถือว่ามีความจำเป็นที่จะต้องให้การฝึกอบรม (Training) และการพัฒนากำลังแรงงาน (Developing) โดยองค์การจะกำหนดตำแหน่งหน้าที่สำหรับคนทุกคนและทุกคนจะเข้าใจตำแหน่งหน้าที่ของตน

๙. ความคิดริเริ่ม (Initiative) เป็นความสามารถของบุคคลในการกระทำการต่าง ๆ โดยปราศจากการสั่งการจากผู้บังคับบัญชาผู้บริหารจะต้องกระตุ้นให้พนักงานมีความคิดริเริ่มซึ่งความคิดริเริ่มนั้นนับถือว่าเป็นจุดแข็งขององค์การเนื่องจากจะสามารถสร้างนวัตกรรมใหม่ๆได้ผู้บริหารมีความต้องการทักษะ (Skill) และไหวพริบ (Tact) เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างองค์การและความต้องการของพนักงานและความสามารถ (Ability) จะทำให้เกิดความสมดุลซึ่งเป็นสิ่งที่ชี้วัดผู้บริหารระดับสูงในการพัฒนาและการบริหารงาน

๑๐. ความมีระเบียบวินัย (Discipline) เป็นการมุ่งให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องการเชื่อฟัง (Obedience) อำนาจ (Energy) คำขอร้อง (Application) และลักษณะของการแสดงความนับถือออกมาสำหรับอำนาจของผู้บังคับบัญชาความมีระเบียบวินัยเป็นบุคลิกลักษณะที่เกี่ยวข้องกับผู้บริหารหลายๆคนที่สามารถสร้างความน่าเชื่อถือให้กับผู้ปฏิบัติงานทั้งหมดและทำงานอย่างเข้มแข็งเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การความมีระเบียบวินัยจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในองค์การกับคุณสมบัติของผู้นำภายในองค์การและเป็นความสามารถของผู้บริหารในการที่จะปฏิบัติตามอย่างยุติธรรมอีกด้วย

๑๑. ค่าตอบแทน (Remuneration of Personnel) การให้รางวัลประกอบด้วยโบนัสและแผนการแบ่งกำไรเป็นการช่วยกระตุ้นการทำงานของพนักงานได้การให้หรือการจ่ายค่าตอบแทนให้แก่พนักงานมีความสำคัญอย่างมากต่อความสำเร็จขององค์การระบบรางวัลที่มีประสิทธิภาพสามารถให้ความยุติธรรมทั้งพนักงานและองค์การรวมทั้งสามารถกระตุ้นผลผลิตเพิ่มโดยการให้รางวัลเพื่อเป็นการสนับสนุนให้มีผลผลิตเพิ่มขึ้นโดยยึดหลักว่าการจ่ายค่าตอบแทนควรยุติธรรมและตอบสนองความพึงพอใจสูงสุดทั้งนายจ้างและลูกจ้างเท่าที่จะทำได้

๑๒. ความมั่นคงในงาน (Stability of Tenure of Personnel) ความมั่นคงในงานมีความสำคัญต่อการจ้างงานระยะยาวเมื่อพนักงานอยู่ในองค์การซึ่งมีแนวโน้มจะทำงานเป็นทีมเป็นระยะเวลานานโดยพยายามพัฒนาทักษะและปรับปรุงความสามารถในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรขององค์การการจ้างงานระยะยาวเป็นปัจจัยสำคัญที่ใช้อธิบายการประสบความสำเร็จของบริษัทขนาดใหญ่ในญี่ปุ่น

๑๓. ผลประโยชน์ส่วนตัวมีความสำคัญน้อยกว่าผลประโยชน์ขององค์การ (Subordination of individual interests to the common interest) ผลประโยชน์ขององค์การถือว่าเป็นประโยชน์ของทุกคนหรือของทุกกลุ่มในองค์การในขณะที่องค์การยังดำเนินกิจการอยู่จะต้องมีการกำหนดผลประโยชน์เพื่อให้เกิดความยุติธรรมระหว่างองค์การและสมาชิกภายในองค์การ

๑๔. ความสามัคคี (Sprit de corps) เป็นความรู้สึกร่วมกันของสมาชิกภายในองค์การที่ช่วยสนับสนุนการทำงานของสมาชิกในกลุ่มในการออกแบบประยุกต์ของอำนาจหน้าที่ตามลำดับชั้นภายในองค์การและสิทธิในการสั่งการหรือการบริโภคร่วมมือกันถือว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญในการที่ทำให้องค์การบรรลุผลสำเร็จและมีการพัฒนาความสามัคคีจะสามารถบรรลุผลสำเร็จได้หากมีการติดต่อกันระหว่างผู้บริหารและคนงานโดยการติดต่อเพื่อแก้ไขปัญหาในสถานการณ์ที่สำคัญเพราะความสามัคคีคือพลังเมื่อสมาชิกมีความสามัคคีกันสูงก็จะทำให้องค์การมีความแข็งแกร่ง^{๕๒}

หลักเกณฑ์การจัดการมีพื้นฐานที่สำคัญ ๔ ประการ คือ

๑. ต้องมีการคิดค้น และกำหนดวิธีที่ดีที่สุด สำหรับงานแต่ละอย่างคือ ต้องมีการกำหนดวิธีการทำงานที่ดีที่สุดที่ช่วยให้สามารถทำงานเสร็จจุล่งไปด้วยดีตามวัตถุประสงค์มาตรฐานของงานจะต้องมีการจัดวางเอาไว้ โดยมีหลักเกณฑ์ที่ได้พิสูจน์มาแล้วว่าเป็นวิธีที่ดีที่สุดจริงและในเวลาเดียวกันการจ่ายผลตอบแทนแบบจูงใจต่าง ๆ ก็ช่วยให้ตามผลผลิตทั้งหมด

๒. ต้องมีคัดเลือกและพัฒนาคนงาน โดยตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของการรู้จักงานให้เหมาะสมสอดคล้องกับคนงาน นอกจากนี้ต้องมีการอบรมคนงานให้รู้จักวิธีการทำงานที่ถูกวิธีด้วยและในการคัดเลือกคนงานจะต้องมีการพิจารณาเป็นพิเศษที่จะให้ได้คนที่มีคุณสมบัติที่ดีที่สุดตรงตามงานที่จะให้ทำ

๓. ด้วยวิธีการพิจารณาอย่างรอบคอบเกี่ยวกับวิธีการทำงาน ควบคู่กับการพิจารณาคนงานนี้ คนงานจะไม่คัดค้านต่อวิธีทำงานใหม่ที่ได้กำหนดขึ้น เพราะโดยหลักเหตุผลคนงานทุกคนจะเห็นจริงถึงโอกาสที่เขาจะได้รับรายได้สูงขึ้นจากการทำงานถูกวิธีที่จะช่วยให้ได้ผลผลิตสูงขึ้น

๔. การประสานร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้บริหาร และคนงานฝ่ายบริหารควรจะได้ประสานอย่างใกล้ชิดเป็นประจำกับคนงานที่เป็นผู้ปฏิบัติงานแต่ต้องไม่ใช่โดยการลงมือปฏิบัติงานที่ควรจะเป็นงานของคนงานเท่านั้นจากหลักการดังกล่าวพบว่าวิธีการต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นวิธีการที่มีหลักเกณฑ์ตามหลักวิทยาศาสตร์ ทำให้เกิดทฤษฎีการบริหารขึ้นมาและได้เสนอแนะว่า ผู้บริหารต้องมี

^{๕๒}Fayol, Henri, *Industrial and General Administration*, (New York : Mc-Graw Hill, 1930), p.2.

บทบาทเป็นจุดกลางของปัญหาและความสำเร็จของกลุ่มที่จะต้องรับผิดชอบนำเอาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพของกลุ่มมาคิดวิเคราะห์และปรับปรุงหาทางออกให้ได้เป็นผลดีที่สุดสำหรับกลุ่มให้ดีขึ้นและมากขึ้นเรื่อย ๆ^{๕๓}

หลักสำคัญของการบริหาร ๕ ลักษณะ คือ

๑. การบริหารเป็นการทำงานกับคนและโดยอาศัยคน หมายความว่า การบริหารเป็นกระบวนการทางสังคม คือ อาศัยกลุ่มคนที่ร่วมกันทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์การ ผู้บริหารจะต้องรับผิดชอบให้สำเร็จโดยอาศัยความร่วมมือของบุคคลอื่น มิฉะนั้นจะทำงานไม่สำเร็จสาระสำคัญของการบริหารในข้อนี้แสดงให้เห็นว่าผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ คือ มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ดี มีความเป็นผู้นำและสามารถทำงานเป็นทีมได้ มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้หากมีการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์ และมีความสามารถทำให้งานบรรลุเป้าหมายได้

๒. การบริหารทำให้งานบรรลุเป้าหมายขององค์การ เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์การต้องอาศัยความร่วมมือกันของคนทุกคนจึงจะทำให้สำเร็จลงได้ เป้าหมายเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้บริหารจะต้องทำให้บรรลุได้นั้นจะต้องมีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ คือ เป้าหมายต้องสูงแล้วสามารถทำให้สำเร็จ เป้าหมายสูงเกินไปก็ทำให้สำเร็จไม่ได้ เป้าหมายต่ำไปก็ไม่ท้าทายไม่มีคุณค่า ประการที่สอง การจะไปถึงเป้าหมายจะต้องมีระบบงานที่ดีมีแผนงานที่มีประสิทธิภาพ ประการสุดท้าย จะต้องระบุเวลาที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายนั้น

๓. การบริหารเป็นการสมดุลระหว่างประสิทธิผลและประสิทธิภาพ คำว่าประสิทธิผล หมายความว่า ทำงานบรรลุผลสำเร็จตามที่กำหนด ส่วนคำว่า ประสิทธิภาพ หมายความว่า ทำงานโดยใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดหรือเสียค่าใช้จ่ายต่ำสุด การทำงานให้สำเร็จอย่างเดียวไม่พอแต่จะต้องคำนึงถึงค่าใช้จ่ายที่ประหยัดอีกด้วย การทำให้ได้ทั้งสองอย่าง คือ งานบรรลุผลตามที่ต้องการและการใช้ทรัพยากรต่ำสุดจึงเป็นความสมดุลระหว่างประสิทธิผลและประสิทธิภาพ

๔. การบริหารเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นที่รู้กันโดยทั่วไปว่าเราอาศัยในโลกที่มีทรัพยากรจำกัด การใช้ทรัพยากรต่าง ๆ จึงต้องตระหนัก ๒ ข้อใหญ่ ๆ คือ เมื่อใช้ทรัพยากรใดไปแล้วทรัพยากรนั้นจะหมดสิ้นไปไม่สามารถกลับคืนมาใหม่ได้ และจะต้องเลือกใช้ทรัพยากรให้เหมาะสมอย่าให้เกิดสิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ ดังนั้นการบริหารกับเศรษฐศาสตร์จึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด เศรษฐศาสตร์เป็นการศึกษาถึงการกระจายการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดอย่างไร ส่วนผู้บริหารในองค์การจะต้องผลิตสินค้าและบริหารให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล

^{๕๓}ธงชัย สันติวงษ์, องค์การและการบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : วีอินเตอร์พรีน, ๒๕๕๐), หน้า ๔๗-๔๘.

๕. การบริหารจะต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จจะต้องสามารถคาดคะเนเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างถูกต้อง และสามารถปรับตัวเองให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงนั้น^{๕๔}

หลักการจัดการมีลักษณะสำคัญ ๘ ประการดังนี้

๑. การบริหารเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งมิใช่บุคคลหนึ่งบุคคลใดหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งถ้าจะกล่าวถึงบุคคลผู้ทำหน้าที่บริหารนั้นก็เรียกว่าผู้บริหาร

๒. การบริหารงานที่จุดหมายทั้งนี้หมายความว่าในการบริหารงานนั้นจำเป็นต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์หรือจุดหมายไว้ก่อนไม่ว่าจะกำหนดไว้อย่างชัดเจนหรือไม่ก็ตามส่วนการบริหารนั้นจะเป็นแนวทางในการดำเนินงานให้สำเร็จตามจุดหมาย

๓. การบริหารเป็นแนวทางสำคัญที่มีอิทธิพลต่อสังคมภายในและภายนอกองค์กรดังเช่นถ้าผู้บริหารต้องการจะปรับปรุงวิธีปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นก็อาจได้โดยการจัดหาเครื่องจักรเครื่องมืออันทันสมัยมาใช้จัดการฝึกอบรมคนงานให้มีความสามารถยิ่งขึ้นซึ่งจะเป็นผลดีต่อองค์กรและผู้ปฏิบัติงานด้วยตัวอย่างผลกระทบต่อสังคมภายนอกเป็นต้นว่าถ้าองค์กรนั้นๆมีนโยบายที่จะทำประโยชน์ต่อสังคมเช่นส่งเสริมการศึกษาในชุมชนโดยให้ทุนการศึกษาหรือบริจาคเงินก่อสร้างโรงเรียนก็นับว่าองค์กรนั้นมีส่วนช่วยพัฒนาสังคมภายในองค์กรหรือองค์การบางแห่งอาจไม่นำพาต่อความเดือดร้อนรำคาญซึ่งองค์กรของตนก่อขึ้นเช่นสิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นผลของการบริหารอันมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

๔. การบริหารเป็นเรื่องเกี่ยวกับความสามารถของกลุ่มคนธุรกิจก่อตั้งขึ้นเพื่อดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์โดยกลุ่มคนมิใช่เป็นความสามารถของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเพียงบุคคลเดียวเท่านั้นทั้งนี้เพราะว่าคนเราย่อมมีขอบเขตความสามารถจำกัดทั้งด้านกำลังกายกำลังสมองและเวลาจึงจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือร่วมใจจากบุคคลมาช่วยกัน

๕. การบริหารจะได้รับผลสำเร็จด้วยดีด้วยการร่วมแรงร่วมใจของบุคคลอื่นๆ นอกเหนือไปจากเจ้าของธุรกิจทั้งนี้เนื่องจากบรรดาเจ้าของเช่นผู้ถือหุ้นอาจไม่มีเวลาหรือความสามารถในการบริหารจึงต้องจัดหาผู้อื่นที่มีความสามารถในการบริหารจึงต้องจัดหาผู้อื่นที่มีความสามารถในการบริหารให้มาบริหารในองค์กร

๖. การบริหารจะดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพได้โดยการใช้ความรู้ความชำนาญและการฝึกฝนอบรมทางด้านบริหารมาโดยเฉพาะจึงเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าการบริหารเป็นวิชาชีพอย่างหนึ่งผู้บริหารโดยเฉพาะผู้บริหารสูงสุดไม่จำเป็นต้องมีความรู้ทางเทคนิคในการปฏิบัติโดยตรงแต่ผู้บริหารจะต้องมีความรู้ความชำนาญในการบริหารอันได้แก่การวางแผนการจัดองค์การฯลฯ

^{๕๔}เสนาะ ดิยาวี, **หลักการบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑), หน้า ๑-๒.

๗. การบริหารเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตนไม่สามารถมองเห็นได้แต่สิ่งที่จะแสดงให้เห็นว่าการบริหารดำเนินไปอย่างไรได้ผลดีหรือไม่เพียงใดนั่นก็คือผลงานเพราะว่าผลงานจะเป็นเครื่องวัดความสามารถทางการบริหาร

๘. เจ้าของธุรกิจไม่จำเป็นต้องทำหน้าที่ผู้บริหารเสียเองโดยทั่วไปแล้วคณะผู้บริหารมักจะเป็นกลุ่มบุคคลอื่น ๆ ที่มีความสามารถทางการบริหารทำหน้าที่ในนามของเจ้าของธุรกิจ^{๕๕}

การจัดการมีหลักการสำคัญ ดังนี้

๑. มีเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ที่แน่นอนในการบริหารองค์กร ผู้บริหารจะต้องกำหนดทิศทางหรือวัตถุประสงค์ของการทำงานไว้ชัดเจน

๒. มีปัจจัยในการบริหาร โดยทั่วไปแล้วปัจจัยในการบริหารที่เป็นพื้นฐานมี ๕ ประการ คือคน (Men) เงิน (Money) วัสดุ (Material) เทคนิควิธี (Method) เครื่องจักร (Machine) อย่างไรก็ตามปัจจัยพื้นฐานของการบริหาร ๕ ประการที่กล่าวมานี้ อาจจะยังไม่เป็นการเพียงพอ ยิ่งโดยเฉพาะในสภาพสังคมปัจจุบันมีการแข่งขันรุนแรงทุกด้าน เช่น ธุรกิจการค้า ระบบการผลิต ตลอดทั้งทางด้านการศึกษา ปัจจัยการบริหารอาจจะมีปัจจัยอื่นนอกเหนือจาก ๕ ประการ ที่กล่าวมา เช่น การตลาด และอื่น ๆ เป็นต้น

๓. ลักษณะของการบริหาร การบริหารเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่ผู้บริหารจะต้องนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารให้เกิดประสิทธิผลสูงสุดต่อองค์กร จนมีคำกล่าวที่ว่า “ที่ใดมีผู้นำที่ดี ที่นั่นก็จะมีความสำเร็จ”^{๕๖}

องค์ประกอบของการบริหารที่สำคัญและมีความจำเป็นต่อองค์กร ดังนี้

๑. วัตถุประสงค์ที่แน่นอนกล่าวคือจะต้องรู้ว่า จะดำเนินการไปทำไมเพื่ออะไรและต้องการอะไรจากการดำเนินการเช่นต้องมีวัตถุประสงค์ในการให้บริการหรือในการผลิตต้องรู้ว่า จะผลิตเพื่อใครต้องการผลตอบแทนเช่นใดถ้าหาไม่มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์แล้วก็ไม่มีประโยชน์ที่จะบริหารการดำเนินงานต่างๆจะไม่มีผลสำเร็จเพราะไม่มีเป้าหมายกำหนดไว้แน่นอน

๒. ทรัพยากรในการบริหารได้แก่วัตถุและเครื่องใช้เพื่อประกอบการดำเนินงานรวมไปถึงความสามารถในการจัดการทรัพยากรในการบริหาร ได้แก่ 4 Ms คือมนุษย์ (Man) เงิน (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Material) และความสามารถในการจัดการ (Management) หรือ 6 Ms ที่มีเครื่องจักร (Machine) และตลาด (Market) เพิ่มเข้ามาซึ่งในปัจจุบันมีความจำเป็นมากขึ้น

๓. มีการประสานงานระหว่างกันหรือเรียกได้ว่ามีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันกล่าวคือเป้าหมายและวัตถุประสงค์รวมทั้งทรัพยากรในการบริหารทั้ง 4 Ms หรือ 6Ms ดังกล่าวจะต้องมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันหรือกล่าวได้ว่าจะต้องมีระบบของการทำงานร่วมกันและที่เกิดขึ้นจริงๆด้วยการนำปัจจัยทั้งหลายเบื้องต้นมาไว้ร่วมกันแล้วไม่เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันไม่เกิดความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารก็จะไม่เกิดขึ้น

^{๕๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘.

^{๕๖}ยุทธ กัยวรรณ, การบริหารการผลิต, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดี, ๒๕๔๗), หน้า ๑๙.

๔. ประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารงานนั้นสิ่งทีวัดผลสำเร็จของงานว่าบรรลุเป้าหมายของวัตถุประสงค์ขององค์การก็คือประสิทธิผลขององค์การหมายถึงความสามารถขององค์การในอันที่จะบริหารงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การในการใช้ทรัพยากรขององค์การที่มีอยู่ระยะสั้นโดยเปรียบเทียบกับปัจจัยนำเข้าและค่าใช้จ่ายกับปัจจัยนำออกและรายได้ขององค์การ^{๕๗}

หลักการจัดการที่ทำให้การบริหารที่มีประสิทธิภาพบรรลุผลสำเร็จอย่างมีคุณภาพก็คือบทบาทและสมรรถภาพของผู้บริหารมีดังนี้

๑. เป็นผู้กำหนดทิศทางการบริหาร (Direction Setter) เช่นรู้เทคนิคต่างๆของการบริหารเป็นต้น

๒. มีความสามารถกระตุ้นคน (Leader Catalyst)

๓. ต้องเป็นนักวางแผน (Planner)

๔. ต้องเป็นผู้มีความสามารถในการตัดสินใจ (Decision Maker)

๕. ต้องมีความสามารถในการจัดองค์การ (Organizer)

๖. ต้องเป็นผู้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง (Change Manager)

๗. ต้องเป็นผู้ให้ความร่วมมือ (Coordinator)

๘. ต้องเป็นผู้ติดต่อสื่อสารที่ดี (Communicator)

๙. ต้องเป็นผู้แก้ปัญหาขัดแย้งในองค์การได้ (Conflict Manager)

๑๐. ต้องสามารถบริหารปัญหาต่างๆได้ (Problem Manager)

๑๑. ต้องรู้จักวิเคราะห์และจัดระบบงาน (System Manager)

๑๒. ต้องมีความสามารถในด้านวิชาการทั้งการเรียนและการสอน (Instructional Manager)

๑๓. ต้องมีความสามารถในการบริหารบุคคล (Personnel Manager)

๑๔. ต้องมีความสามารถในการบริหารทรัพยากร (Resource Manager)

๑๕. ต้องมีความสามารถในการประเมินผลงาน (Appraiser)

๑๖. ต้องมีความสามารถในการประชาสัมพันธ์ (Public Relation)

๑๗. ต้องสามารถเป็นผู้นำในสังคมได้ (Ceremonial Head)^{๕๘}

หลักการบริหารซึ่งมีหลักทั่วไปที่ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับผู้บริหาร ๑๔ ข้อคือ

๑. หลักการเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ (Authority and responsibility)

๒. หลักของการมีผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว (Unity of command)

๓. หลักการมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน (Unity of direction)

๔. หลักการดำรงไว้ซึ่งสายงาน (Scalar of chain)

^{๕๗}สมคิด บางโม, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๖๒-๖๓.

^{๕๘}ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคนอื่นๆ, ทฤษฎีองค์การ : ฉบับมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๕), หน้า๖๕.

๕. หลักการแบ่งงานกันทำ (Division of work, or specialization)
 ๖. หลักเกี่ยวกับระเบียบวินัย (Discipline)
 ๗. หลักของการถือประโยชน์ส่วนบุคคลรองจากประโยชน์ส่วนร่วม (Subordination of individual to general interest)
 ๘. หลักของการให้ผลประโยชน์ตอบแทน (Remuneration)
 ๙. หลักของการรวมอำนาจไว้ส่วนกลาง (Centralization)
 ๑๐. หลักของการมีระเบียบเรียบร้อย (Order)
 ๑๑. หลักของความเสมอภาค (Equity)
 ๑๒. หลักของการมีเสถียรภาพของการว่าจ้างทำงาน (Stability of tenure)
 ๑๓. หลักของความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (Initiative)
 ๑๔. หลักของความสามัคคี (Esprit de corps)^{๕๙}
- หลักการบริหารที่มีประสิทธิภาพเป็นอีกหลักการหนึ่งในการบริหารมีหลักการดังนี้
๑. การบริหารที่มีผู้บริหารเพียงคนเดียวในองค์กร (Division of Labor)
 ๒. มีการกำหนดมาตรฐานทำงานที่ชัดเจน (Standardization)
 ๓. มีเอกภาพในการบังคับบัญชา (Unity of Command)
 ๔. มีการกระจายอำนาจและความรับผิดชอบให้แก่ผู้ร่วมงาน (Delegation of Authority and Responsibility)
 ๕. มีการแบ่งฝ่ายงานและบุคลากรผู้รับผิดชอบให้แก่ผู้ร่วมงานให้เฉพาะเจาะจงขึ้น (Division of Labor)
 ๖. มีการกำหนดระยะเวลาควบคุมงานที่ชัดเจน (Span of Control)
 ๗. มีความสม่ำเสมอ (Stability)
 ๘. เปิดโอกาสให้มีการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ในองค์กรได้ (Flexibility)
 ๙. สามารถทำให้คนในองค์กรเกิดความรู้สึกอบอุ่นและปลอดภัย (Security)
 ๑๐. มีการยอมรับนโยบายส่วนบุคคลที่มีความสามารถ (Personnel Policy)
 ๑๑. การประเมินผลการปฏิบัติงานทั้งส่วนบุคคลและองค์กร (Evaluation)^{๖๐}

^{๕๙}Henri Fayol, **Industrial and General Administration**, (New York : Mc-Graw Hill, 1930), p. 17-18.

^{๖๐}Morphet, Edgar L. and others, **Educational Organization and Administrator**. 2nd ed. (New Jersey : Prentice –Hall, 1967), p.35

ตารางที่ ๒.๕ สรุปหลักการในการจัดการ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (๒๕๔๙, หน้า ๓๗)	หลักการบริหารจัดการว่า หมายถึง การดำเนินงานหรือการปฏิบัติงานใด ๆ ของหน่วยงานของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับคน สิ่งของ และหน่วยงาน โดยครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ เช่น การบริหารคน การบริหารเงิน การบริหารวัสดุอุปกรณ์ การบริหารงานทั่วไป และการบริหารจริยธรรม เช่นนี้ เป็นการนำ ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการบริหารที่เรียกว่า 5 M แต่ละตัวมาเป็นแนวทางในการให้ความหมายและการบริหารงานต้องมีลักษณะที่สำคัญ ๔ ประการ คือ การบริหารต้องมีวัตถุประสงค์ที่แน่นอนอย่างใดอย่างหนึ่ง การบริหารต้องเป็นงานร่วมกันของบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป การบริหารต้องมีลักษณะเป็นการดำเนินการที่เป็นกระบวนการ การบริหารต้องใช้ทรัพยากรบริหารเป็นปัจจัยพื้นฐาน
สมยศ นาวิการ (๒๕๕๑, หน้า ๔๙)	การบริหารงานไม่ว่าจะเป็นรูปแบบผู้นำโครงสร้างระบบราชการและหน้าที่ของผู้บริหารในองค์การแห่งหนึ่งสามารถนำมาประยุกต์ไปใช้กับองค์การ เรียกว่า วิธีที่ดีที่สุดอย่างไรก็ตามผู้บริหารในแต่ละองค์การจะเผชิญกับสถานการณ์เฉพาะที่มีเอกลักษณ์ของตัวเอง ไม่มีหลักสากลใดที่สามารถใช้ได้กับทุกปัญหา ผู้บริหารต้องศึกษาการบริหาร โดยมีประสบการณ์จากกรณีศึกษาจำนวนมาก และวิเคราะห์หาวิธีการใดที่สามารถใช้ในสถานการณ์ใหม่ ๆ
Fayol, H. (1930, p.2)	หลักการในการจัดการมีส่วนประกอบ ๑๔ ประการ เป็นส่วนประกอบสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการบริหารจัดการดังนี้ ๑. การแบ่งงานกันทำ ๒. อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ ๓. การมีผู้บังคับบัญชาคนเดียว ๔. สายการบังคับบัญชาตามอำนาจหน้าที่ ๕. การรวมอำนาจ ๖. การมีเป้าหมายเดียวกัน ๗. หลักความเสมอภาค ๘. การออกคำสั่ง ๙. ความคิดริเริ่ม ๑๐. ความมีระเบียบวินัย ๑๑. ค่าตอบแทน

ตารางที่ ๒.๕ สรุปหลักการในการจัดการ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	๑๒. ความมั่นคงในงาน ๑๓. ผลประโยชน์ส่วนตัวมีความสำคัญน้อยกว่าผลประโยชน์ขององค์การ ๑๔. ความสามัคคี
ธงชัย สันติวงษ์ (๒๕๕๐, หน้า ๔๗-๔๘)	หลักเกณฑ์การจัดการมีพื้นฐานที่สำคัญ ๔ ประการ คือ ๑. ต้องมีการคิดค้น และกำหนดวิธีที่ดีที่สุด ๒. ต้องมีคัดเลือกและพัฒนาคนงาน ๓. ด้วยวิธีการพิจารณาอย่างรอบคอบเกี่ยวกับวิธีการทำงาน ๔. การประสานร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้บริหาร
เสนาะ ตีเยาว์ (๒๕๕๑, หน้า ๑-๒)	หลักสำคัญของการบริหาร ๕ ลักษณะ คือ ๑. การบริหารเป็นการทำงานกับคนและโดยอาศัยคน ๒. การบริหารทำให้งานบรรลุเป้าหมายขององค์การ ๓. การบริหารเป็นการสมดุลระหว่างประสิทธิผลและประสิทธิภาพ ๔. การบริหารเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด ๕. การบริหารจะต้องเผชิญ กับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป
ยุทธ กัยวรรณ (๒๕๔๗, หน้า ๑๙)	การจัดการมีหลักการสำคัญ ดังนี้ ๑. มีเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ที่แน่นอนในการบริหารองค์การ ๒. มีปัจจัยในการบริหาร โดยทั่วไปแล้วปัจจัยในการบริหารที่เป็นพื้นฐานมี ๕ ประการ คือคน (Men) เงิน (Money) วัสดุ (Material) เทคนิควิธี (Method) เครื่องจักร (Machine) ๓. ลักษณะของการบริหาร การบริหารเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่ผู้บริหารจะต้องนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารให้เกิดประสิทธิผลสูงสุดต่อองค์กร จนมีคำกล่าวที่ว่า “ที่ใดมีผู้นำที่ดี ที่นั่นก็จะมีความสำเร็จ”
สมคิด บางโม (๒๕๔๕, หน้า ๖๒-๖๓)	องค์ประกอบของการบริหารที่สำคัญและมีความจำเป็นต่อองค์การ ดังนี้ ๑. วัตถุประสงค์ที่แน่นอนกล่าวคือจะต้องรู้ว่าจะดำเนินการ

ตารางที่ ๒.๕ สรุปหลักการในการจัดการ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	ไปทำไมเพื่ออะไรและต้องการอะไร ๒. ทฤษฎีการในการบริหารได้แก่วัตถุและเครื่องมือใช้เพื่อประกอบกรดำเนินงานรวมถึงความสามารถในการจัดการทรัพยากรในการบริหาร ๓. มีการประสานงานระหว่างกันหรือเรียกได้ว่ามีปฏิริยาระหว่างกันกล่าวคือเป้าหมายและวัตถุประสงค์รวมทั้งทรัพยากรในการบริหารทั้ง๔Msหรือ๖Ms ๔. ประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารงานนั้นสิ่งที่วัดผลสำเร็จของงานว่าบรรลุเป้าหมายของวัตถุประสงค์ขององค์การ
ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคนอื่นๆ (๒๕๔๕), หน้า ๖๕)	หลักการจัดการที่ทำให้การบริหารที่มีประสิทธิภาพบรรลุผลสำเร็จอย่างมีคุณภาพก็คือบทบาทและสมรรถภาพของผู้บริหารมีดังนี้ ๑. เป็นผู้กำหนดทิศทางการบริหาร (Direction Setter) เช่น รู้เทคนิคต่างๆของการบริหารเป็นต้น ๒. มีความสามารถกระตุ้นคน (Leader Catalyst) ๓. ต้องเป็นนักวางแผน (Planner) ๔. ต้องเป็นผู้มีความสามารถในการตัดสินใจ (Decision Maker) ๕. ต้องมีความสามารถในการจัดองค์การ (Organizer) ๖. ต้องเป็นผู้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง (Change Manager) ๗. ต้องเป็นผู้ให้ความร่วมมือ (Coordinator) ๘. ต้องเป็นผู้ติดต่อสื่อสารที่ดี (Communicator) ๙. ต้องเป็นผู้แก้ปัญหาขัดแย้งในองค์การได้ (Conflict Manager) ๑๐. ต้องสามารถบริหารปัญหาต่างๆได้ (Problem Manager) ๑๑. ต้องรู้จักวิเคราะห์และจัดระบบงาน (System Manager) ๑๒. ต้องมีความสามารถในด้านวิชาการทั้งการเรียนและการสอน (Instructional Manager)

ตารางที่ ๒.๕ สรุปหลักการในการจัดการ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	๑๓. ต้องมีความสามารถในการบริหารบุคคล (Personnel Manager) ๑๔. ต้องมีความสามารถในการบริหารทรัพยากร (Resource Manager) ๑๕. ต้องมีความสามารถในการประเมินผลงาน (Appraiser) ๑๖. ต้องมีความสามารถในการประชาสัมพันธ์ (Public Relation) ๑๗. ต้องสามารถเป็นผู้นำในสังคมได้ (Ceremonial Head)
Henri Fayol (1930, pp.17-18)	หลักการบริหารซึ่งมีหลักทั่วไปที่ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับผู้บริหาร ๑๔ ข้อคือ ๑. หลักการเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ (Authority and responsibility) ๒. หลักของการมีผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว (Unity of command) ๓. หลักการมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน (Unity of direction) ๔. หลักการดำรงไว้ซึ่งสายงาน (Scalar of chain) ๕. หลักการแบ่งงานกันทำ (Division of work, or specialization) ๖. หลักเกี่ยวกับระเบียบวินัย (Discipline) ๗. หลักของการถือประโยชน์ส่วนบุคคลรองจากประโยชน์ส่วนรวม (Subordination of individual to general interest) ๘. หลักของการให้ผลประโยชน์ตอบแทน (Remuneration) ๙. หลักของการรวมอำนาจไว้ส่วนกลาง (Centralization) ๑๐. หลักของการมีระเบียบเรียบร้อย (Order) ๑๑. หลักของความเสมอภาค (Equity) ๑๒. หลักของการมีเสถียรภาพของการว่าจ้างทำงาน (Stability of tenure) ๑๓. หลักของความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (Initiative) ๑๔. หลักของความสามัคคี (Esprit de corps)
Morphet, E.L. and others. (1967, p.35)	หลักการบริหารที่มีประสิทธิภาพเป็นอีกหลักการหนึ่งในการบริหารมีหลักการดังนี้ ๑. การบริหารที่มีผู้บริหารเพียงคนเดียวในองค์การ

ตารางที่ ๒.๕ สรุปหลักการในการจัดการ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	(Division of Labor)
	๒. มีการกำหนดมาตรฐานทำงานที่ชัดเจน (Standardization)
	๓. มีเอกภาพในการบังคับบัญชา (Unity of Command)
	๔. มีการกระจายอำนาจและความรับผิดชอบให้แก่ผู้ร่วมงาน (Delegation of Authority and Responsibility)
	๕. มีการแบ่งฝ่ายงานและบุคลากรผู้รับผิดชอบให้แก่ผู้ร่วมงานให้เฉพาะเจาะจงขึ้น (Division of Labor)
	๖. มีการกำหนดระยะเวลาควบคุมงานที่ชัดเจน (Span of Control)
	๗. มีความสม่ำเสมอ (Stability)
	๘. เปิดโอกาสให้มีการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ในองค์กรได้ (Flexibility)
	๙. สามารถทำให้คนในองค์กรเกิดความรู้สึกรับประกันความปลอดภัย (Security)
	๑๐. มีการยอมรับนโยบายส่วนบุคคลที่มีความสามารถ (Personnel Policy)
	๑๑. การประเมินผลการปฏิบัติงานทั้งส่วนบุคคลและองค์กร (Evaluation)

๒.๑.๓ กระบวนการจัดการ

กระบวนการบริหารจัดการ มี ๕ ประการ ดังนี้

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึงแผนหรือโครงการสำหรับการปฏิบัติงานในอนาคตให้ตรงเป้าหมายที่ต้องการโดยกำหนดงานที่จะหาวิธีการและวัตถุประสงค์ของงานนั้นๆไว้ล่วงหน้า

๒. การแสวงหาและกำหนดตัวบุคคลและอุปกรณ์ (Allocation) หมายถึงการแสวงหา กำหนดตัวบุคคลและวัสดุทุกชนิดที่จำเป็นในการปฏิบัติงานตามแผนเพื่อให้งานนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๓. การเสริมกำลังบำรุง (Stimulation) หมายถึงการบำรุงขวัญกระตุ้นและส่งเสริมให้บุคลากรปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้ผลงานดีทั้งปริมาณและคุณภาพ

๔. การประสานงาน (Co-ordination) หมายถึงการจัดให้ผู้แทนของหน่วยงานย่อยทุกหน่วยงานพบปะปรึกษาหารือกันเพื่อให้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นหรือทราบเรื่องการปฏิบัติงานของผู้อื่นและเพื่อให้งานสัมพันธ์ไม่ขัดแย้งกันโดยยึดเป้าหมายขององค์กรเป็นหลัก

๕. การประเมินผลงาน (Evaluation) หมายถึง การตรวจสอบการปฏิบัติงานทุกระยะให้ทราบผลการปฏิบัติงานและปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อหาแนวทางแก้ไขทุกระยะและประเมินผลขั้นสุดท้ายเพื่อทราบผลการปฏิบัติงานและปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อเปรียบเทียบผลงานกับผลงานที่ควรจะได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ตั้งแต่ต้นเพื่อวางแผนใหม่สำหรับการปฏิบัติงานในอนาคต^{๖๑}

กระบวนการบริหารจัดการมี ๕ ประการ ตามคำย่อภาษาอังกฤษว่า “POSDC” ดังนี้ คือ P คือ Planning หมายถึงการวางแผนเป็นการกำหนดแนวทางการดำเนินงานเพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคตผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลเพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร O คือ Organizing หมายถึงการจัดองค์กรเป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กรมีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ S คือ Staffing หมายถึงงานบุคลากรเป็นการสรรหาบุคลากรใหม่การพัฒนาบุคลากรและการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน D คือ Directing หมายถึงการอำนวยการเป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผนผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและต้องมีภาวะผู้นำ C คือ Controlling หมายถึงการกำกับดูแลเป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กรรวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กรสำหรับองค์ประกอบมูลฐานของการบริหารแบบกระบวนการ ๕ ประการ ที่เรียกว่า POCCC มีดังนี้

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึงการสร้างทางเลือกหรือแนวทางดำเนินการไว้ล่วงหน้าเพื่อใช้ในการตัดสินใจในอนาคต

๒. การจัดองค์กร (Organizing) หมายถึงการกำหนดโครงสร้างหน่วยงานและระบุหน้าที่โดยการผสมผสานระหว่างวัตถุดิบและเงิน

๓. การบังคับบัญชา (Commanding) หมายถึงการทำให้เกิดการดำเนินงานตามที่ได้มีการกำหนดไว้ซึ่งการบังคับบัญชาที่ดีนั้นจะต้องมีการติดต่อสื่อสาร ๒ ทางกล่าวคือการยอมให้ผู้ใต้บังคับบัญชาสามารถแสดงความคิดเห็นได้

๔. การประสานงาน (Coordinating) หมายถึงการรวมความพยายามของผู้ปฏิบัติงานและช่วยสนับสนุนให้เกิดการติดต่อสื่อสารระหว่างกันเพื่อให้การทำงานสำเร็จ

๕. การควบคุม (Controlling) หมายถึงการติดตามการดำเนินงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์^{๖๒}

การบริหารเป็นกระบวนการของการวางแผนการจัดองค์กรและสั่งการควบคุมกำกับความพยายามของสมาชิกขององค์กรและใช้ทรัพยากรอื่นๆเพื่อความสำเร็จในเป้าหมายขององค์กรที่กำหนดไว้เป็นลักษณะที่สำคัญของการบริหารซึ่งมีลักษณะสำคัญ ๘ ประการดังนี้

๑. การบริหารเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งมิใช่บุคคลหนึ่งบุคคลใดหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งถ้าจะกล่าวถึงบุคคลผู้ทำหน้าที่บริหารนั้นก็เรียกว่าผู้บริหาร

๒. การบริหารเป็นงานที่จุดหมายทั้งนี้หมายความว่าในการบริหารงานนั้นจำเป็นต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายไว้ก่อนไม่ว่าจะกำหนดไว้อย่างชัดเจนหรือไม่ก็ตามส่วนการบริหารนั้นจะเป็นแนวทางในการดำเนินงานให้สำเร็จตามจุดมุ่งหมาย

^{๖๑}ธีระรัตน์ กิจจารักษ์, เอกสารคำสอนวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๔๒), หน้า ๖๗.

^{๖๒}คณาจารย์ภาควิชาบริหารรัฐกิจ, สรุปเนื้อหาวิชาทฤษฎีองค์การ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๙), หน้า ๙.

๓. การบริหารเป็นแนวทางสำคัญที่มีอิทธิพลต่อสังคมภายในและภายนอกองค์กรดังเช่น ถ้าผู้บริหารต้องการจะปรับปรุงวิธีปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นก็อาจได้โดยการจัดหาเครื่องจักร เครื่องมืออันทันสมัยมาใช้จัดการฝึกอบรมคนงานให้มีความสามารถยิ่งขึ้นซึ่งจะเป็นผลดีต่อองค์กรและ ผู้ปฏิบัติงานด้วยตัวอย่างผลกระทบต่อสังคมภายนอกเป็นต้นว่าถ้าองค์กรนั้นๆมีนโยบายที่จะทำ ประโยชน์ต่อสังคมเช่นส่งเสริมการศึกษาในชุมชนโดยให้ทุนการศึกษาหรือบริจาคเงินก่อสร้างโรงเรียน ก็นับว่าองค์กรนั้นมีส่วนช่วยพัฒนาสังคมภายนอกองค์กรหรือองค์กรบางแห่งอาจไม่นำพาต่อความ เดือดร้อนรำคาญซึ่งองค์กรของตนก่อขึ้นเช่นสิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นผลของการบริหารอันมีอิทธิพลต่อชีวิต มนุษย์และสิ่งแวดล้อม

๔. การบริหารเป็นเรื่องเกี่ยวกับความสามารถของกลุ่มคนธุรกิจก่อตั้งขึ้นเพื่อดำเนินการ ให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์โดยกลุ่มคนมิใช่เป็นความสามารถของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเพียง บุคคลเดียวเท่านั้นทั้งนี้เพราะว่าคนเราย่อมมีขอบเขตความสามารถจำกัดทั้งด้านกำลังกายกำลังสมอง และเวลาจึงจำต้องได้รับความร่วมมือร่วมใจจากบุคคลมาช่วยกัน

๕. การบริหารจะได้รับผลสำเร็จด้วยดีก็แต่โดยการร่วมแรงร่วมใจของบุคคลอื่นๆ นอกเหนือไปจากเจ้าของธุรกิจทั้งนี้เนื่องจากบรรดาเจ้าของเช่นผู้ถือหุ้นอาจไม่มีเวลาหรือ ความสามารถในการบริหารจึงต้องจัดหาผู้อื่นที่มีความสามารถในการบริหารจึงต้องจัดหาผู้อื่นที่มี ความสามารถในการบริหารให้มาบริหารในองค์กร

๖. การบริหารจะดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพได้ก็แต่โดยการใช้ความรู้ความชำนาญ และการฝึกฝนอบรมทางด้านบริหารมาโดยเฉพาะจึงเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเป็นวิชาชีพอย่าง หนึ่งผู้บริหารโดยเฉพาะผู้บริหารสูงสุดไม่จำเป็นต้องมีความรู้ทางเทคนิคในการปฏิบัติโดยตรงแต่ ผู้บริหารจะต้องมีความรู้ความชำนาญในการบริหารได้แก่การวางแผนการจัดองค์การฯ

๗. การบริหารเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตนไม่สามารถมองเห็นได้แต่สิ่งที่จะแสดงให้เห็นว่าการ บริหารดำเนินไปอย่างไรได้ผลหรือไม่เพียงใดนั้นก็คือผลงานเพราะว่าผลงานจะเป็นเครื่องวัด ความสามารถทางการบริหาร

๘. เจ้าของธุรกิจไม่จำเป็นต้องทำหน้าที่ผู้บริหารเสียเองโดยทั่วไปแล้วคณะผู้บริหาร มักจะเป็นกลุ่มบุคคลอื่นๆที่มีความสามารถทางการบริหารทำหน้าที่ในนามของเจ้าของธุรกิจรวมถึง ปัจจัยอื่นที่มีความสำคัญเพื่อให้เกิดประสิทธิผลต่อการบริหารที่แสดงถึงศิลปะในกระบวนการทำงาน ของแต่ละบุคคลเพื่อให้บรรลุจนเป็นผลสำเร็จโดยที่ผู้บริหารมักไม่ได้เป็นผู้ปฏิบัติแต่ผู้บริหารเป็นผู้ใช้ ศิลปะทำให้ผู้ปฏิบัติได้ทำงานจนสำเร็จตามจุดหมายที่ผู้บริหารตัดสินใจเลือก^{๖๓}

กระบวนการจัดการควรประกอบด้วย ๑ ๐ ประการคือ

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึงการกำหนดงานหรือวิธีการปฏิบัติงานไว้เป็นการ ล่วงหน้า โดยเกี่ยวกับการคาดการณ์ การกำหนดวัตถุประสงค์ การพัฒนากลวิธีในการวางแผนซึ่งต้อง คำนึงถึงนโยบาย เพื่อให้แผนงานที่กำหนดขึ้นไว้มีความสอดคล้องต้องกันในการดำเนินงาน

๒. การจัดการ (Organizing) หมายถึงการพัฒนาระบบการทำงานเพื่อให้งานต่างๆ สามารถดำเนินไปโดยมีการประสานงานกันอย่างดี

^{๖๓} เดิมศักดิ์ ทองอินทร์, “ความรู้เบื้องต้นทางการบริหารธุรกิจ”, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

๓. การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) หมายถึง การจัดหาบุคคลเข้าปฏิบัติงานให้เหมาะสมตามตำแหน่งหน้าที่ที่รับผิดชอบ

๔. การตัดสินใจ (Decision) หมายถึง ความสามารถของผู้บริหารในการที่จะตัดสินใจแยกแยะและวิเคราะห์ออกมาให้ได้ว่าในการทำงานจะต้องมีการตัดสินใจในเรื่องใดบ้าง

๕. การสั่งการ (Directing) หมายถึง การศึกษาวิธีการวินิจฉัยสั่งการรวมทั้งการควบคุมงานและนิเทศงานตลอดจนศิลปะในการบริหารงานที่จะทำให้การทำงานประจำวันของเจ้าหน้าที่ทุกคนเป็นไปด้วยดี

๖. การควบคุม (Controlling) หมายถึง การร่วมมือประสานงานเพื่อการดำเนินการเป็นไปด้วยดีและราบรื่น ศึกษาหลักเกณฑ์และวิธีการที่จะทำการประสานงานดีขึ้นและดำเนินการแก้ไขเมื่อเกิดปัญหาขึ้น

๗. การร่วมมือประสานงาน (Coordinating) หมายถึง การประสานงานให้ผู้ปฏิบัติงานทุกฝ่ายมีความเข้าใจในงานเข้ามามีส่วนร่วมทำงานกันอย่างพร้อมเพรียงกัน ข้อตกลงที่สำคัญยิ่งของการประสานงานคือความร่วมมือซึ่งเป็นเรื่องของจิตใจ

๘. การสื่อข้อความ (Communicating) หมายถึง การผ่านข่าวสารข้อมูลและความเข้าใจเพื่อที่จะให้ผู้ได้บังคับบัญชาหรือบุคคลอื่นเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามที่ต้องการ

๙. การรายงานผล (Reporting) หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติของหน่วยงานให้แก่ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบความเคลื่อนไหวของการดำเนินงานตลอดจนการประชาสัมพันธ์ แจ้งให้ประชาชนทราบ ซึ่งโดยทั่วไปการรายงานจะหมายถึงวิธีการของสถาบันหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการให้ข้อมูลแก่ผู้สนใจมาติดต่อสอบถามผู้บังคับบัญชา/ผู้ร่วมงานความสำคัญของการรายงานนั้นจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของความเป็นจริง

๑๐. การงบประมาณ (Budgeting) หมายถึง การงบประมาณโดยศึกษาให้ทราบถึงระบบและกรรมวิธีในการบริหารเกี่ยวกับงบประมาณและการเงินตลอดจนการใช้งบประมาณในการควบคุมงาน^{๖๔}

กระบวนการจัดการตามแนวคิดของลูเธอร์กูลิคและลินคอล์นเออร์วิก มี ๗ ประการเรียกโดยย่อว่า “POSDCoRB” โดยมีกระบวนการบริหารจัดการ ดังนี้

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึง การวางแผนแนวทางในการปฏิบัติงานตลอดจนวิธีการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้

๒. การจัดหน่วยงาน (Organizing) หมายถึง การจัดโครงสร้างอำนาจหน้าที่และการแบ่งส่วนของงานให้เหมาะสมและลงตัว

๓. การจัดสายงานและการจัดตัวบุคคล (Staffing) หมายถึง การบริหารงานด้านบุคลากร อันได้แก่การจัดอัตราค่าจ้างการสรรหาการรักษาสภาพการทำงานและการควบคุมการปฏิบัติงานของบุคลากร

^{๖๔} พงษ์ศักดิ์ ปัญจพรผล, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏนครปฐม, ๒๕๔๒), หน้า ๖๔-๗๒.

๔. การอำนวยการ (Direction) หมายถึงการดำเนินการตัดสินใจและสั่งการในการปฏิบัติงานของส่วนงานต่างๆให้ดำเนินไปอย่างมีระเบียบแบบแผนทั้งในลักษณะงานทั่วไปและในลักษณะงานเฉพาะตลอดจนการให้คำแนะนำและควบคุมการปฏิบัติงานในทุกภาคส่วน

๕. การประสานงาน (Coordinating) หมายถึงการร่วมมือกันของบุคลากรในการปฏิบัติงานตามส่วนงานต่างๆให้ประสานสอดคล้องกันอย่างกลมกลืน

๖. การรายงาน (Reporting) หมายถึงการรายงานผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานให้ผู้บริหารงานและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบถึงความเคลื่อนไหวและความก้าวหน้าของกิจการต่างๆภายในหน่วยงาน

๗. งบประมาณ (Budgeting) หมายถึงการควบคุมการใช้จ่ายให้รอบคอบและรัดกุมรวมถึงการจัดสรรงบประมาณและการจัดหาบัญชี^{๖๕}

ตารางที่ ๒.๖ สรุปกระบวนการจัดการ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
ธีระรัตน์ กิจจารักษ์ (๒๕๔๒, หน้า ๖๗)	กระบวนการบริหารจัดการ มี ๕ ประการ ดังนี้ ๑. การวางแผน (Planning) ๒. การแสวงหาและกำหนดตัวบุคคลและอุปกรณ์ (Allocation) ๓. การเสริมกำลังบำรุง (Stimulation) ๔. การประสานงาน (Co-ordination) ๕. การประเมินผลงาน (Evaluation)
คณาจารย์ภาควิชาบริหารรัฐกิจ (๒๕๔๙, หน้า ๙)	กระบวนการบริหารจัดการมี ๕ ประการ ตามคำย่อภาษาอังกฤษว่า “POSDC” ดังนี้ คือ P คือ Planning หมายถึงการวางแผนเป็นการกำหนดแนวทางการดำเนินงานเพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคตผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลเพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร O คือ Organizing หมายถึงการจัดองค์กรเป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กรมีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ S คือ Staffing หมายถึงงานบุคลากรเป็นการสรรหาบุคลากรใหม่การพัฒนาบุคลากรและการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน D คือ Directing หมายถึงการอำนวยการเป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผนผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและต้องมีภาวะผู้นำ C คือ Controlling หมายถึงการกำกับดูแลเป็นการควบคุมคุณภาพของการ

^{๖๕} Luther Gulick and Lyndall Urwick, *Papers on the Science of Administration*, (New York : Institute of Public Administration, 1937), pp. 37-38.

ตารางที่ ๒.๖ สรุปกระบวนการจัดการ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	ปฏิบัติงานภายในองค์กรรวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กรสำหรับองค์ประกอบมูลฐานของการบริหารแบบกระบวนการ ๕ ประการ ที่เรียกว่า POCCC
เดมส์คัตตี ทองอินทร์ (๒๕๔๗, หน้า ๓)	การบริหารเป็นกระบวนการของการวางแผนการจัดองค์การและสั่งการควบคุมกำกับความพยายามของสมาชิกขององค์การและใช้ทรัพยากรอื่นๆ เพื่อความสำเร็จในเป้าหมายขององค์การที่กำหนดไว้เป็นลักษณะที่สำคัญของการบริหารซึ่งมีลักษณะสำคัญ ๘ ประการดังนี้ ๑. การบริหารเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งมิใช่บุคคลหนึ่งบุคคลใดหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ๒. การบริหารเป็นงานที่จุดหมาย ๓. การบริหารเป็นแนวทางสำคัญที่มีอิทธิพลต่อสังคมภายในและภายนอกองค์กร ๔. การบริหารเป็นเรื่องเกี่ยวกับความสามารถของกลุ่มคนธุรกิจก่อตั้งขึ้นเพื่อดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ๕. การบริหารจะได้รับผลสำเร็จด้วยดีก็แต่โดยการร่วมแรงร่วมใจของบุคคลอื่นๆ นอกเหนือไปจากเจ้าของธุรกิจ ๖. การบริหารจะดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพได้ก็แต่โดยการใช้ความรู้ความชำนาญและการฝึกฝนอบรมทางด้านบริหารมาโดยเฉพาะ ๗. การบริหารเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตนไม่สามารถมองเห็นได้ ๘. เจ้าของธุรกิจไม่จำเป็นต้องทำหน้าที่ผู้บริหารเสียเองโดยทั่วไปแล้วคณะผู้บริหารมักจะเป็นกลุ่มบุคคลอื่น ๆ ที่มีความสามารถทางการบริหารทำหน้าที่ในนามของเจ้าของธุรกิจรวมถึงปัจจัยอื่นที่มีความสำคัญเพื่อให้เกิดประสิทธิผลต่อการบริหาร^{๖๖}
พงษ์ศักดิ์ ปญฺจุพรผล (๒๕๔๒, หน้า ๖๔-๗๒)	กระบวนการจัดการควรประกอบด้วย ๑๐ ประการคือ ๑. การวางแผน (Planning) ๒. การจัดการ (Organizing) ๓. การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing)

^{๖๖} เดมส์คัตตี ทองอินทร์, “ความรู้เบื้องต้นทางการบริหารธุรกิจ”, หน้า ๓.

ตารางที่ ๒.๖ สรุปกระบวนการจัดการ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	๔. การตัดสินใจ (Decision) ๕. การสั่งการ (Directing) ๖. การควบคุม (Controlling) ๗. การร่วมมือประสานงาน (Coordinating) ๘. การสื่อข้อความ (Communicating) ๙. การรายงานผล (Reporting) ๑๐. การงบประมาณ (Budgeting)
Luther Gulick and Lyndall Urwick (193, pp.37-38)	กระบวนการจัดการตามแนวคิดของลูเธอร์กูลิคและลินดอลเออร์วิก มี ๗ ประการเรียกโดยย่อว่า “POSDCoRB” โดยมีกระบวนการบริหารจัดการ ดังนี้ ๑. การวางแผน (Planning) ๒. การจัดหน่วยงาน (Organizing) ๓. การจัดสายงานและการจัดตัวบุคคล (Staffing) ๔. การอำนวยการ (Direction) ๕. การประสานงาน (Coordinating) ๖. การรายงาน (Reporting) ๗. งบประมาณ (Budgeting)

๒.๒.๔ ทฤษฎีการจัดการ

การบริหารเชิงสถานการณ์ (Situational Management Theory) หรือทฤษฎีอุบัติการณ์ (Contingency Theory) การบริหารในยุคนี้ค่อนข้างเป็นปัจจุบัน ปรัชญาของการบริหารเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากการมองการบริหารในเชิงปรัชญา ไปสู่การมอง การบริหารในเชิงสภาพข้อเท็จจริง เนื่องจากในปัจจุบันมนุษย์ต้องประสบกับปัญหาอยู่เสมอ โดยแนวความคิดนี้เนื่องจากปัจจุบันมนุษย์ต้องประสบกับปัญหาอยู่เสมอ การเลือกทางออกที่จะไปสู่การแก้ปัญหาทางการบริหารถือว่าไม่มีวิธีใดที่ดีที่สุด There is one best way สถานการณ์ต่างหากที่จะเป็นตัวกำหนดว่าควรจะใช้การบริหารแบบใด การบริหารในยุคนี้มุ่งเน้น ความสัมพันธ์ระหว่าง องค์การกับสภาพแวดล้อมขององค์การ และเป็นส่วนขยายของทฤษฎีระบบว่า ทุก ๆ ส่วนจะต้องสัมพันธ์กัน สถานการณ์บางครั้งจะต้องใช้การตัดสินใจอย่างเฉียบขาด บางสถานการณ์ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ บางครั้งก็ต้องคำนึงถึง หลักมนุษย์และแรงจูงใจ บางครั้งก็ต้องคำนึงถึงเป้าหมายหรือผลผลิตขององค์การเป็นหลัก การบริหารจึงต้องอาศัยสถานการณ์เป็นตัวกำหนดในการตัดสินใจ หลักการของการบริหารโดยสถานการณ์ถือว่าการบริหารจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ผู้บริหารจะต้องพยายามวิเคราะห์สถานการณ์ให้ดีที่สุดเป็นการผสมผสานแนวคิดระหว่างระบบปิดและระบบเปิด และยอมรับหลักการของทฤษฎีระหว่างทุกส่วนของระบบจะต้อง สัมพันธ์ และมีผลกระทบซึ่งกันและกันสถานการณ์จะเป็นตัวกำหนดการตัดสินใจ และรูปแบบการบริหารที่เหมาะสม คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมและความต้องการของบุคคลในหน่วยงานเป็นหลักมากกว่าที่จะแสวงหาวิธีการอันดีเลิศมา

ใช้ในการทำงาน โดยใช้ปัจจัยทางด้านจิตวิทยาในการพิจารณาด้วย เน้นให้ผู้บริหารรู้จักใช้การพิจารณาความแตกต่างที่มีอยู่ในหน่วยงาน เช่น ความแตกต่างระหว่างบุคคล ความแตกต่างระหว่างระเบียบกฎเกณฑ์ วิธีการ กระบวนการ และการควบคุมงาน เป็นต้น ความแตกต่างระหว่างความสัมพันธ์ของบุคคลในองค์กร ความแตกต่างระหว่างเป้าหมายการดำเนินงานขององค์กร เป็นต้น^{๖๗}

ทฤษฎีการบริหารงานแบบระบบ (System Approach) ทฤษฎีการบริหารงานแบบระบบเป็นระบบการบริหารที่ถือว่าเป็นปัจจัยต่างๆที่ประกอบด้วยกันเข้าเป็นองค์การนั้นต่างมีความสัมพันธ์และมีอิทธิพลซึ่งกันและกันสามารถส่งผลกระทบซึ่งกันและกันได้ ได้ให้คำจำกัดความทฤษฎีระบบว่าระบบเป็นการจัดการให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างปัจจัยอิสระหรือปัจจัยย่อยตั้งแต่สองปัจจัยขึ้นไปและปัจจัยอิสระหรือปัจจัยย่อยรวมทั้งตัวระบบดังกล่าวจะต้องมีขอบเขตที่กำหนดไว้ชัดเจนในอันที่จะแบ่งแยกออกจากสภาพแวดล้อมอื่นๆดังนั้นเราอาจสรุปความหมายของระบบได้ว่าระบบเป็นกระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยอิสระตั้งแต่สองปัจจัยขึ้นไปจนเกิดเป็นกระบวนการของความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยอิสระตั้งแต่สองความสัมพันธ์ซึ่งจะเป็นตัวแบ่งแยกระบบออกจากสภาพแวดล้อม^{๖๘}

ทฤษฎี Z โดยหลังจากการศึกษาการบริหารของธุรกิจญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาและได้ทำการประสมประสานกันโดยมีแนวคิดด้านการบริหารดังนี้

๑. การจ้างงานระยะยาว
๒. การตัดสินใจเป็นเอกฉันท์
๓. ความรับผิดชอบเฉพาะบุคคล
๔. การประเมินผลและการเลื่อนตำแหน่งแบบค่อยเป็นค่อยไป
๕. การควบคุมในตัวเองไม่ใช่ว่ามีการวัดผลอย่างชัดเจนและเป็นทางการ
๖. เส้นทางอาชีพแบบเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในระดับปานกลาง
๗. มีความเกี่ยวข้องในลักษณะครอบครัว^{๖๙}

ทฤษฎีการบริหารระบบราชการ (Bureaucratic Management) ทฤษฎีนี้บางท่านก็เรียกว่าทฤษฎีองค์การแบบราชการเป็นทฤษฎีที่เวเบอร์ นักสังคมวิทยาและนักรัฐศาสตร์ชาวเยอรมันผู้คิดค้นขึ้นตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ โดยที่เขาเชื่อว่าบุคคลทั้งหลายมีทั้งข้อดีและข้อยกเว้นการที่ผู้บริหารจะให้กลุ่มบุคคลร่วมมือปฏิบัติงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้ดีนั้นจะต้องมีองค์การหรือหน่วยงานแบบ “ระบบราชการ” จะต้องมีการจัดองค์การมีการลดหลั่นในสายบังคับบัญชาที่มีกฎเกณฑ์กำหนดการปฏิบัติงานมีการกำหนดตำแหน่งหน้าที่ตัวบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งและมีการเลือกบุคคลเข้าปฏิบัติงานโดยหลักคุณวุฒิและยึดความสามารถเป็นสำคัญแนวคิดของ Max Weber จึงก่อให้เกิดทฤษฎีองค์การแบบราชการหรือการบริหารแบบระบบราชการขึ้นทฤษฎีประกอบด้วยหลัก ๖ ประการคือ

^{๖๗}Fiedler, Fred E.A., **Theory of leadership Effectiveness**, (New York : McGraw-Hill, 1967), pp. 123-138.

^{๖๘} Scott, W.G., **Organization Theory**, (Illinois : Richard D.Irwin Inc., 1967), p.112.

^{๖๙}William Ouchi, **Organization and Management**, (Eaglewood Cliffs : Prentice Hill, 1971), p.283.

๑. หลักกฎหมายและเหตุผล
๒. หลักสายการบังคับบัญชา
๓. หลักระบบคุณธรรม
๔. หลักการกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างมีแบบแผน
๕. หลักการฝึกอบรมและพัฒนา
๖. หลักการไม่ยึดหลักตัวบุคคล^{๗๐}

ทฤษฎีการบริหารแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Management) การบริหารแบบวิทยาศาสตร์เป็นการบริหารงานที่มีระบบมีเหตุผลมีการกำหนดมาตรฐานการทำงานไว้อย่างแน่นอนเลือกวิธีที่ดีที่สุดในการทำงานและกำหนดเครื่องมือควบคุมในการทำงานไว้อย่างเหมาะสมเทเลอร์ Taylor มีความเชื่อว่าคนแต่ละคนเปรียบเสมือนเครื่องมือที่ผู้บริหารสามารถปรับปรุงเพิ่มผลผลิตได้โดยผู้บริหารจะต้องจัดแบ่งงานกำหนดหน้าที่ของแต่ละคนและสังเกตการณ์ปฏิบัติการอย่างมีระบบเพื่อหาวิธีทำงานที่ดีที่สุดเพียงวิธีเดียวสำหรับใช้ในการเพิ่มผลผลิตโดยใช้เวลาน้อยแต่ได้ผลมากที่สุดวิธีการบริหารแบบวิทยาศาสตร์หลักการบริหารแบบวิทยาศาสตร์ตามแนวคิดของเทเลอร์ทฤษฎีบริหารองค์กรเชิงวิทยาศาสตร์เป็นแนวคิดของ Taylor ความหมายสูงสุดของแนวคิดเชิงวิทยาศาสตร์คือจะบริหารให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดได้อย่างไร Taylor ได้เสนอระบบการจ้างงานบนพื้นฐานของการสร้างแรงจูงใจไว้ ๓ ประการคือ (๑) การแบ่งงาน (division of labors) (๒) การควบคุมดูแลบังคับบัญชาตามสายงาน (Hierarchy) (๓) การจ่ายค่าจ้างเพื่อสร้างแรงจูงใจ (Incentive payment) ^{๗๑}

ทฤษฎีการบริหารองค์กรอย่างเป็นทางการ (Formal Organization Theory) จากแนวคิดของ Fayol ที่วางหลักการไว้ ๗ ประการดังนี้

๑. หลักการทำงานเฉพาะทางคือการแบ่งงานให้เกิดความชำนาญเฉพาะทาง
๒. หลักสายบังคับบัญชาที่เริ่มต้นจากยอดพีระมิดของผู้บังคับบัญชาสูงสุดสู่ระดับต่ำที่สุด
๓. หลักเอกภาพของการบังคับบัญชา
๔. หลักขอบข่ายของการควบคุมดูแล
๕. การสื่อสารแนวดิ่ง
๖. หลักการแบ่งระดับการบังคับบัญชาให้น้อยที่สุด
๗. หลักการแบ่งความรับผิดชอบระหว่างสายการบังคับบัญชาหลักการบริหารการจัดโครงสร้างนี้ต่อมา Garlick ได้มาปรับจนเป็นหลักการบริหารที่สำคัญในยุคต้นของศาสตร์การบริหารที่มีชื่อย่อว่า POSDCORB^{๗๒}

^{๗๐}Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organizations*, (New York : Free Press, 1974), p. 127

^{๗๑}Black, J.S and Lyman, W.P., *Management Meeting New Challenges*, (New Jersey : Prentice-Hall, Inc., 2000), p.40.

^{๗๒}วิชัย ตันศิริ, *อุดมการณ์ทางการศึกษา: ทฤษฎีและภาคปฏิบัติ*, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๙๕-๓๐๖.

ทฤษฎีการบริหารองค์กรตามแนวปฏิบัติทางสังคม (Social action theory) เป็นทฤษฎีตามแนวปฏิบัติทางสังคมมีความเชื่อว่ามนุษย์แต่ละคนมองโลกตามอัตวิสัยความจริงที่ปรากฏได้รับการแปลความหมายตามทัศนคติของแต่ละบุคคลโลกแห่งความเป็นจริงมีได้ดำรงอยู่ในสภาวะวิฤตวิสัยทฤษฎีการบริหารของเดมมิง (Deming Cycle) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการบริหารงานให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพไว้ตามแนวคิดที่ว่าด้วยวัฏจักรเดมมิง (Deming Cycle) คือการหมุนของวัฏจักร PDCA ซึ่งเป็นคำย่อมาจากคำว่า “Plan – Do – Check – Act ” แปลว่า “วางแผน-ปฏิบัติ-ตรวจสอบ-ปรับปรุง” เป็นวงจรบริหารจัดการที่ต้องดำเนินการอย่างมีวินัยให้ครบวงจรเพื่อให้เกิดการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง(Continuous Improvement) ซึ่งแนวความคิด PDCA นี้ วอลเตอร์ชีวฮาร์ท(Walter Schewhart) เป็นผู้พัฒนาขึ้นเป็นคนแรกเมื่อปีคริสต์ศักราช ๑๙๓๙ และเอ็ดวาร์ดเดมมิง (W. Edward Deming) เป็นผู้นำมาเผยแพร่ในประเทศญี่ปุ่นเป็นคนแรกเมื่อปีคริสต์ศักราช ๑๙๕๐ จนเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายทำให้นิยมเรียกววัฏจักรนี้อีกชื่อหนึ่งว่าวัฏจักรเดมมิง (Deming Cycle) นอกจากนี้ในริอะคิเคโนยังได้กล่าวถึง PDCA ส่วนอิโตชิคุเมกล่าวว่าจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของ PDCA เป็นกิจกรรมพื้นฐานในการบริหารคุณภาพนั้นมีใช้เพียงแค่การปรับแก้ผลลัพธ์ที่เบี่ยงเบนออกจากเกณฑ์มาตรฐานให้กลับมาอยู่ในเกณฑ์ที่ต้องการเท่านั้นแต่เพื่อก่อให้เกิดการปรับปรุงด้วยการป้องกันมิให้เกิดผลเสียซ้ำซ้อนหรือเร่งพร้อมกับการยกระดับมาตรฐานให้สูงขึ้นในแต่ละรอบของ PDCA มิใช่เป็นแค่วงแหวนที่แบนราบหากแต่เป็นขดลวดที่ม้วนได้สูงขึ้นเรื่อยๆ^{๗๓}

ตารางที่ ๒.๗ สรุปทฤษฎีการจัดการ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
Fiedler, Fred E.A., (1967, pp.123-138)	การบริหารเชิงสถานการณ์ (Situational Management Theory) หรือทฤษฎีอุบัติการณ์ (Contingency Theory) การบริหารในยุคนี้ค่อนข้างเป็นปัจจุบัน ปรัชญาของการบริหารเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากการมองการบริหารในเชิงปรัชญา ไปสู่การมอง การบริหารในเชิงสภาพข้อเท็จจริง เนื่องจากในปัจจุบันมนุษย์ต้องประสบกับปัญหาอยู่เสมอ โดยแนวความคิดนี้เนื่องจากปัจจุบันมนุษย์ต้องประสบกับปัญหาอยู่เสมอ การเลือกทางออกที่จะไปสู่การแก้ปัญหาทางการบริหารถือว่าไม่มีวิธีใดที่ดีที่สุด There is one best way สถานการณ์ต่างหากที่จะเป็นตัวกำหนดว่าควรจะใช้การบริหารจัดการแบบใด การบริหารในยุคนี้มุ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่าง องค์การกับสภาพแวดล้อมของ องค์การ และเป็นส่วนขยายของทฤษฎีระบบว่า ทุก ๆ ส่วนจะต้องสัมพันธ์กัน สถานการณ์บางครั้งจะต้องใช้การตัดสินใจอย่างเฉียบขาด บางสถานการณ์ต้องอาศัยการมี

^{๗๓}วีรพจน์ ลือประสิทธิ์กุล, TQM LIVING HANDBOOK ; An Excutive Summary, (กรุงเทพมหานคร : บีบีอาร์แอนด์ทีคิวเอ็มคอนซัลแทนท์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑๓-๒๑๔.

ตารางที่ ๒.๗ สรุปทฤษฎีการจัดการ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	ส่วนร่วมในการตัดสินใจ บางครั้งก็ต้องคำนึงถึง หลักมนุษยและแรงจูงใจ บางครั้งก็ต้องคำนึงถึงเป้าหมายหรือผลผลิตขององค์กรเป็นหลัก การบริหารจึงต้องอาศัยสถานการณ์เป็นตัวกำหนดในการตัดสินใจ
Scott, W.G (1967, p.112)	ทฤษฎีการบริหารงานแบบระบบ (System Approach) ทฤษฎีการบริหารงานแบบระบบเป็นระบบการบริหารที่ถือว่าเป็นปัจจัยต่างๆที่ประกอบด้วยกันเข้าเป็นองค์การนั้นต่างมีความสัมพันธ์และมีอิทธิพลซึ่งกันและกันสามารถส่งผลกระทบซึ่งกันและกันได้ ได้ให้คำจำกัดความทฤษฎีระบบว่า ระบบเป็นการจัดการให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างปัจจัยอิสระหรือปัจจัยย่อยตั้งแต่สองปัจจัยขึ้นไปและปัจจัยอิสระหรือปัจจัยย่อยรวมทั้งตัวระบบดังกล่าวจะต้องมีขอบเขตที่กำหนดไว้ชัดเจนในอันที่จะแบ่งแยกออกจากสภาพแวดล้อมอื่นๆดังนั้นเราอาจสรุปความหมายของระบบได้ว่าระบบเป็นกระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยอิสระตั้งแต่สองปัจจัยขึ้นไปจนเกิดเป็นกระบวนการของความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยอิสระตั้งแต่สองความสัมพันธ์ซึ่งจะเป็นตัวแบ่งแยกระบบออกจากสภาพแวดล้อม
William Ouchi (1971, p.283)	ทฤษฎี Z โดยหลังจากการศึกษาการบริหารของธุรกิจญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาและได้ทำการประสมประสานกันโดยมีแนวคิดด้านการบริหารดังนี้ ๑. การจ้างงานระยะยาว ๒. การตัดสินใจเป็นเอกฉันท์ ๓. ความรับผิดชอบเฉพาะบุคคล ๔. การประเมินผลและการเลื่อนตำแหน่งแบบค่อยเป็นค่อยไป ๕. การควบคุมในตัวเองไม่เป็นทางการโดยมีการวัดผลอย่างชัดเจนและเป็นทางการ ๖. เส้นทางอาชีพแบบเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในระดับปานกลาง ๗. มีความเกี่ยวข้องในลักษณะครอบครัว
Max Weber (1974, p. 127)	ทฤษฎีการบริหารระบบราชการ ประกอบด้วยหลัก ๖ ประการคือ ๑. หลักกฎหมายและเหตุผล ๒. หลักสายการบังคับบัญชา

ตารางที่ ๒.๗ สรุปทฤษฎีการจัดการ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	๓. หลักระบบคุณธรรม ๔. หลักการกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างมีแบบแผน ๕. หลักการฝึกอบรมและพัฒนา ๖. หลักการไม่ยึดหลักตัวบุคคล
Black, J.S and Lyman, W.P. (2000, p.40)	ทฤษฎีการบริหารแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Management) การบริหารแบบวิทยาศาสตร์เป็นการบริหารงานที่มีระบบมีเหตุผลมีการกำหนดมาตรฐานการทำงานไว้อย่างแน่นอนเลือกวิธีที่ดีที่สุดในการทำงานและกำหนดเครื่องมือควบคุมในการทำงานไว้อย่างเหมาะสม เทเลอร์ มีความเชื่อว่าคนแต่ละคนเปรียบเสมือนเครื่องมือที่ผู้บริหารสามารถปรับปรุงเพิ่มผลผลิตได้โดยผู้บริหารจะต้องจัดแบ่งงานกำหนดหน้าที่ของแต่ละคนและสังเกตการณ์ปฏิบัติการอย่างมีระบบเพื่อหาวิธีทำงานที่ดีที่สุดเพียงวิธีเดียวสำหรับใช้ในการเพิ่มผลผลิตโดยใช้จ่าน้อยแต่ได้ผลมากที่สุด
วิชัย ต้นศิริ (๒๕๔๙, หน้า ๒๕๕-๓๐๖)	ทฤษฎีการบริหารองค์การอย่างเป็นทางการ (Formal Organization Theory) จากแนวคิดของ Fayal ที่วางหลักการไว้ ๗ ประการดังนี้ ๑. หลักการทำงานเฉพาะทางคือการแบ่งงานให้เกิดความชำนาญเฉพาะทาง ๒. หลักสายบังคับบัญชาที่เริ่มต้นจากยอดพีระมิดของผู้บังคับบัญชาสูงสุดสู่ระดับต่ำที่สุด ๓. หลักเอกภาพของการบังคับบัญชา ๔. หลักขอบข่ายของการควบคุมดูแล ๕. การสื่อสารแนวดิ่ง ๖. หลักการแบ่งระดับการบังคับบัญชาให้น้อยที่สุด ๗. หลักการแบ่งความรับผิดชอบระหว่างสายการบังคับบัญชาหลักการบริหารจัดการโครงสร้างนี้ต่อมา Garlic ได้มาปรับจนเป็นหลักการบริหารที่สำคัญในยุคต้นของศาสตร์การบริหารที่มีชื่อย่อว่า POSDCORB
วีรพจน์ ลือประสิทธิกุล (๒๕๔๑, หน้า ๒๑๓-๒๑๔)	ทฤษฎีการบริหารองค์การตามแนวปฏิบัติการทางสังคม (Social action theory) เป็นทฤษฎีตามแนวปฏิบัติการทางสังคมมีความเชื่อว่ามนุษย์แต่ละคนมองโลกตามอัตวิสัยความ

ตารางที่ ๒.๗ สรุปทฤษฎีการจัดการ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	จริงที่ปรากฏได้รับการแปลความหมายตามทัศนคติของแต่ละบุคคลโลกแห่งความเป็นจริงมีได้ดำรงอยู่ในสภาวะวัตถุวิสัยทฤษฎีการบริหารของเดมมิง (Deming Cycle) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการบริหารงานให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพไว้ตามแนวคิดที่ว่าด้วยวัฏจักรเดมมิง (Deming Cycle) คือการหมุนของวัฏจักร PDCA ซึ่งเป็นคำย่อมาจากคำว่า “Plan – Do – Check – Act ” แปลว่า “วางแผน-ปฏิบัติ-ตรวจสอบ-ปรับปรุง” เป็นวงจรบริหารจัดการที่ต้องดำเนินการอย่างมีวินัยให้ครบวงจรเพื่อให้เกิดการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง (Continuous Improvement)

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับวัด

๒.๔.๑ ความหมายของวัดโดยพจนานัย

วัด มีความหมายว่า เป็นที่พำนักอาศัยของพระสงฆ์และสามเณรทั้งหลาย วัดเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจหรือประกอบกิจกรรมของสงฆ์ในพระพุทธศาสนา แตกต่างจาก“บ้าน” โดยสิ้นเชิง ที่อยู่ของพระสงฆ์และสามเณรเรียกว่ากุฏิ ดังนั้น คำว่าวัดก็หมายความว่า เป็นการกำหนดเอาหรือเป็นการกะเอา จากการคำนวณ วัดเป็นการไปในสถานที่ที่กระทำคุณงามความดีกันว่าจะเป็นไปได้สักเพียงไหนในแต่ละคน ใครที่ไม่ได้ไปวัดก็ไม่รู้ว่าเป็นคนที่วัดเอาคุณงามความดีได้เพียงไหน มีระดับคุณงามความดีหรือเปล่า อาจจะไม่ได้เพราะยังไม่ได้ไปวัดกันนั่นเอง^{๗๔} วัด หมายถึง พุทธสถาน ตามปกติแล้วจะมีเสนาสนะและอาคารวัตถุต่างๆ เป็นที่พำนักอยู่ที่อาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมพระธรรมวินัย ประกอบศาสนกิจและเป็นแผ่พุทธธรรมของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่างๆ ของพุทธบริษัทโดยทั่วไป นอกจากนี้วัดนั้นเป็นศูนย์กลางของบริการทางการศึกษา ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมต่อสังคมอีกด้วย^{๗๕} วัด หมายถึง ที่อยู่ของพระ (นักบวช) ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นดินแดนแห่งพระรัตนตรัยสำหรับชุมชน มี ๓ เขต คือ เขตพุทธาวาสเขตธรรมมาวาส และและเขตสังฆาวาส^{๗๖} วัด หมายถึง สถานที่ทางศาสนาโดยปกติมีโบสถ์ วิหาร และเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์หรือ

^{๗๔} สุชาติ วราห์พันธ์, หนังสือเรียน วิชาพระพุทธศาสนา ๒ (๒๐๐๐๓๓๐๒), (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๔ – ๑๐๘.

^{๗๕} แก้ว ชิตตะขบ, “การส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน”, (สารสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙) หน้า ๖๕.

^{๗๖} พระธรรมวรนายก (โอภาส นิลุตฺตมธโร), ธรรมปริทัศน์ ๔๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๔.

นักบวช เป็นต้น^{๗๗} วัด หมายถึง สถานที่ฝึกอบรมศีลธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีและให้ความรู้ในด้านอักษรศาสตร์ และวิทยาทานนานาประการ^{๗๘} วัด ส่วนใหญ่จะนึกถึงโบสถ์ วิหารศาลา กุฏิ เจดีย์ และที่เฝ้าศพ เป็นต้น สิ่งทีกล่าวนี้นี้ผู้ให้ความสำคัญมากเหลือเกินอยู่แล้ว แต่น่าจะคิดให้กว้างออกไปว่า ศาสนสถานดังกล่าวนั้น หากขาดคนอยู่คนดูแลคนบำรุงรักษา แล้วจะอยู่ในสภาพอย่างไร กลายเป็นวัดร้าง วัดเจียบ ขาดความรื่นรมย์ ความอ่อนใจ ไม่มีชีวิตจิตใจ อีกอย่างหนึ่งถ้าวัดนั้นมีคนอยู่คนดูแล คนบำรุงรักษา หากแต่ว่าคนส่วนใหญ่ในวัดนั้นขาดความมีระเบียบแบบแผน แทนที่จะเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาเลื่อมใส ก็กลายเป็นสิ่งตรงกันข้าม ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าปัจจัยสำคัญที่สุด คือผู้ที่อยู่ในวัด และผู้ที่เกี่ยวข้องกับวัด^{๗๙} วัด หมายถึง ที่สำนักสงฆ์เป็นที่ประกอบศาสนกิจและบำเพ็ญกุศล เป็นสถาบันการศึกษาอบรมของพระสงฆ์และเยาวชนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาเป็นศูนย์กลางของสมาคมพบปะสังสรรค์ ศึกษาและบริหารในด้านต่างๆ แก่ชุมชน^{๘๐} วัดเป็นที่รวบรวมความสงบ เป็นสถานที่สำหรับบำเพ็ญบุญ รักษาศีล ฟังธรรม เจริญภาวนา ฝึกฝนตนเองให้พ้นจากวิญญูสงสาร^{๘๑}

วัดมีความหมาย ๕ ประการ ได้แก่

๑. เป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสามเณร
๒. เป็นที่บวชเรียนของกุลบุตรลูกหลานชาวบ้าน เจ้าของวัด
๓. เป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลของประชาชนชาวบ้านเจ้าของวัด
๔. เป็นที่ประชาชนเจ้าของวัดได้มารับการปลูกฝังศีลธรรม
๕. เป็นศูนย์กลางสำหรับประกอบกิจกรรมและกิจกรรมทางสังคมร่วมกันของประชาชนชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของวัด^{๘๒}

พระพิพิธธรรมสุนทร (สุนทร ญาณสุนทรโร) ได้กล่าวโดยสรุปว่า การทำวัดให้เป็น ๗ โรง คือ

^{๗๗} มาณพ พลไพรินทร์, คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : ชูติมาการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๓๑.

^{๗๘} วิลาศ เคียนทอง, “โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนวัยเกณฑ์ของกรมการศาสนา”, วารสารใบลาน, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม ๒๕๕๓) : ๑๒.

^{๗๙} สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ), การดำรงตน, (กาญจนบุรี : สหธรรมิก, ๒๕๔๒), หน้า ๔๖.

^{๘๐} สุนทร สุภูตะโยธิน, คู่มือสมณศักดิ์สำหรับผู้บริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : กรังปรีซ์อินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒.

^{๘๑} พระครูปลัดศรีวัฒน์ (สง่า สุภโร), ปรกาศแห่งปัญญา เล่ม ๓, (ปทุมธานี : ม.ป.ท., ๒๕๔๓), หน้า ๕.

^{๘๒} ข้าหลวง วุฒิจันทร์ และไพโรจน์ กิตติโฆชน์, ระเบียบ คำสั่ง และประกาศเกี่ยวกับการทำนุบำรุงส่งเสริมและอุปถัมภ์การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๖๓.

๑. วัดเป็นโรงธรรม ได้แก่ ต้องพัฒนาวัดให้เป็นที่สอนธรรมะ ให้เป็นสถานที่เทศน์ วัดใดไม่มีการสอนธรรมะประชาชน ไม่มีการเทศน์ตลอดจนการไหว้พระสวดมนต์ร่วมกับประชาชน วัดนั้นจะค่อย ๆ เสื่อมไป

๒. วัดเป็นโรงทิม คือ เป็นที่สวดศพ เป็นที่เก็บศพ เป็นที่ฝังศพ นี่เป็นผลประโยชน์ที่วัดจะต้องมีอยู่ และอย่าไปรังเกียจศพ เพราะคนบ้านไหนก็อยากจะตายอยู่บ้านนั้น อยากจะเผาศพอยู่วัดนั้น

๓. วัดเป็นโรงละคร คือ เป็นโรงหนังโรงละคร ต้องจัดที่ส่วนหนึ่งไว้ประจําอย่าไปรังเกียจโรงหนังละคร เพราะนั่นเป็นการแสดงพื้นบ้าน เท่ากับว่าเจ้าอาวาสวัดนั้น ๆ ได้ศิลปินไว้ใช้งานในงานต่าง ๆ

๔. วัดเป็นโรงพยาบาล วัดจะต้องให้การดูแลเอาใจใส่ประชาชนในเรื่องสุขภาพพลานามัย แต่ก่อนแต่ไรมาพระสงฆ์นอกจากมีความรู้ในทางธรรมะแล้ว ท่านมักจะเรียนเรื่องสมุนไพรต่าง ๆ ให้การสงเคราะห์ประชาชนด้วยการบำบัดรักษา

๕. วัดเป็นโรงเรียน ปัจจุบันแม้ไม่ได้สอนในศาลาวัด แต่เจ้าอาวาสจะต้องมีบทบาทในโรงเรียนด้วยการให้เห็นว่าโรงเรียนเป็นโรงเรียนวัด

๖. วัดเป็นโรงแรม หมายถึง การทำวัดให้เป็นที่ยอมรับประชาชน เป็นที่ปฏิสันถารเป็นที่พักพิงสำหรับพระอาคันตุกะ หรือเป็นที่พึ่งพิงอาศัยของประชาชนเมื่อเกิดภัยพิบัติ

๗. วัดเป็นโรงงาน คือ วัดต้องมีการก่อสร้าง พระสังฆาธิการแห่งวัดนั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส หรือพระในวัดต้องมีฝีมือ และเนื่องจากวัดมีการ ก่อสร้างนั่นเอง การพัฒนาฝีมือของพระเณรในการส่งไปคุมงาน ไปดูงาน ไปศึกษางานกับช่างหรือการผลิตช่างมีความสำคัญ^{๘๓}

ตารางที่ ๒.๘ สรุปความหมายของวัดโดยพฤตินัย

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
สุชาติ วราหพันธ์ (๒๕๓๘, หน้า ๑๐๔ – ๑๐๘)	วัด มีความหมายว่า เป็นที่พำนักอาศัยของพระสงฆ์และสามเณรทั้งหลาย วัดเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจหรือประกอบกิจกรรมของสงฆ์ในพระพุทธศาสนา แตกต่างจาก “บ้าน” โดยสิ้นเชิง ที่อยู่ของพระสงฆ์และสามเณรเรียกว่ากุฏิ ดังนั้น คำว่าวัดก็หมายความว่า เป็นการกำหนดเอาหรือเป็นการกะเอา จากการคำนวณ วัดเป็นการไปในสถานที่กระทำคุณงามความดีกันว่าจะเป็นไปได้สักเพียงไหนในแต่ละคน ใครที่ไม่ได้ไปวัดก็รู้ว่าเป็นคนที่วัดเอาคุณงามความดีได้เพียงไหน มีระดับคุณงามความดีหรือเปล่า อาจจะไม่ก็ได้ เพราะยังไม่ได้ไปวัดกันนั่นเอง
แก้ว ชิตตะขบ (๒๕๔๙, หน้า ๖๕)	วัด หมายถึง พุทธสถาน ตามปกติแล้วจะมีเสนาสนะและอาคารวัตถุต่างๆ เป็นที่พำนักอยู่ที่อาศัยศึกษาปฏิบัติธรรม

^{๘๓} กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, วัดพัฒนา ๔๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๒-๑๓๘.

ตารางที่ ๒.๘ สรุปความหมายของวัดโดยพหุติไนย (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	พระธรรมวินัย ประกอบศาสนกิจและเป็นแม่พุทธธรรมของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่างๆ ของพุทธบริษัทโดยทั่วไป นอกจากนี้วัดนั้นเป็นศูนย์กลางของบริการทางการศึกษา ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมต่อสังคมอีกด้วย
พระธรรมวรนายก (โอภาส นิรุติเมธี) (๒๕๔๖, หน้า ๑๖๔)	วัด หมายถึง ที่อยู่ของพระ (นักบวช) ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นดินแดนแห่งพระรัตนตรัยสำหรับชุมชน มี ๓ เขต คือ เขตพุทธาวาสเขตธรรมมาวาส และเขตสังฆาวาส
พลสันต์ โพธิ์ศรีทอง (๒๕๓๙, หน้า ๑๙๗)	วัดเป็นศาสนสถานที่ประกอบกิจกรรมของชาวพุทธเป็นที่อยู่ของบรรพชิต (พระสงฆ์และสามเณร) และฆราวาสที่เกี่ยวข้อง เป็นที่ศึกษาและปฏิบัติธรรมตลอดจนการเผยแผ่ศาสนาธรรมของชาวพุทธ วัดจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งความดีงามที่จะก่อให้เกิดความสะอาด ความสว่าง ความสงบ
มาณพ พลไพรินทร์ (๒๕๓๑, หน้า ๓๑)	วัด หมายถึง สถานที่ทางศาสนาโดยปกติมีโบสถ์ วิหาร และเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์หรือนักบวช เป็นต้น
วิลาศ เคียตทอง (๒๕๕๓, หน้า ๑๒)	วัด หมายถึง สถานที่ฝึกอบรมศีลธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีและให้ความรู้ในด้านอักษรศาสตร์ และวิทยาทาน นานาประการ
พระเทพปริยัติมุนี (เข้ม อนงคโน) (๒๕๓๒, หน้า ๑๒๕-๑๒๖)	วัด หมายถึง วัดตั้งแต่สมัยพระพุทธกาลโดยส่วนมากสร้างกันในป่าหรือสวน ซึ่งสถานที่เหล่านั้นเป็นเอกเทศจากที่อยู่ของชาวบ้าน แต่ไม่ไกลจากบ้านนัก พอเป็นที่พักอาศัย ละแวกบ้านนั้นเป็นที่โคจรคามเที่ยวบิณฑบาตได้
สมเด็จพระพุทธาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) (๒๕๔๒, หน้า ๔๖)	วัด ส่วนใหญ่จะนึกถึงโบสถ์ วิหารศาลา กุฏิ เจดีย์ และที่เผาศพ เป็นต้น สิ่งทีกล่าวนี้นี้มีผู้ให้ความสำคัญมากเหลือเกินอยู่แล้ว แต่น่าจะคิดให้กว้างออกไปว่า ศาสนสถานดังกล่าว นั้น หากขาดคนอยู่คนดูแลคนบำรุงรักษา แล้วจะอยู่ในสภาพอย่างไร กลายเป็นวัดร้าง วัดเงียบ ขาดความรื่นรมย์ ความอุ่นใจ ไม่มีชีวิตจิตใจ อีกอย่างหนึ่งถ้าวัดนั้นมีคนอยู่ คนดูแล คนบำรุงรักษา หากแต่ว่าคนส่วนใหญ่ในวัดนั้นขาดความมีระเบียบแบบแผน แทนที่จะเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธา เลื่อมใส ก็กลายเป็นสิ่งตรงกันข้าม ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ปัจจัยสำคัญที่สุด คือผู้ที่อยู่ในวัด และผู้ที่เกี่ยวข้องกับวัด
	วัด หมายถึง ที่สำนักสงฆ์เป็นที่ประกอบศาสนกิจและ

ตารางที่ ๒.๘ สรุปความหมายของวัดโดยพจนินัย (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	บำเพ็ญกุศล เป็นสถาบันการศึกษาอบรมของพระสงฆ์และ โยชนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาเป็นศูนย์กลางของสมาคม พบปะสังสรรค์ ศึกษาและบริหารในด้านต่างๆ แก่ชุมชน
สุนทร สุภตะโยธิน (๒๕๕๑, หน้า ๔๒)	วัดเป็นที่รวบรวมความสงบ เป็นสถานสำหรับบำเพ็ญบุญ รักษาศีล ฟังธรรม เจริญภาวนา ฝึกฝนตนเองให้พ้นจาก วิญญูสงสาร
พระครูปลัดศรีวัฒน์ (สง่า สุภโร) (๒๕๔๓, หน้า ๕)	วัดมีความหมาย ๕ ประการ ได้แก่ ๑. เป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสามเณร ๒. เป็นที่บวชเรียนของกุลบุตรลูกหลานชาวบ้าน เจ้าของวัด ๓. เป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลของประชาชนชาวบ้านเจ้าของ วัด ๔. เป็นที่ประชาชนเจ้าของวัดได้มารับการปลูกฝังศีลธรรม ๕. เป็นศูนย์กลางสำหรับประกอบกิจกรรมและกิจกรรมทาง สังคมร่วมกันของประชาชนชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของวัด
ชำเลื่อง วุฒิจันทร์ และไพโรจน์ กิตติ โฆษณ์ (๒๕๔๑, หน้า ๖๓)	การทำวัดให้เป็น ๗ โรง คือ ๑. วัดเป็นโรงธรรม ๒. วัดเป็นโรงทิม ๓. วัดเป็นโรงละคร ๔. วัดเป็นโรงพยาบาล ๕. วัดเป็นโรงเรียน ๖. วัดเป็นโรงแรม ๗. วัดเป็นโรงงาน

๒.๔.๒ ความหมายของวัดโดยนิตินัย

๑. ความหมาย “วัด” ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ร.ศ. ๑๒๑ ได้
กำหนดลักษณะของวัดว่า “วัดที่มีสถานะเป็นวัดอยู่ก่อนกฎหมายนี้ใช้บังคับก็ถือว่าเป็นวัดที่ชอบด้วย
กฎหมาย แต่วัดที่สร้างขึ้นภายหลังจากกฎหมายนี้ใช้บังคับต้องได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต
ให้สร้างวัด จึงจะมีฐานะเป็นวัดที่ชอบด้วยกฎหมาย”^{๔๔}

๒. ความหมาย “วัด” ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ พระราชบัญญัติฉบับนี้
ตราออกใช้เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ กฎหมายฉบับนี้ก็ได้ให้คำนิยามของ “วัด” ไว้เช่นกัน

^{๔๔}สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, คู่มือพระสังฆาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงาน
พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๔.

เพียงแต่บัญญัติไว้ ในมาตรา ๓๘ “วัดมีสองอย่าง (๑) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว(๒) สำนักสงฆ์”^{๘๕}

พระราชบัญญัติฉบับนี้ ได้บัญญัติถึงหลักเกณฑ์การสร้างวัดว่าให้เป็นไปตามกฎกระทรวง อันได้แก่กฎกระทรวงฉบับที่ ๑ ก็ได้กำหนดว่า การสร้างวัดต้องขออนุญาตและเมื่อสร้างวัดแล้วจึงรายงานการสร้างวัดเพื่อประกาศตั้งเป็น “วัด” ในพระพุทธศาสนา โดยกระทรวงศึกษาธิการต้องรายงานมหาเถรสมาคม เมื่อมหาเถรสมาคมเห็นชอบแล้ว กระทรวงศึกษาธิการจึงทำ เป็นประกาศ กระทรวงศึกษาธิการตั้งวัดในราชกิจจานุเบกษา

วัดที่ได้มีการจัดตั้งถูกต้องตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ จึงมีฐานะเป็นวัดที่ชอบด้วยกฎหมายการเกิดขึ้นของวัดจึงพิจารณาถึงการประกาศตั้งวัดเป็นสำคัญ ดังศาลฎีกาที่ ๒๙๕/๒๕๐๑ ได้วินิจฉัยไว้ว่า “เจ้าของที่ดินซึ่งไม่มีหนังสือสำคัญ (ที่ดินมือเปล่า) ได้จัดสร้างวัดขึ้นในที่ดินนั้นแล้วได้ถวายให้เป็นวัดและทางราชการได้ประกาศตั้งให้เป็นสำนักสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์แล้ว ก็ต้องถือเป็นวัดตามกฎหมาย....”

๓. ความหมายของ“วัด”ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ พระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นกฎหมายคณะสงฆ์ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ก็ได้ให้ความหมายของคำว่า “วัด” ไว้โดยชัดแจ้ง เพียงแต่บัญญัติประเภทของวัดไว้ มาตรา ๓๑ “วัดมีสองอย่าง(๑) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา (๒) สำนักสงฆ์”^{๘๖}

๔. ความหมายของวัด ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์(ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๑๒ ให้ยกเลิกความในมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ และให้ใช้ข้อความต่อไปนี้แทน “มาตรา ๓๑ วัดมีสองอย่าง (๑) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา (๒) สำนักสงฆ์ ให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป” และบัญญัติถึงการตั้งวัดว่า “การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิกวัด และการขอพระราชทานวิสุงคามสีมาให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง” เมื่อพิจารณาบทบัญญัติดังกล่าวประกอบกับกฎกระทรวงฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๐๗) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พ.ศ. ๒๕๐๕ แล้วจะเห็นได้ว่า วัดตามเจตนาแห่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ

๑. วัดเป็นองค์กรทางพระพุทธศาสนาและมีสถานที่เป็นที่พำนักอาศัยของภิกษุสงฆ์ จะเห็นได้จากหลักเกณฑ์การขออนุญาตสร้างวัดกำหนดว่า “สมควรเป็นที่พำนักของภิกษุสงฆ์” และหลักเกณฑ์ในการตั้งวัดกำหนดว่า “เมื่อได้สร้างเสนาสนะขึ้นเป็นหลักฐานพร้อมที่จะเป็นที่พำนักของภิกษุสงฆ์ได้แล้ว ให้ผู้ได้รับอนุญาตสร้างวัด ทายาท หรือผู้แทน เสนอรายงานการก่อสร้างและจำนวนพระภิกษุที่จะอยู่ประจำไม่น้อยกว่าสี่รูป ” หลักเกณฑ์ในการยุบเลิกวัดว่า “วัดร้างพระภิกษุไม่อยู่อาศัย เมื่อสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเห็นสมควรยุบเลิกวัดนั้น ให้รายงานขอรับความเห็นชอบเจ้าคณะใหญ่แล้ว นำเสนอมหาเถรสมาคม”

เมื่อพิจารณาหลักเกณฑ์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การสร้างวัดขึ้นก็ดี การขออนุญาตให้ตั้งวัดก็ดีตลอดจนการยุบเลิกวัดอันทำให้วัดสิ้นสภาพไปนั้น ภิกษุสงฆ์ที่จะอยู่พำนักเป็นองค์ประกอบของ

^{๘๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^{๘๖} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, คู่มือพระสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๒), ๒๑.

การพิจารณาที่สำคัญประการหนึ่งว่า วัดที่สร้างขึ้นต้องสมควรเป็นที่พำนักอาศัยของภิกษุสงฆ์ และเมื่อสร้างขึ้นแล้วก็ต้องมีภิกษุสงฆ์อยู่ประจำไม่น้อยกว่าสี่รูป จึงจะตั้งเป็นวัดได้

๒. พระภิกษุก็เป็นองค์ประกอบประการหนึ่งในการพิจารณาขุบเล็กวัดว่า วัดใดร้างภิกษุไม่อยู่อาศัยก็เป็นเหตุที่จะพิจารณาเพื่อยุบวัดนั้น ดังนั้น ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ “วัดจึงถือได้ว่าเป็นที่พำนักของภิกษุสงฆ์ อย่างไรก็ตามเมื่อได้จัดตั้งวัดขึ้นแล้ว หากต่อมาภายหลังวัดนั้นร้างภิกษุไม่อยู่อาศัย ก็ไม่ทำให้เสียสถานะของวัดไปโดยอัตโนมัติ วัดร้างก็ยังคงมีฐานะเป็นวัดอยู่(มีฐานะเป็นนิติบุคคล)ตั้งแต่สมัยโบราณมา พระมหากษัตริย์ทรงสร้างวัดก็ดี ที่ประชาชนสร้างขึ้นก็ดีล้วนแต่สร้างขึ้นตามความเชื่อศรัทธาเท่านั้น หาได้มีกฎหมายมารองรับหรือกำหนดหลักเกณฑ์แต่อย่างใดไม่ แม้จะมีกฎหมายเกี่ยวข้องกับศาสนาในกฎหมายตราสามดวง รวมถึงกฎหมายพระสงฆ์ที่มีพระบรมราชโองการออกใช้ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ตั้งแต่ฉบับแรกทีออกในปี พ.ศ. ๒๓๒๕จนถึงฉบับสุดท้าย คือฉบับที่ ๑๐ ที่ออกในปีพ.ศ. ๒๓๔๔๑๕ ก็หาได้กล่าวลักษณะปกครองถึงวัดไม่ คงกล่าวถึงการควบคุมพระสงฆ์เท่านั้น จนกระทั่งปี รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑ จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์รศ.๑๒๑ เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๑ และประกาศใช้ใน ๑๔ มณฑล คือ มณฑลกรุงเทพมณฑลกรุงเก่า มณฑลพิษณุโลก มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลนครราชสีมา มณฑลราชบุรีมณฑลปราจีน มณฑลนครสวรรค์ มณฑลนครไชยศรี มณฑลชุมพร มณฑลภูเก็ต มณฑลจันทบุรีมณฑลอิสาณ มณฑลบูรพา โดยใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๖๘^{๘๗}

ตารางที่ ๒.๙ สรุปความหมายของวัดโดยนิตินัย

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (๒๕๕๔), หน้า ๔.	ความหมาย “วัด” ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ร.ศ. ๑๒๑ได้กำหนดลักษณะของวัดว่า “วัดที่มีสถานะเป็นวัดอยู่ก่อนกฎหมายนี้ใช้บังคับก็ถือว่าเป็นวัดที่ชอบด้วยกฎหมาย แต่วัดที่สร้างขึ้นภายหลังจากกฎหมายนี้ใช้บังคับต้องได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สร้างวัด จึงจะมีฐานะเป็นวัดที่ชอบด้วยกฎหมาย
สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, (๒๕๕๒, หน้า ๒๑)	ความหมายของ “วัด” ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ พระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นกฎหมายคณะสงฆ์ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ก็มีได้ให้ความหมายของคำว่า “วัด” ไว้โดยชัดแจ้ง เพียงแต่บัญญัติประเภทของวัดไว้ มาตรา ๓๑ “วัดมีสองอย่าง(๑) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา (๒) สำนักสงฆ์”
สิริวัฒน์ คำวันสา (๒๕๔๒, หน้า ๑๓)	วัดเป็นองค์กรทางพระพุทธศาสนาและมีสถานที่เป็นที่พำนักอาศัยของภิกษุสงฆ์ จะเห็นได้จากหลักเกณฑ์การขออนุญาต

^{๘๗} สิริวัฒน์ คำวันสา, สงฆ์ไทยใน ๒๐๐ ปี เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีอนันต์, ๒๕๔๒),

ตารางที่ ๒.๙ สรุปความหมายของวัดโดยนิตินัย (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	สร้างวัดกำหนดว่า สมควรเป็นที่พำนักของภิกษุสงฆ์ และหลักเกณฑ์ในการตั้งวัดกำหนดว่า เมื่อได้สร้างเสนาสนะขึ้นเป็นหลักฐานพร้อมที่จะเป็นที่พำนักของภิกษุสงฆ์ได้แล้ว ให้ผู้ได้รับอนุญาตสร้างวัด ทายาท หรือผู้แทน เสนอรายงานการก่อสร้างและจำนวนพระภิกษุที่จะอยู่ประจำไม่น้อยกว่าสี่รูป หลักเกณฑ์ในการยุบเลิกวัดว่า วัดร้างพระภิกษุไม่อยู่อาศัย เมื่อสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเห็นสมควรยุบเลิกวัดนั้น ให้รายงานขอรับความเห็นชอบ เจ้าคณะใหญ่แล้วนำเสนอมหาเถรสมาคม

๒.๔.๓ ความสำคัญของวัด

ศาสนาเป็นสถาบันที่สำคัญยิ่งสถาบันหนึ่งในสามสถาบันหลักของประเทศไทย ได้แก่ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนานี้ย่อมหมายถึงพระพุทธศาสนาโดยแท้ ดังพระราชนิพนธ์ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเรื่องเครื่องหมายแห่งธงไตรรงค์ว่า

“ขอพรำรำพรรณบรรยาย ความคิดเครื่องหมายแห่งสีทั้งสามงามถนัด ขาว คือบริสุทธิ์ศรีสวัสดิ์ดีหมายถึงพระไตรรัตน์ และธรรมะคัมภีร์จติไทย แดง คือโลหิตเราไซ้ซึ่งยอมสละได้เพื่อรักษาชาติศาสนา...”^{๘๘}

พระองค์ได้ยืนยันหนักแน่นว่า “พระพุทธศาสนาถึงเมืองเราก่อนพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาสำหรับชาติเรา เราจำเป็นต้องถือด้วยความกตัญญูต่อบิดามารดา และต้นโคตรวงศ์ของเรา” ในทางปฏิบัติพุทธศาสนาก็มีความสำคัญต่อวิถีชีวิต การดำเนินชีวิตในสังคมและวัฒนธรรมถึงขนาดมีผู้กล่าวว่า “พุทธศาสนาเป็นเสมือนรากเหง้าแห่งความเป็นชาติ และเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาติไทย ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม และการเมือง” พุทธศาสนาเป็นเสมือนพลังทางสังคมที่แทรกซ้อนวิถีชีวิตในทุก ๆ ด้านทั้งส่วนตัวและสังคม เป็นรากฐานทางวัฒนธรรม เป็นเอกลักษณ์ของชาตินำไปสู่แนวความคิดที่ว่า ความเจริญรุ่งเรืองของชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันกับความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา และความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาก็บ่งถึงความเจริญรุ่งเรืองของชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังพระราชปรารภว่า “ถ้าอำนาจ

^{๘๘}พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชนิพนธ์เรื่อง “เครื่องหมายแห่งไตรรงค์” ในหนังสือดุสิตเสมา ฉบับพิเศษ, (พ.ศ. ๒๔๖๑), หน้า ๔๒.

พระรัตนตรัยและอำนาจเทพดาไม่ช่วยกรุงสยามในการเรื่องนี้ได้แล้ว บ้านเมืองก็เป็นของเขาอื่น พระพุทธศาสนาก็คงต้องเสื่อมสูญเสียเป็นแน่แล้ว”^{๘๙}

ในแง่ชีวิตประจำวันของประชาชน พุทธศาสนาก็เข้ามามีบทบาทต่อชีวิต “ตั้งแต่เกิด มีการโกนผมไฟ การบวช การทำบุญในโอกาสต่างๆ จนกระทั่งตาย ก็มีการทำบุญตั้งแต่วันสิ้น จนถึงวันเผา” จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนามีบทบาทและความสำคัญต่อทั้งประเทศชาติและประชาชน วัดเป็นองค์การทางพระพุทธศาสนาที่เป็นที่รวมของภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นหนึ่งในสามสถาบันของพระพุทธศาสนา คือพระพุทธพระธรรม และพระสงฆ์ ในปัจจุบันนี้อาจกล่าวได้ว่า พระสงฆ์เป็นองค์กรสำคัญที่เป็นผู้แสดงบทบาทของพระพุทธศาสนา จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับวัด วัดจึงเป็นองค์กรที่มีบทบาทมีความสำคัญต่อประเทศชาติและประชาชนเป็นอย่างยิ่งเช่นกัน

ความสำคัญต่อประเทศชาติ พระพุทธศาสนา หรือวัด เป็นองค์กรที่มีบทบาทต่อประเทศชาติเป็นอย่างสูง และได้รับการยอมรับจากอาณาจักร ดังพระบรมราชโองการว่า “และฝ่ายพุทธจักรนั้น การปกครองสังฆมณฑล ย่อมเป็นการสำคัญทั้งในประโยชน์แห่งพระพุทธศาสนาและในประโยชน์ความเจริญของพระราชอาณาจักรด้วย” และฝ่ายอาณาจักรก็ได้อาศัยพระพุทธศาสนาเพื่อค้ำจุนความมั่นคงของรัฐ ตลอดจนความสำคัญต่อการเมืองเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ^{๙๐}

ความสำคัญต่อความมั่นคงของรัฐ พระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นสถาบันที่มีอิทธิพลเหนือจิตใจของคนไทยเป็นอย่างมาก ดังที่มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า “การที่ได้เห็นวัดกับพระเจดีย์ตามรายทาง โดยไม่มีที่สิ้นสุด แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจของประชาชน” การมีอิทธิพลเหนือความนึกคิดเช่นนี้จึงย่อมมีอิทธิพลต่อความมั่นคงของรัฐอย่างแน่นอน ในประการแรก ในฐานะที่เป็นเครื่องมืออธิบายถึงความชอบธรรมของฝ่ายปกครอง อีกประการหนึ่งได้แก่ ความชอบธรรมที่เกิดจากความสามารถในการปกครอง และความสามารถในการตอบสนองความต้องการของประชาชน การแก้ปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม รวมถึงความประกันถึงความเจริญรุ่งเรืองในอนาคต ที่เรียกว่า Instrumental value พระพุทธศาสนาในประเทศไทยนับเป็นที่มาแห่งความชอบธรรมประการแรก ซึ่งมีความสำคัญมากในกรณีที่ประชาชนที่มีการศึกษาต่ำ และเมื่อพิจารณาถึงศาสนาในแง่ของโครงสร้างและหน้าที่แล้ว หน้าที่สำคัญประการหนึ่ง ก็คือทำหน้าที่ในการให้การสนับสนุนสถาบันพื้นฐานต่าง ๆ ของสังคม เช่น สถาบันทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ค่านิยมโดยส่งผลไปถึงความชอบธรรมของผู้ปกครองนั่นเอง แม็ค เวเบอร์ ชี้ให้เห็นว่าศาสนามีความสัมพันธ์ต่อระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมือง กล่าวคือ ความคิดทางศาสนาเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของสังคมและเมื่อกลไกการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเริ่มขึ้นก็ส่งผลกระทบไปถึงการเปลี่ยนแปลงทางระบบการเมืองและศาสนาด้วยแม้ว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจะมีได้เป็นเครื่องส่งเสริมความชอบธรรมของฝ่ายปกครองโดยตรงแบบวิญญูณนิยมก็ตาม แต่ก็มีส่วน

^{๘๙} พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “เรื่องศาสนาเป็นเรื่องสำหรับชาติ”, ทรงแสดง ณ วันที่ ๒ สิงหาคม ๒๔๕๖.

^{๙๐} พระบรมราชโองการในการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๓๙.

ให้เกิดมีอุดมการณ์ร่วมกัน เกิดความสามัคคีความสงบสุขซึ่งเหมาะสมแก่การปกครองแบบใช้เหตุผล อันทำให้พระเจ้าอโศกมหาราชทรงยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา ทรงอุปถัมภ์ศาสนาในฐานะผู้พิทักษ์ สงฆ์ทรงสร้างวัดทั่วจักรวรรดิถึง ๘๔,๐๐๐ วัดอันเป็นผลมาจากการที่”สงฆ์ได้เป็นหลักประกันอัน แข็งแรงต่อความชอบธรรมของกษัตริย์และถูกสร้างให้เป็นความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างระบบการ ปกครองและระบบศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธจักรกับอาณาจักรดังกล่าวเป็นแบบความสัมพันธ์ สำหรับประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาจนทุกวันนี้”^{๙๑} ความสำเร็จลักษณะสามเสา ได้แก่ สถาบัน ปกครองคือพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนาหรือคณะสงฆ์หรือวัด และอีกด้านหนึ่งคือประชาชน ซึ่งทั้ง สามฝ่ายนี้จะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ในขณะเดียวกันก็ควบคุมซึ่งกันและกัน เนื่องจากรัฐต้องการฐาน ทางด้านประชาชน ในขณะที่พระสงฆ์เป็นฝ่ายที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนและคุ้มครองประชาชนเป็น ส่วนใหญ่ เมื่อพระสงฆ์สามารถคุ้มครองประชาชนได้จึงทำให้มีอำนาจต่อรองกับรัฐ ทำให้รัฐต้อง ยอมรับบทบาทดังกล่าวและเข้าอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ ในขณะเดียวกัน ก็ต้องการเข้าควบคุมคณะสงฆ์ ดังนั้น บทบาทในด้านนี้ก็เนื่องมาจากการที่พระสงฆ์หรือวัดเป็นสถาบันที่ใกล้ชิดกับประชาชนและอยู่ ในฐานะเป็นผู้นำทางความคิดทางวิญญาณ จึงทำให้บทบาทต่อความมั่นคงของรัฐ ตัวอย่างที่เป็น รูปธรรมก็จะเห็นได้จากความพยายามรวบคณะสงฆ์ในภาคเหนือ ซึ่งมีวิถีปฏิบัติและความเชื่อ ตลอดจนความสัมพันธ์กับประชาชนแตกต่างไปจากที่อื่นเข้าสู่การปกครองโดยส่วนกลาง

วัดมีความสำคัญต่อการเมือง สถาบันศาสนาได้เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับการเมืองทั้ง ทางตรงและทางอ้อมกล่าวคือในสมัยก่อนแม้ว่าความคิดหรือจุดประสงค์ของพระพุทธศาสนามีได้มุ่ง หมายถึงมีอำนาจครอบงำอาณาจักรก็ตาม แต่เนื่องจากความใกล้ชิดกับประชาชนและได้รับการยอมรับ จนกลายเป็นวัฒนธรรมของชาติได้คลี่คลายขยายตัวออกมาสู่การเมืองในที่สุด เมื่อสังคมการเมืองไทย มีการเปลี่ยนแปลงไป ก็จะมีผลกระทบต่อสถาบันสงฆ์ ทำให้สถาบันสงฆ์ต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับ การเปลี่ยนแปลง ตลอดจนสามารถแก้ไขผ่อนคลายความขัดแย้งความตึงเครียดที่เกิดขึ้นดังกล่าวด้วย หากสถาบันสงฆ์ไม่ประสบความสำเร็จในการทำหน้าที่ดังกล่าว สังคมไทยโดยรวมก็อาจขาดภาวะ สมดุลได้ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าจากสภาพความสัมพันธ์ดังกล่าว สถาบันสงฆ์และการเมืองจึงมี ความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และต่างก็มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน ดังจะเห็นได้จากหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาได้มีผลทางอ้อมเข้ามาสู่หลักเกณฑ์ทางการเมืองและการบริหารประเทศทั้งในฝ่าย ผู้ปกครอง เช่น หลักทศพิธราชธรรม หลักสังคหวัตถุ หลักจักรวรรดิวัตร เป็นต้น ในด้านประชาชนก็ เช่นเดียวกัน หลักธรรมหลายประการที่เข้ามามีส่วนกำหนดวัฒนธรรมทางการเมือง เช่น หลักสันโดษ หลักพรหมวิหารธรรม ก็นำมาสู่ความรัก ความเป็นอิสระ เป็นต้น หลักธรรมเหล่านี้มีอิทธิพลเหนือ ความรู้สึกนึกคิด และมีผลกระทบต่อแนวความคิดทางการเมืองด้วย^{๙๒}

วัดมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจ สถาบันศาสนาหรือวัดก็มีบทบาทต่อระบบเศรษฐกิจของ ประเทศไทย กล่าวคือ ในทางอ้อมนั้นแนวคำสอนบางอย่างในทางศาสนาได้มีผลต่อการประกอบ

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓ - ๑๔๔.

^{๙๒} ปรีดี พนมยงค์, **ประชุมกฎหมายมหาชน และเอกชน**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗๒ - ๑๗๓.

อาชีพ ดังเห็นได้จากคนไทยในสมัยก่อนทำไร่ ทำนา แต่ไม่นิยมเลี้ยงสัตว์ ทั้งนี้ เนื่องจากขัดกับหลัก มัชฌิมาธิชา ได้แก่ คำขาย ๕ อย่าง คือ คำขายอาวุธเครื่องประหารชีวิตคนหรือสัตว์ ๑ คำขายมนุษย์ ๑ คำขายนามะ ๑ คำขายสัตว์สำหรับฆ่าเป็นอาหาร ๑ คำขายยาพิษ ๑ นอกจากนี้ ยังนำเอา หลักธรรมทางศาสนา มาอธิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจเพื่อสนับสนุนค่านิยมศักดินา เช่น ความ ยากจนเป็นผลมาจากการทำบาปในชาติปางก่อน ชนชั้นต่ำควรยอมรับความทุกข์ยากของตน เพราะ เป็นการชดใช้กรรมเก่าซึ่งเป็นเรื่องยุติธรรมแล้ว บุคคลแต่ละคนถูกกำหนดให้มีฐานะทางเศรษฐกิจตาม กรรมของตนในชาติปางก่อน ซึ่งจะต้องยอมรับเช่นกัน^{๙๓} ในแง่ปฏิบัติมีผู้มองว่าเนื่องจากสังคมไทยอยู่ ภายใต้ระบบศักดินา มาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงรัชกาลที่ ๕ ภายใต้ระบบนี้ พระมหากษัตริย์ ขุนนาง และพระสงฆ์เป็นผู้ผูกขาดอำนาจรัฐและปัจจัยการผลิตต่างๆ ที่สำคัญคือ ที่ดิน แรงงาน ในขณะที่ไพร่ พลเมืองสามัญต้องส่งส่วยแรงงานและค่าเช่าและอยู่ในสภาพถูกกดขี่ ผลผลิตส่วนเกินก็ตกอยู่ในมือ ของผู้ครอบครองปัจจัยการผลิตในสังคมศักดินา พุทธศาสนาก็มีส่วนช่วยให้ผู้ปกครองมีความชอบ ธรรมและปลอบประโลมชนชั้นผู้ไร้กรรมสิทธิ์ให้มีความหวังที่จะหลุดพ้นในชาติหน้า ดังนั้น กษัตริย์จึง ต้องอาศัยพระสงฆ์เพื่อให้ราษฎรยอมรับอำนาจ ขณะเดียวกันก็ยอมแบ่งผลผลิตส่วนเกินให้แก่พระสงฆ์ และสงฆ์เองก็ได้ผลผลิตส่วนเกินจำนวนมากเพื่อสร้างวัดและสถาบันของตนให้เข้มแข็ง จนในที่สุดวัด กลายเป็นเจ้าของที่ดินและแรงงานรายใหญ่ เมื่อเข้าสู่ระบบทุนนิยม วัดก็อยู่ในฐานะนายทุนเจ้าของ ที่ดินด้วย และวัดเริ่ม ให้เช่าที่ดินปรากฏหลักฐานแน่นอน ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว จนกระทั่งปัจจุบันนี้

วัดมีความสำคัญต่อสังคม บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมนั้น จะเห็นได้ว่า พุทธ ศาสนาเป็นเสมือนรากเหง้าของความรู้สึกรักใคร่ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ใน ทุกๆ ทางของสังคมไทย และต่างฝ่ายต่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน พระสงฆ์ก็จำต้องฝากชีวิตความเป็นอยู่ ไว้กับศฤงคาร เริ่มตั้งแต่อาหารซึ่งพระสงฆ์เป็นอยู่ด้วยบิณฑบาต ตลอดจนปัจจัยสี่อื่นๆ แม้ในทาง หลักธรรมมีพุทธพจน์ตรัสสอนว่า “บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่าเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่น ในทางกลับกันก็มีคำสอนให้ภิกษุสงฆ์กระทำกิจต่าง ๆ เพื่อสังคมดังเช่น “ภิกษุทั้งหลาย เธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข แก่ทวยเทพ และหมู่มนุษย์ทั้งหลายแม้เธอทั้งหลาย จงเป็นผู้มีอุปการะมากแก่พราหมณ์และคฤหบดี ทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศแบบการครองชีวิต อันประเสริฐ พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง แก่พราหมณ์และคฤหบดี เหล่านั้นเถิด”^{๙๔}

วัดมีความสำคัญต่อประชาชน วัดเป็นสถานที่ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของ ประชาชนที่เป็นพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมากเมื่อประเทศไทยมีประชากรที่นับถือพระพุทธศาสนาไม่

^{๙๓} ฉัตรทิพย์ นาถสาภา, **วิวัฒนาการระบบเศรษฐกิจไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, ๒๕๔๒) หน้า ๑๑๒ – ๑๑๓.

^{๙๔} พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), **บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๕๐.

ต่ำกว่า ๙๕ เปอร์เซ็นต์ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าวัดมีความสำคัญต่อชีวิตของประชาชนเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวที่ว่า “บางวัดหน้าแล้งไม่มีพระอยู่เลย หรือบางที่ไม่มีทั้งปี ถึงขนาดเรียกว่าชาวบ้านต้องประมูลจ้างพระจากที่อื่นมาไปนิมนต์ท่านบอกว่าผมจะให้ข้าวสารท่านเท่านั้นกระสอบ ให้ช่วยมาเป็นเจ้าอาวาสวัดนี้ อะไรทำนองนี้” คำกล่าวดังกล่าวแสดงให้เห็นชัดเจนถึงความจำเป็นของพุทธศาสนิกชนที่ต้องอาศัยพระสงฆ์และวัดในชีวิตประจำวันของตนจนอาจกล่าวได้ว่า “พระสงฆ์เป็นสถาบันที่ขาดเสียไม่ได้ในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชนที่อยู่ในชนบทส่วนใหญ่ นอกจากจะเป็นที่พึ่งทางใจและเป็นสถาบันที่เอื้ออำนวยบริการทางศาสนกิจแล้ว สถาบันสงฆ์ยังทำหน้าที่อื่น ๆ ที่กลไกของรัฐเข้าไปบริการไม่ทั่วถึงความสำคัญของวัดต่อประชาชนจึงอาจมีได้ดังต่อไปนี้^{๙๕}

๑. เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจและพิธีกรรมทางศาสนาวิถีชีวิตของประชาชนที่พุทธศาสนิกชนย่อมมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง ต้องอาศัยพระสงฆ์และวัด ตั้งแต่เกิด เช่น การตั้งชื่อ การโกนจุก การบวช การทำบุญบ้าน การสมรส การบำเพ็ญกุศลเนื่องในโอกาสต่างๆ จนกระทั่งตาย ล้วนแต่ต้องอาศัยวัดและพระสงฆ์ทั้งสิ้น

๒. เป็นที่พึ่งทางใจ วัดและพระสงฆ์จะเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นผู้ปลอบประโลมในกรณีที่ประสบความสูญเสีย ความผิดหวังในชีวิต หรือเกิดวิกฤตที่ไม่สามารถหาทางอื่นมาอธิบายได้ วัดและพระสงฆ์จะเข้ามาทำหน้าที่นี้โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๓. เป็นที่ให้คำอธิบายคำถามต่าง ๆ ที่สังคมมนุษย์จะต้องมี เช่น คำถามว่า ทำไมจึงเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ทำไม มนุษย์ต้องเกิด ตายแล้วไปไหน

๔. หน้าที่อื่น ๆ ซึ่งอาจไม่เกี่ยวข้องกับฐานะของพระสงฆ์ เช่น กระทำไปในฐานะของบุคคลที่สังคมทั่วไปให้ความเชื่อถือยกย่อง เช่น โกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นต้น^{๙๖}

ตารางที่ ๒.๑๐ สรุปความสำคัญของวัด

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (๒๔๖๑, หน้า ๔๒)	ศาสนาเป็นสถาบันที่สำคัญยิ่งสถาบันหนึ่งในสามสถาบันหลักของประเทศไทย ได้แก่สถาบันชาติ สถาบันศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนานี้ย่อมหมายถึงพระพุทธศาสนาโดยแท้
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (๒๔๕๖, หน้า ๒)	ในทางปฏิบัติพุทธศาสนาก็มีความสำคัญต่อวิถีชีวิต การดำเนินชีวิตในสังคมและวัฒนธรรมถึงขนาดมีผู้กล่าวว่า “พุทธศาสนาเป็นเสมือนรากเหง้าแห่งความเป็นชาติ และ

^{๙๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙.

^{๙๖}แสง มนวิฑูร, พระพุทธศาสนากับการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปการ ๒๕๔๔), หน้า ๙.

ตารางที่ ๒.๑๐ สรุปความสำคัญของวัด (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	เอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาติไทย ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม และการเมือง” พุทธศาสนาเป็นเสมือนพลังทางสังคมที่แทรกซ้อนวิถีชีวิต ในทุก ๆ ด้านทั้งส่วนตัวและสังคม เป็นรากฐานทางวัฒนธรรม เป็นเอกลักษณ์ของชาติ”
พระบรมราชโองการในการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (๒๕๕๐, หน้า ๓๙)	ความสำคัญต่อประเทศชาติ พระพุทธศาสนา หรือวัด เป็นองค์กรที่มีบทบาทต่อประเทศชาติเป็นอย่างสูง และได้รับการยอมรับจากอาณาจักร ดังพระบรมราชโองการว่า “และฝ่ายพุทธจักรนั้น การปกครองสังฆมณฑล ย่อมเป็นการสำคัญทั้งในประโยชน์แห่งพระพุทธศาสนาและในประโยชน์ความเจริญของพระราชอาณาจักรด้วย” และฝ่ายอาณาจักรก็ได้อาศัยพระพุทธศาสนาเพื่อค้ำจุนความมั่นคงของรัฐ ตลอดจนความสำคัญต่อการเมืองเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ
ปรีดี พนมยงค์ (๒๕๔๘, หน้า ๑๗๒-๑๗๓)	ความสำคัญต่อความมั่นคงของรัฐ พระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นสถาบันที่มีอิทธิพลเหนือจิตใจของคนไทยเป็นอย่างมาก การที่ได้เห็นวัดกับพระเจดีย์ตามรายทางโดยไม่มีที่สิ้นสุดแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจของประชาชน การมีอิทธิพลเหนือความนึกคิดเช่นนี้จึงย่อมมีอิทธิพลต่อความมั่นคงของรัฐอย่างแน่นอน วัดมีความสำคัญต่อการเมือง สถาบันศาสนาได้เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับการเมืองทั้งทางตรงและทางอ้อมกล่าวคือในสมัยก่อนแม้ว่าความคิดหรือจุดประสงค์ของพระพุทธศาสนา มิได้มุ่งหมายจะมีอำนาจครอบงำอาณาจักรก็ตาม แต่เนื่องจากความใกล้ชิดกับประชาชนและได้รับการยอมรับจนกลายเป็นวัฒนธรรมของชาติได้คลี่คลายขยายตัวออกมาสู่การเมืองในที่สุด เมื่อสังคมการเมืองไทยมีการเปลี่ยนแปลงไป ก็จะมีผลกระทบต่อสถาบันสงฆ์ ทำให้สถาบันสงฆ์ต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนสามารถแก้ไขผ่อนคลายความขัดแย้งความตึงเครียดที่เกิดขึ้นดังกล่าวด้วย
ฉัตรทิพย์ นาถสุภา	วัดมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจ สถาบันศาสนาหรือวัดก็มีบทบาทต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย กล่าวคือ ใน

ตารางที่ ๒.๑๐ สรุปความสำคัญของวัด (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
(๒๕๔๒, หน้า ๑๑๒-๑๑๓)	ทางอ้อมนั้นแนวคำสอนบางอย่างในทางศาสนาได้มีผลต่อการประกอบอาชีพ ดังเห็นได้จากคนไทยในสมัยก่อนทำไร่ทำนา แต่ไม่นิยมเลี้ยงสัตว์ ทั้งนี้ เนื่องจากขัดกับหลักภูมิภาวณิชา ได้แก่ ค้าขาย ๕ อย่าง คือ ค้าขายอาวุธเครื่องประหารชีวิตคนหรือสัตว์ ๑ ค้าขายมนุษย์ ๑ ค้าขายนำเมา ๑ ค้าขายสัตว์สำหรับฆ่าเป็นอาหาร ๑ ค้าขายยาพิษ ๑ นอกจากนี้ ยังนำเอาหลักธรรมทางศาสนามาอธิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจเพื่อสนับสนุนค่านิยมศักดินา เช่น ความยากจนเป็นผลมาจากการทำบาปในชาติปางก่อน ชนชั้นต่ำควรยอมรับความทุกข์ยากของตน
พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) (๒๕๔๔, หน้า ๕๐)	วัดมีความสำคัญต่อสังคม บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคม นั้น จะเห็นได้ว่า พุทธศาสนาเป็นเสมือนรากเหง้าของความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ในทุกๆ ทางของสังคมไทย และต่างฝ่ายต่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน พระสงฆ์ก็จำต้องฝากชีวิตความเป็นอยู่ไว้กับคฤหัสถ์ เริ่มตั้งแต่อาหารซึ่งพระสงฆ์เป็นอยู่ด้วยบิณฑบาต ตลอดจนปัจจัยสี่อื่นๆ
พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) (๒๕๔๔, หน้า ๕๑)	วัดมีความสำคัญต่อประชาชน วัดเป็นสถานที่ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของประชาชนที่เป็นพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมากเมื่อ ประเทศไทยมี ประชากรที่นับถือพระพุทธศาสนาไม่ต่ำกว่า ๙๕ เปอร์เซ็นต์ พระสงฆ์เป็นสถาบันที่ขาดเสียไม่ได้ในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชนที่อยู่ในชนบทส่วนใหญ่ นอกจากจะเป็นที่พึ่งทางใจและเป็นสถาบันที่เอื้ออำนวยบริการทางศาสนกิจ
แสง มนวิฑูร (๒๕๔๔, หน้า ๙)	สถาบันสงฆ์ทำหน้าที่อื่น ๆ ที่กลไกของรัฐเข้าไปบริการไม่ทั่วถึงความสำคัญของวัดต่อประชาชนจึงอาจมีได้ดังต่อไปนี้ ๑. เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจและพิธีกรรมทางศาสนา ๒. เป็นที่พึ่งทางใจ วัดและพระสงฆ์จะเป็นที่พึ่งทางใจ ๓. เป็นที่ให้คำอธิบายคำถามต่าง ๆ ที่สังคมมนุษย์จะต้องมี เช่น คำถามว่า ทำไมจึงเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ทำไม มนุษย์ต้องเกิด ตายแล้วไปไหน ๔. หน้าที่อื่น ๆ ซึ่งอาจไม่เกี่ยวข้องกับฐานะของพระสงฆ์ เช่น กระทำไปในฐานะของบุคคลที่สังคมทั่วไปให้ความเชื่อถือยกย่อง เช่น ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นต้น

๒.๔.๔ ประเภทของวัด

วัดมีฐานะทางกฎหมาย คือเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนเท่าเทียมกันแต่เมื่อพิจารณาโดยละเอียดลงไปจะพบว่า มีความแตกต่างกันโดยสามารถจัดประเภทของวัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้ ดังนี้

๑. พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ มาตรา ๕ วัดกำหนดตามพระราชบัญญัติฉบับนี้เป็น ๓ อย่างคือ พระอารามหลวงอย่าง ๑ อารามราษฎร์อย่าง ๑ ที่สำนักสงฆ์อย่าง ๑

๑.๑ พระอารามหลวง คือ วัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างหรือทรงพระกรุณาโปรดให้เข้าจำนวนในบัญชี นับว่าเป็นพระอารามหลวง

๑.๒ อารามราษฎร์นั้น คือวัดที่ซึ่งได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแต่มิได้เข้าบัญชี นับว่าเป็นวัดหลวง

๑.๓ ที่สำนักสงฆ์นั้น คือวัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

๒. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ตราออกใช้เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ บัญญัติไว้ในมาตรา ๓๘ “วัดมีสองอย่าง ๑) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว ๒) สำนักสงฆ์”

๓. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ พระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นกฎหมายคณะสงฆ์ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน บัญญัติประเภทของวัดไว้ในมาตรา ๓๑ “วัดมีสองอย่าง ๑) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ๒) สำนักสงฆ์ให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในการจัดกิจการทั่วไป ผู้วิสัยขอแบ่งวัดเป็น ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

๑. วัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับปัจจุบัน พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ในมาตรา ๓๑บัญญัติไว้ในหมวด ๕ วัด แบ่งเป็น ๒ ประเภทคือ^{๙๗}

๑.๑ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ได้แก่ อาราม ตามที่เคยบัญญัติไว้ในมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ เป็นวัดที่เลื่อนฐานะมาจากสำนักสงฆ์เพื่อประโยชน์ทางวินัย โดยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว พร้อมทั้งจะใช้เป็นสถานที่ทำสังฆกรรมตามพระวินัยได้ทุกประการ จึงเป็นวัดที่สมบูรณ์ด้วยฐานะทางกฎหมายและพระวินัย

๑.๒ สำนักสงฆ์ ได้แก่ วัดที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้ประกาศตั้งเป็นวัดแล้วรวมถึงวัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างวัดขึ้นตามความในมาตรา ๙ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ ด้วย และยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา แต่สามารถใช้เป็นที่พำนักอาศัยสำหรับพระภิกษุสามเณรได้ ฐานะทางกฎหมายเป็นนิติบุคคลโดยสมบูรณ์แล้วส่วนฐานะทางพระวินัยยังไม่พร้อมที่จะใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีสังฆกรรมตามพระวินัยทุกประการเพราะยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

^{๙๗}สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **คู่มือพระสังฆาธิการ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๒), หน้า ๒๓.

๒. ตามสภาพฐานะวัด จำแนกวัดออกเป็น ๓ ประเภท^{๙๘} คือ

๒.๑ พระอารามหลวง พระอารามหลวง ได้แก่ วัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์ดีพระราชนิพนธ์หรือเป็นเกียรติยศแก่ผู้ดำรงตำแหน่งมาหรือแก่วัดเองก็ดี มีจำนวนหนึ่งที่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการบริพารทรงสร้าง หรือสร้างขึ้น หรือทรงโปรดให้ปฏิสังขรณ์และสร้างขึ้น แล้วน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวง รวมทั้งวัดที่ประชาชนสร้าง หรือปฏิสังขรณ์แล้วทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวง แบ่งชั้นตามลำดับความสำคัญออกเป็น ๓ ชั้นคือ

๑) ชั้นเอก ได้แก่ วัดที่มีเจดีย์สถานสำคัญ วัดที่บรรจุบรมอัฐิ หรือวัดที่มีเกียรติ อย่างสูง มี ๓ ชนิด คือ ราชวรมหาวิหาร ราชวรวิหาร และวรมหาวิหาร

๒) ชั้นโท ได้แก่ วัดที่มีเจดีย์สถานสำคัญ ที่มีเกียรติ มี ๔ ชนิด คือ ราชวรมหาวิหารราชมหาวิหาร ราชวรวิหาร และวรวิหาร

๓) ชั้นตรี ได้แก่ วัดที่มีเกียรติ วัดประจำหัวเมือง หรือวัดสามัญ มี ๓ ชนิด คือ ราชวรวิหารวรวิหาร และสามัญ

๒.๒ วัดราษฎร์ วัดราษฎร์ ได้แก่ วัดที่ประชาชนทั่วไปสร้างหรือปฏิสังขรณ์ ซึ่งได้รับอนุญาตให้สร้างวัดและประกาศตั้งวัด โดยถูกต้องตามกฎหมายจากทางราชการแล้ว และช่วยกันทำนุบำรุงวัดสืบ ต่อกันมาตามลำดับ โดยอีกด้านหนึ่งหมายถึง วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และสำนักสงฆ์ ซึ่งมีได้นับเข้าเป็นพระอารามหลวง

๒.๓ วัดร้าง วัดร้าง ได้แก่ วัดที่ไม่มีพระภิกษุสงฆ์พำนักอาศัยประจำ ซึ่งสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจดทะเบียนขึ้นเป็นวัดร้างเอาไว้ และมีหน้าที่ปกครองดูแลรักษา โดยมอบให้สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดรับมอบหมายเป็นผู้ดูแลรักษาที่วัดร้าง ที่ธรณีสงฆ์ รวมทั้งทรัพย์สินของวัดนั้นด้วย

ตามมาตรา ๓๒ ทวิ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยสภาพวัดร้างยังคงเป็นนิติบุคคลอยู่โดยสมบูรณ์ และมีโอกาสที่จะยกวัดร้างเป็นวัดมีพระสงฆ์ หรือยุบเลิกวัด ที่ดิน ที่ธรณีสงฆ์ รวมทั้งทรัพย์สินทั้งหมดจะตกเป็นศาสนสมบัติกลาง ทั้งนี้ เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

๓. วัดตามสังกัดนิกาย

วัดในประเทศไทยสามารถจำแนกตามนิกายของคณะสงฆ์ตามกฎหมายมหาชน มาตรา ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ข้อ ๔^{๙๙} กำหนดให้การปกครองคณะสงฆ์ทุกส่วนทุกชั้น ให้มีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุต ปกครองบังคับบัญชาวัด พระภิกษุสามเณรในนิกายนั้น ดังนั้น จึงขอจำแนกวัดตามสังกัดนิกายได้ ๒ ประเภทคือ

๓.๑. วัดมหานิกาย วัดมหานิกาย มีเจ้าอาวาสเท่ากับจำนวนวัด คือ ๓๔,๕๘๒ วัด/รูป เป็นวัดที่สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ขึ้นสังกัดปกครองกับเจ้าคณะตำบล/เจ้าคณะแขวง ซึ่งมี ๕,๙๙๙ ตำบล/รูปเจ้าคณะอำเภอ/เจ้าคณะเขต มี ๘๘๕ อำเภอ/รูป เจ้าคณะจังหวัดมี ๗๘ จังหวัด/รูป เจ้าคณะภาค มี ๑๘ ภาค /รูป และเจ้าคณะใหญ่ของมหานิกายมี ๔ หน/รูป

^{๙๘}วิชาญ จำปีศรี, **หลักในการพัฒนาสังฆารมทรัพย์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุทรไพศาล, ๒๕๔๘), หน้า ๔๖๐ -๔๖๑.

^{๙๙}คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**, หน้า ๑๘๓.

๓.๒. วัดธรรมยุต วัดธรรมยุต มีเจ้าอาวาสเท่ากับจำนวนวัดคือ ๒,๗๑๘ วัด/รูป
วัดสังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุตขึ้นสังกัดการปกครองกับเจ้าคณะตำบล/เจ้าคณะแขวงมี ๗๑๒ ตำบล/รูป
เจ้าคณะอำเภอ/เจ้าคณะเขตมี ๒๐๔ อำเภอ/รูป เจ้าคณะจังหวัดมี ๕๐ จังหวัด/รูป เจ้าคณะภาคมี ๘
ภาค/รูป และเจ้าคณะใหญ่ของคณะธรรมยุตมี ๑ คน/รูป^{๑๐๐}

ตารางที่ ๒.๑๑ สรุปประเภทของวัด

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (๒๕๔๒, หน้า ๒๓)	ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๑. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ได้แก่ อาราม ตามที่ เคยบัญญัติไว้ในมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะ ปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ เป็นวัดที่เลื่อนฐานะมาจาก สำนักสงฆ์เพื่อประโยชน์ทางวินัย โดยได้รับพระราชทาน วิสุงคามสีมาแล้ว พร้อมทั้งจะใช้เป็นสถานที่ทำสังฆกรรมตาม พระวินัยได้ทุกประการ จึงเป็นวัดที่สมบูรณ์ด้วยฐานะทาง กฎหมายและพระวินัย ๒. สำนักสงฆ์ ได้แก่ วัดที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้ประกาศตั้งเป็นวัดแล้วรวมถึงวัดที่ได้รับพระบรมรา ชานุญาตให้สร้างวัดขึ้นตามความในมาตรา ๙ แห่ง พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.๑๒๑ ด้วย และยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา แต่สามารถใช้เป็น ที่พำนักอาศัยสำหรับพระภิกษุสามเณรได้ ฐานะทาง กฎหมายเป็นนิติบุคคลโดยสมบูรณ์แล้วส่วนฐานะทางพระ วินัยยังไม่พร้อมที่จะใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีสังฆกรรม ตามพระวินัยทุกประการเพราะยังมิได้รับพระราชทาน วิสุงคามสีมา
วิชาญ จำปีศรี (๒๕๔๘, หน้า ๔๖๐ –๔๖๑)	ตามสภาพฐานะวัด จำแนกวัดออกเป็น ๓ ประเภท คือ ๑. พระอารามหลวง ๒. วัดราษฎร์ ๓. วัดร้าง
พระณรงศ์วิทย์ (๒๕๕๕, หน้า ๔)	วัดตามสังกัดนิกาย ๑. วัดมหานิกาย ๒. วัดธรรมยุติ

^{๑๐๐}พระณรงศ์วิทย์ สิทธิเมธี, ภาวะผู้นำของพระพรหมจรรย์จารย์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๔.

๒.๔.๕ หลักการจัดการวัด

การจัดการวัด หมายถึง เจ้าอาวาสหรือสมภารคือผู้นำของภิกษุสงฆ์สามเณรและคฤหัสถ์ที่มีอยู่ในวัดเจ้าอาวาสจึงมีความสำคัญที่สุดต่อความเจริญรุ่งเรืองสันติสุขและความมั่นคงของวัดโดยทำหน้าที่เป็นผู้บริหารกิจการของวัดเป็นผู้ปกครองบังคับบัญชาดูแลแนะนำสั่งสอนพระภิกษุสามเณรและฆราวาสผู้อยู่ในวัดให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้อยู่ในศีลธรรมอันดีให้มีความสมัครสมานสามัคคีปรองดองกันให้ร่วมแรงร่วมใจกันปฏิบัติศาสนกิจดำเนินกิจกรรมและโครงการต่างๆของวัดให้สำเร็จไปด้วยดี มีประสิทธิภาพสูงและให้วัดมีความเจริญรุ่งเรืองสันติสุขและมั่นคงเป็นศูนย์กลางชุมชนในการให้การศึกษาอบรมศีลธรรมจริยธรรมและภาวนาธรรมคือวิปัสสนากรรมฐานแก่ชุมชนและประชาชนทั้งใกล้และไกลให้เป็นที่พักทางใจแก่สาธุชนได้อย่างแท้จริง การบริหารวัดให้เจริญรุ่งเรืองมิได้ขึ้นอยู่กับชื่อเสียงของวัด แต่ขึ้นอยู่กับความรู้ ความสามารถของเจ้าอาวาส ที่จะทำให้ประชาชนเชื่อถือศรัทธายอมรับว่าเป็นที่พึ่งทั้งทางโลกและทางธรรมได้ ดังนั้น นอกจากเจ้าอาวาสจะต้องปฏิบัติตาม คำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยเคร่งครัดแล้ว เจ้าอาวาสยังต้องมีลักษณะเป็นผู้นำอีกด้วย^{๑๐๑} หลักการจัดการวัด คือ การอำนวยการซึ่งต้องมีการตัดสินใจให้ถูกต้องและเหมาะสมการบริหารงานสมัยปัจจุบัน ผู้บริหารวัดต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล (Vision) ต้องทำงานเป็นทีมTeam Work) วางโครงสร้างพื้นฐานได้ดี (Infrastructure) รับฟังเสียงมหาชน (Public Hearing) และพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนระบบ (Reengineering)^{๑๐๒} หลักการบริหารวัดคือการอำนวยการซึ่งต้องมีการตัดสินใจให้ถูกต้องและเหมาะสมการบริหารงานสมัยปัจจุบันผู้บริหารวัดต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล (Vision) ต้องทำงานเป็นทีมTeam Work) วางโครงสร้างพื้นฐานได้ดี (Infrastructure) รับฟังเสียงมหาชน (Public Hearing) และพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนระบบ (Reengineering)^{๑๐๓} การบริหารจัดการวัดนั้นเจ้าอาวาสหรือสมภารวัดจะต้องมีศาสตร์และมีศิลป์ในการบริหารและการจัดการวัดของท่านศาสตร์ในการบริหารและการจัดการประกอบด้วยการวางแผนการจัดการองค์การการบริหารงานบุคคลการอำนวยการการประสานงานการประเมินผลงานและการงบประมาณศิลป์ในการบริหารและการจัดการประกอบด้วยความเป็นผู้นำหรือภาวะผู้นำและมนุษยสัมพันธ์ในการทำงานมีศิลปะในการพูดที่ดีโน้มน้าวได้เก่งทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหารและการจัดการนี้เจ้าอาวาสแต่ละวัดจะแตกต่างกันออกไปบางวัดก็มีความสามารถในการประสานบางวัดก็มีความสามารถในทางปกครองซึ่งเจ้าอาวาสจะต้องมีคุณสมบัติที่

^{๑๐๑} ดร.ณิ ญาณวัฒนา และคณะ, ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด ศึกษาเฉพาะกรณี วัดอัมพวัน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒.

^{๑๐๒} กรมการศาสนา, คู่มือการถวายความรู้แด่พระสังฆาธิการ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๓๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕.

^{๑๐๓} คณินันท์ จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร, ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดปานานาชาตอำเภอวารินชำราบจังหวัดอุบลราชธานี, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพริกหวานกราฟฟิคจำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑-๒๖.

ดีในการบริหารและการจัดการวัดซึ่งจะต้องบริหารและจัดการในเชิงรุกเพื่อให้ได้ผลเต็มที่ที่มีประสิทธิภาพ

หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์ เราต้องคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้ คือ

๑. ควรมีการคัดสรรอบรมบุคคล ผู้จะมาบวชในพระพุทธศาสนาให้เป็นที่มั่นใจที่จะเข้ามาศึกษาธรรม

๒. ต้องมีการศึกษาอบรมธรรมแก่ผู้เข้ามาบวชทั้งก่อน ระหว่าง และหลังการบวชด้วย

๓. ต้องมีการปฏิบัติธรรมในระหว่างบวชเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริง เพื่อการเผยแผ่ต่อไปแก่ประชาชน

๔. แต่ละวัดจักต้องให้พระสงฆ์ที่ศึกษาธรรมดีแล้วให้ได้มีโอกาสเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชนเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน และความมั่นคงของพระพุทธศาสนา และต้องพยายามวิเคราะห์หาทางเผยแผ่ธรรมต่อประชาชนด้วยความเมตตาอย่างต่อเนื่องด้วย มิใช่รอให้มีผู้มานิมนต์เท่านั้น

๕. กิจกรรมการศึกษาธรรมของพระและประชาชน ควรมุ่งให้การศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง ให้พัฒนาขึ้นเป็นลำดับ ทั้งในการงานและการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้วยหลักการแห่งความไม่ประมาทและหลักการแห่งการพึ่งตนเอง

๖. ศาสนาเป็นที่พึงทางใจ ดังนั้นการปกครองสงฆ์ให้มีพฤติกรรมและการกระทำที่เหมาะสม นับเป็นเรื่องลำดับเบื้องต้นที่พระทุกรูปพึงปฏิบัติ เจ้าอาวาสควรดำเนินการให้พระทุกรูปในสังกัดมีภาพลักษณ์ที่ดี เมื่อประชาชนพบเห็นจักเกิดความศรัทธา ถือเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเบื้องต้นแล้ว

๗. พระควรยึดหลักการเผยแผ่ธรรมด้วยหลัก ๖ ประการ ดังนี้

๗.๑ ห้ามปรามการทำความชั่วทั้งมวล

๗.๑ ส่งเสริมให้กระทำความดีทั้งมวล

๗.๑ ให้ได้ฟังและได้รู้ธรรมที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง

๗.๑ ช่วยเสริมในสิ่งที่ประชาชนได้ยินได้รู้แต่ไม่เข้าใจให้เข้าใจ

๗.๑ ให้คิดอนุเคราะห์ผู้อื่นด้วยความเมตตา ปราบปรามดี

๗.๑ บอกทางสวรรค์ คือ ทางดำเนินชีวิตที่ดีที่สุดถูกต้องให้ประชาชน

๘. การเผยแผ่ธรรมควรศึกษากลุ่มคน หรือบุคคลเป้าหมายวิเคราะห์การนำเสนอธรรมให้เหมาะสมต่อสภาพ เหตุ ผล ตน ประมาณกาลเวลา ชุมชน และบุคคล เป็นสำคัญ

๙. เจ้าอาวาสทุกแห่งควรปกครองดูแลพระสงฆ์ เณร ไวยาวัจกร ศิษย์วัด ผู้อาศัยในวัด หรือเกี่ยวข้องกับวัด ให้มีพฤติกรรมที่เหมาะสมเป็นการสร้างศรัทธาแก่ประชาชนผู้พบเห็น และมาติดต่อกับวัด

๑๐. จักต้องพยายามบริหารวัดให้มีอาคารสถานที่อาณาบริเวณเหมาะสมต่อการศึกษา และปฏิบัติธรรมทั้งในส่วนของพระภิกษุ สามเณร และประชาชน ให้สอดคล้องกับหลักการของ พระพุทธศาสนา มีความสงบร่มเย็น ทำให้อยากเข้ามาหาความสงบและศึกษาธรรม รวมทั้งสรรพสิ่ง ต่างๆ ทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต จักต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญแก่ประชาชนที่มาวัดหรือที่อยู่ ใกล้วัดด้วย

๑๑. วัดกับประชาชนจักต้องเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน พระพุทธศาสนาจึงจะอยู่ได้อย่าง มั่นคงดั่งนั้นนอกจากพระจะให้ธรรมแก่ประชาชนแล้ว ก็ควรจัดวัดและเครื่องใช้ของวัดอย่างมีระบบให้ เหมาะต่อการให้บริการประชาชนเพื่อกิจการของพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เป็นการดึงประชาชนเข้ามาใกล้ชิดกับวัด และพระก็ควรหาทางช่วยเหลือในด้านธรรมแก่ประชาชน ต่อไปตามความเหมาะสมด้วย

๑๒. ประชาชนเป็นจำนวนมากที่ยังเชื่อโชคลางของขลัง วัดมุงมรดและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดย หวังว่าสิ่งเหล่านี้จะบันดาลความโชคดี ความร่ำรวย ความสำเร็จแก่เขาได้ ทำให้ประชาชนขาดการ พึ่งตนเอง ไม่พัฒนา พระพุทธศาสนาควรทำหน้าที่เป็นยารักษาโรคเหล่านี้ โดยการไม่ไปดุด่าหา นิการกระทำเหล่านั้น แต่ควรให้หลักธรรมในเรื่องเหตุและผล เรื่องการพึ่งตนเอง เรื่องการศึกษา ฝึกฝน พัฒนา และการครองชีวิตอย่างไม่ประมาท มาใช้ในการเผยแผ่ โดยให้เครื่องรางของขลังสิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัดมุงมรดเป็นเครื่องปิดช่องความประหวั่นใจ จักทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ผลดียิ่งขึ้น

๑๓. ศาสนาพุทธเป็นของคู่กับชุมชน วัดมีครบทุกตำบล และจะเป็นศูนย์รวมของ ประชาชนในแต่ละตำบล หากจะจัดการบริหารวัดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน ที่พัฒนาทั้งจิตใจ และคุณภาพชีวิตในด้านอื่นๆ จะทำให้ความสัมพันธ์ของประชาชนกับพระพุทธศาสนาเจริญอย่าง ยิ่งยืนโดยที่พระสงฆ์จะให้ธรรมทานแก่ประชาชน ส่วนประชาชนจะให้อามิสทานแก่พระสงฆ์ นับเป็น การเกื้อกูลกันอย่างถูกต้องเพื่อการมีพลังอยู่ในสังคมต่อไป

๑๔. การจัดการบริหารวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน จำเป็นต้องจัดให้ประชาชนใน ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของกิจกรรมของวัด ร่วมบริหารวัดตามหลักการของพระพุทธศาสนา ด้วย จึงสมควรปรับปรุงการบริหารวัดให้เป็นองค์กรบริหารวัด ถึงแม้วัดแต่ละวัดจะเป็นนิติบุคคลอยู่ แล้วก็ตาม แต่การมีองค์กรร่วมบริหารวัด เสนอความคิดและให้เจ้าอาวาสตัดสินใจดำเนินการ ประชาชนก็จะร่วมดำเนินการอย่างเต็มที่เต็มใจ พุทธศาสนาย่อมเจริญยิ่งขึ้น

๑๕. กรมการศาสนา และกระทรวงศึกษาธิการ ย่อมมีเจตนาที่ดีในการรักษาและพัฒนา พระพุทธศาสนา ดังนั้น เจ้าอาวาสและพระภิกษุควรศึกษางานโครงการของทางราชการ เพื่อประสาน การดำเนินงานให้เกิดพลังการพัฒนาพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น

๑๖. วัดทุกวัดควรได้ดำเนินการรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติ เช่น ร่วมจัดโครงการป่าชุมชน โครงการอุทยานการศึกษา เป็นต้น ซึ่งจะได้ทั้งการส่งเสริมการปลูกต้นไม้ และการใช้ต้นไม้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ธรรมไปด้วย

๑๗. มหาเถรสมาคมเป็นองค์กรสงฆ์สูงสุด ซึ่งเจ้าอาวาสและพระสงฆ์จะต้องศึกษา ส่งเสริมสนับสนุนประสานงานเพื่อการเผยแผ่ธรรม และพัฒนาพระพุทธศาสนาจะได้ตรงตามนโยบาย ถูกทิศทาง แก่ไขสถานการณ์และเหมาะสมกับโอกาส ย่อมเป็นพลังส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน

๑๘. หลักการบริการ การดำเนินงานต่างๆ ควรมีการวางแผนระยะยาว ระยะสั้น เพื่อการปฏิบัติพัฒนาวัด และควรให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมอย่างสม่ำเสมอ หลักการเหล่านี้ พระสงฆ์สามารถค้นคว้าให้เกิดการเรียนรู้ได้ซึ่งจักต้องยึดหลักการ การฝึกฝน การพัฒนา การไม่ประมาท และหลักการพึ่งตัวเองเป็นสำคัญ จึงจะบังเกิดผลดี

๑๙. สงฆ์ควรมีความสมณะ มีความเป็นอยู่อย่างง่าย ไม่หวังลาภ สักการะ มุ่งศึกษา ปฏิบัติธรรมและเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชน ดังนั้นกิจกรรมที่วัดต่างๆ ดำเนินอยู่ขณะนี้จึงจำเป็นต้องมีการ ทบทวนสังคายนา เพื่อการพัฒนาที่มั่นคงของพุทธศาสนาต่อไป

๒๐. ปัจจุบันจำนวนพระสงฆ์มีมาก ยิ่งในฤดูพรรษายิ่งมีจำนวนมากขึ้นกว่าปกติหลายเท่า ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการปกครองพระบวชใหม่ โดยให้พระที่ประพฤติดีแล้วดูแลปกครองอบรมพระบวชใหม่เป็นกลุ่มๆ จะช่วยส่งเสริมพระวินัย และการศึกษาของสงฆ์ได้ดีขึ้น ทำให้เกิดการพัฒนาสงฆ์พัฒนาวัด พัฒนabatบาทหน้าที่ของสงฆ์ จนเกิดประโยชน์ต่อประชาชนและประเทศชาติอย่างแท้จริง^{๓๐๔}

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับ หลักการบริหารวัดสมัยใหม่ ดังนี้

๑. การสร้างค่านิยม ได้แก่ การสร้างฉันทะให้เกิด ทั้งแก่ผู้บริหารเองด้วย และผู้ที่อยู่ในโครงสร้างการบริหารนั้นด้วย เพื่อให้เกิดแนวคิดและการประพฤติปฏิบัติเป็นไปในแนวทางระบบ แบบแผนที่ได้วางไว้ เพื่อการบริหารวัด จะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลอย่างสูงสุด

๒. จัดโครงสร้าง ได้แก่ การสร้างรูปแบบระบบการบริหารให้เหมาะสม เป็นไปตามเป้าหมาย หรือจุดประสงค์ที่ได้วางไว้ โครงสร้างจึงถือว่าเป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่ง ในการสร้างความสำเร็จให้แก่การบริหารวัดของท่าน

๓. จัดระบบงาน ได้แก่ การรักการบริหารต่าง ๆ ที่อยู่ภายในวัด ให้เป็นไปอย่างมีระบบ และเป็นระเบียบเพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในการดำเนินงานและเป็นการง่ายแก่การตรวจสอบ

^{๓๐๔}คณินันท์ จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร, **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดป่านานาชาติ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี**, (กรุงเทพมหานคร : พรทิพพานกราฟฟิค, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑-๒๖.

๔. จัดกิจกรรม ได้แก่ การสร้างรูปแบบในเชิงปฏิบัติ ให้สอดคล้องกับการบริหารงาน เพื่อให้การบริหารงานเป็นไปในด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ

๕. บุคลากร ได้แก่ บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารงานไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารหรือผู้อยู่อาศัยในวัดนั้น ๆ การเลือกบุคคลให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ เป็นสิ่งที่ควรตระหนักอย่างยิ่ง เพราะการบริหารงานของท่านจะสำเร็จหรือไม่ ส่วนนี้นับว่าเป็นส่วนสำคัญ ดังนั้นจึงควรเลือกใช้บุคคลให้เหมาะสม

๖. เสริมทักษะ ได้แก่ การสร้างความรู้เพิ่มเติมแก่บุคลากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เพื่อให้การบริหารงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเช่นกัน

๗. กลยุทธ์ ได้แก่ วิธีการหรือกลวิธีที่ท่านเลือกใช้ในการบริหารนั้น ระบบ รูปแบบ ต้องเหมาะสมกับปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว^{๑๐๕}

กล่าวโดยสรุป การบริหารวัดนั้น จะต้องรู้จักสภาพวัด สิ่งที่มีอยู่ในวัด ไม่ว่าจะเป็นโบสถ์ วิหาร ศาลา และสภาพบุคคลภายในวัด คือ พระภิกษุ สามเณร แม่ชี ศิษย์วัด และบุคคลที่อาศัยอยู่ภายในวัด เพื่อที่ให้การบริหารนั้นมีประสิทธิภาพ วางบุคคล วางสิ่งของ วางสิ่งต่าง ๆ ให้เข้ากันกับงานที่จะทำ หรือกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในวัด ทั้งนี้ จะต้องบุคคลที่อยู่ภายนอกวัด มาเป็นส่วนร่วมในการบริหารวัด เช่น ชุมชน โรงเรียน เป็นต้น เพื่อเกิดความคล่องตัวในการบริหาร และเป็นการสร้างศรัทธาให้คนภายนอกได้รับรู้การปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรที่อยู่ภายในวัด

ตารางที่ ๒.๑๒ สรุปหลักการจัดการวัด

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
ดร.ณิ ญาณวัฒนา และคณะ (๒๕๔๕, หน้า ๒๒)	การบริหารวัดให้เจริญรุ่งเรืองได้ขึ้นอยู่กับชื่อเสียงของวัด แต่ขึ้นอยู่กับความรู้ ความสามารถของเจ้าอาวาส ที่จะทำให้ประชาชนเชื่อถือศรัทธา ยอมรับว่าเป็นที่พึ่งทั้งทางโลกและทางธรรมได้ ดังนั้น นอกจากเจ้าอาวาสจะต้องปฏิบัติตาม คำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยเคร่งครัดแล้ว เจ้าอาวาสยังต้องมีลักษณะเป็นผู้นำอีกด้วย
คะนิงนิตย จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร (๒๕๔๕, หน้า ๒๑-๒๖)	หลักการบริหารวัดคือการอำนวยความสะดวกซึ่งต้องมีการตัดสินใจให้ถูกต้องและเหมาะสมการบริหารงานสมัยปัจจุบันผู้บริหารวัดต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล (Vision) ต้องทำงานเป็นทีม

^{๑๐๕} สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, วัดพัฒนา ๔๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖-๔๘.

ตารางที่ ๒.๑๒ สรุปหลักการจัดการวัด (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	Team Work) วางโครงสร้างพื้นฐานได้ดี (Infrastructure) รับฟังเสียงมหาชน (Public Hearing) และพร้อมที่จะปรับเปลี่ยน (Reengineering)
กรมการศาสนาและสำนักงานสภาพัฒนาการศานา สถาบันราชภัฏ (๒๕๓๗, หน้า ๑๖๖-๑๖๘)	การจัดการวัด ให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมาย คือ เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน เป็นศูนย์กลางชุมชน เป็นวัดในดวงใจของคนไทยยุคใหม่ หรือเป็นวัดแผ่นดินธรรม แผ่นดินทองได้นั้น จะต้องบริหารและจัดการในด้าน ต่อไปนี้ ๑. คน นับตั้งแต่เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และผู้เข้ามาอยู่อาศัยในวัดรวมไปถึงประชาชนที่อยู่รอบๆ วัด ๒. เงิน งบประมาณ รายได้ของวัด ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของวัด ๓. วัสดุ อุปกรณ์ อาคารสถานที่ เครื่องมือ เครื่องใช้ต่างๆ ของวัด ๔. งาน กิจกรรม กับเวลาที่มีอยู่ทำให้เกิดประโยชน์สุขมากที่สุด
คะนิงนิตย จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร (๒๕๔๕, หน้า ๒๑-๒๖)	หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์ เราต้องคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้ คือ ๑. ควรมีการคัดสรรอบรมบุคคล ผู้จะมาเป็นบวชในพระพุทธศาสนาให้เป็นที่มั่นใจที่จะเข้ามาศึกษาธรรม ๒. ต้องมีการศึกษาอบรมธรรมแก่ผู้เข้ามาบวชทั้งก่อนระหว่าง และหลังการบวชด้วย ๓. ต้องมีการปฏิบัติธรรมในระหว่างบวชเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริง เพื่อการเผยแผ่ต่อไปแก่ประชาชน ๔. แต่ละวัดจักต้องให้พระสงฆ์ที่ศึกษาธรรมดีแล้วให้ได้มีโอกาสเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชนเพื่อประโยชน์สุขแก่

ตารางที่ ๒.๑๒ สรุปหลักการจัดการวัด (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	ประชาชน ๕. กิจกรรมการศึกษาธรรมของพระและประชาชน ควรมุ่งให้การศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง ๖. ศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจ ๗. พระควรยึดหลักการเผยแผ่ธรรม ๘. การเผยแผ่ธรรมควรศึกษากลุ่มคน หรือบุคคลเป้าหมาย วิเคราะห์การนำเสนอธรรม ให้เหมาะสมต่อสภาพ เหตุ ผล ตน ประมาณกาลเวลา ชุมชน และบุคคล เป็นสำคัญ ๙. เจ้าอาวาสทุกแห่งควรปกครองดูแลพระสงฆ์ เณร ไวยาวัจกร ศิษย์วัด ผู้อาศัยในวัดหรือเกี่ยวข้องกับวัด ให้มีพฤติกรรมที่เหมาะสมเป็นการสร้างศรัทธาแก่ประชาชนผู้พบเห็น และมาติดต่อกับวัด ๑๐. จักต้องพยายามบริหารวัดให้มีอาคารสถานที่อาณาบริเวณเหมาะสมต่อการศึกษาและปฏิบัติธรรมทั้งในส่วนของ พระภิกษุ สามเณร และประชาชน ๑๑. วัดกับประชาชนจักต้องเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน พระพุทธศาสนาจึงจะอยู่ได้อย่างมั่นคง ๑๒. ประชาชนเป็นจำนวนมากที่ยังเชื่อโชคลางของคลัง วัตถุ มงคลและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ควรให้หลักธรรมในเรื่องเหตุและผล เรื่องการพึ่งตนเอง ๑๓. ศาสนาพุทธเป็นของคู่กับชุมชน วัดมีครบทุกตำบล และจะเป็นศูนย์รวมของประชาชนในแต่ละตำบล ๑๔. การจัดการวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน จำเป็นต้องจัดให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการเป็น เจ้าของกิจกรรมของวัด ๑๕. กรมการศาสนา และกระทรวงศึกษาธิการ ย่อมมีเจตนา

ตารางที่ ๒.๑๒ สรุปหลักการจัดการวัด (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	ที่ดีในการรักษาและพัฒนาพระพุทธศาสนา ๑๖. วัดทุกวัดควรได้ดำเนินการรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติ ๑๗. มหาเถรสมาคมเป็นองค์กรสงฆ์สูงสุด ๑๘. หลักการบริการ ๑๙. สงฆ์ควรมีความสมณะ มีความเป็นอยู่ง่ายๆ ๒๐. ปัจจุบันจำนวนพระสงฆ์มีมาก
สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (๒๕๔๖, หน้า ๔๖-๔๘)	สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับ หลักการบริหารวัดสมัยใหม่ ดังนี้ ๑. การสร้างค่านิยม ๒. จัดโครงสร้าง ๓. จัดระบบงาน ๔. จัดกิจกรรม ๕. บุคลากร ๖. เสริมทักษะ ๗. กลยุทธ์

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับอุทยานการศึกษา

อุทยานการศึกษาเกิดขึ้นจากแนวคิดเรื่องครูพูดได้ และครูที่พูดไม่ได้ นี้ และในขณะนี้ได้พัฒนาแนวคิดติดต่อกันมาตามลำดับ เช่น เรื่องการพัฒนาวัด การพัฒนาโรงเรียนให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ให้ร่มรื่น ให้สงบ การถวายเป็นความรู้ให้ภิกษุ สามเณร ครูอาจารย์ ให้มีความรู้ และจะได้สั่งสอนประชาชนและลูกศิษย์ลูกหา มีการจัดตั้งห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดประชาชน ห้องสมุดวัด และมีการทำนุ บำรุง และอนุรักษ์ และ(หรือ)การพัฒนาหอไตร เป็นต้น ทางกระทรวงศึกษาธิการ ภายหลังมีโครงการจัดสวนป่าในโรงเรียน ในวัด มีการพัฒนาวัดและโรงเรียนให้สะอาดร่มรื่น สงบ สวยงาม มีระเบียบ มีโครงการส่งเสริม "สวนสวย โรงเรียนงาม" และมีวารสารชื่อเดียวกันนี้เผยแพร่ผลงานและเผยแพร่ความคิด เชื่อว่าอุทยานการศึกษา โดยแนวคิดกว้างๆ ซึ่งหมายถึง สงบ หรือสถานที่ร่มรื่น มีความสะอาดเป็นระเบียบสวยงาม จะเป็นแหล่งความรู้ เป็นแหล่งกล่อมเกลাজิตใจผู้คนที่เข้าไปอยู่ เข้าไปใช้ ให้ละเอียดอ่อน และทำให้คนเจริญอกงาม หากโรงเรียนในประเทศไทยสามหมื่นกว่าโรงเรียน วัดอีกกว่าสามหมื่นวัด ซึ่งในปัจจุบันวัดหลายหมื่นวัด โรงเรียนหลายโรงเรียน ได้มีลักษณะที่สามารถกล่าวได้ว่าเป็นอุทยานการศึกษาในแนวคิดที่พูดถึงแล้ว

หากทั้งโรงเรียนและวัดได้พัฒนาไปในแนวทางแห่งแนวคิดอุทยานการศึกษา ซึ่งคงจะมีรูปแบบรายละเอียดแตกต่างกันไปตามสภาพ แต่เน้นในหลักการแห่งความสะอาด สงบ ร่มรื่น และเป็นแหล่งวิชาการการเรียนรู้ และโดยทางตรงและทางอ้อม อิทธิพลของครูที่พูดไม่ได้เสริมโดยครูพูดได้ คงจะช่วยให้ปวงชน สังคมบ้านเมืองสะอาด สงบ ร่มรื่น แจ่มใส คงจะทำให้เด็ก เยาวชนและประชาชนทั่วไป สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างเข้าใจ ประสมกลมกลืนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และมีความสุขตามที่เราปรารถนามากยิ่งขึ้น

โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. เพื่อให้ครู อาจารย์ ภิกษุ สามเณร ชุมชน องค์กรทั้งฝ่ายเอกชนและราชการได้ร่วมกันพัฒนาโรงเรียน สถาบัน การศึกษา วัด ฯลฯ เป็นอุทยานการศึกษา

๒. เพื่อให้นักเรียน ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง เห็นว่า ความดีงาม ความสงบสุข ความร่มรื่น ความแจ่มใส ความเป็นระเบียบ สิ่งแวดล้อมที่ดีที่น่าภาคภูมิใจนั้น เราทุกคนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ยากดีมีเงิน สามารถสร้างสรรค์เพื่อประโยชน์แห่งตนและผู้อื่น ชุมชนและประเทศชาติได้

๓. เพื่อให้มีแหล่งการเรียนรู้ ทั้งจากสิ่งแวดล้อม จากการปฏิบัติจริงและจากครู อาจารย์ ข่าวสารข้อมูล กระจายอยู่ทั่วไปทั้งในเมือง นอกเมือง ทั้งชุมชนเล็ก ชุมชนใหญ่

๔. เพื่อให้แนวคิดเรื่องอุทยานการศึกษาซึมซาบเข้าไปในชีวิตจิตใจของประชาชนทุกเพศ ทุกวัย และเข้าไปในชีวิตจิตใจขอความแจ่มใสจะขยายเข้าไปอยู่ในบ้านเรือน ครอบครัวยุ และชุมชนทุกระดับปวงชน ความสะอาด ความเรียบง่าย ความร่มรื่น ความสวยงาม ความสงบ

มีวิธีดำเนินการ ดังนี้

๑. ประชาสัมพันธ์ ทำความเข้าใจกับครู-อาจารย์ ผู้บริหาร ภิกษุ-สามเณร พระเถระ มหาเถรสมาคม และประชาชนทุกระดับ

๒. รัฐบาล สมาชิกสภา ถือเป็นนโยบายแห่งรัฐ เป็นเป้าหมายที่จะพัฒนาสถานที่ของรัฐ โดยเฉพาะโรงเรียน วัด ให้เป็นอุทยานการศึกษา โดยให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม และให้อิสระในการแปรความคิดออกมาให้เป็นรูปแบบ ทั้งนี้ให้มีเป้าหมายร่วมในเชิงแนวคิด คือ ความสงบ ความสะอาด ความเป็นระเบียบ ความแจ่มใส ความร่มรื่น และเป็นแหล่งความรู้และข้อมูล

๓. ส่งเสริมสนับสนุนตัวร่วมที่จำเป็นตามกำลัง นอกจากดำเนินการตามข้อ ๑ และข้อ ๒ แล้ว อาจมีเรื่องแหล่งน้ำ ระบบน้ำดื่ม น้ำใช้ในโรงเรียน (ความร่วมมือต้องอาศัยแหล่งน้ำ) เมล็ดหรือกล้าไม้ คัมภีร์/หนังสือ (รวมทั้งเครื่องมืออุปกรณ์การสื่อสารสมัยใหม่ วิทยุ โทรศัพท์ คอมพิวเตอร์ โทรสาร ฯลฯ)

๔. ส่งเสริมองค์กรในท้องถิ่น ให้มีกำลังความคิด กำลังความรู้ กำลังการตัดสินใจ โดยเฉพาะวัด โรงเรียน องค์กรเอกชน ความเป็นนิติบุคคลของสภาตำบล ฯลฯ

๕. จัดและส่งเสริมให้มีระบบข้อมูล และระบบการนิเทศติดตามการให้ความยอมรับการยกย่อง เช่น ให้มีการบันทึกข้อมูลโดยคอมพิวเตอร์ ประวัติและแนวคิดในการพัฒนาอุทยานการศึกษาเป็นรายสถาบัน รายวัด รายโรงเรียน จัดให้มีหน่วยงานไปติดป้ายยกย่องว่า วัดแห่งนี้ สถาบันการศึกษาแห่งนี้ ได้รับการยกย่องให้เป็นอุทยานการศึกษา เป็นตัวอย่างแก่สถาบันการศึกษาอื่นๆ ได้^{๑๐๖}

การจัดทำโครงการอุทยานการศึกษา เป็นการใช้พื้นที่ทั้งหมดของสถานศึกษาเป็นแหล่งศึกษาทั้งในระบบ นอกกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยตลอดชีวิต สร้างความหลากหลายให้ตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น จริยธรรม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาชาวบ้าน วิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพยั่งยืน สามารถสร้างค่านิยมให้นักเรียนประพฤติปฏิบัติตนที่มีผลต่อสิ่งแวดล้อม ปรับพฤติกรรมไม่พึงประสงค์หรือปฏิบัติผิดๆกับสิ่งแวดล้อมให้เป็นพฤติกรรมที่พึงประสงค์และสร้างรูปแบบให้นักเรียนศึกษา สังเกต และเลียนแบบ เพื่อการฟื้นฟู อนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม เป็นกิจกรรมที่ครอบคลุมทุกวิชาโดยที่ครูพุดน้อยที่สุดหรือไม่ต้องพุดเลย

การจัดอุทยานการศึกษามีความจำเป็นได้แก่

๑. เป็นแหล่งความรู้ ผู้เรียนสามารถหาความรู้จากสถานการณ์จริงโดยตรง ทำให้ทุกคนมีความรู้ ความเข้าใจ ความสำนึก ตระหนักเห็นคุณค่าความสำคัญของสิ่งแวดล้อมควบคู่วิทยาการต่างๆ วิเคราะห์หาสาเหตุและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อมนุษย์ สิ่งมีชีวิต สภาพระบบนิเวศ สภาพสมดุลของธรรมชาติในปัจจุบันและอนาคต และมนุษย์ตระหนักถึงการดำเนินชีวิต มีความรับผิดชอบ แก่ไขพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

๒. เป็นแหล่งพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม สติปัญญา อุทยานการศึกษามีสิ่งแวดล้อมที่ดี บริเวณสวนหย่อม สวนป่าธรรมชาติ สวนเกษตร สวนสุขภาพ สวนหนังสือ แหล่งน้ำ สวนจรรจร สวนคุณธรรม-จริยธรรม

๓. เป็นแหล่งเชื่อมประสานระหว่างมนุษย์ สิ่งแวดล้อม การศึกษา ผสมกับหลักวิทยาการแขนงต่าง ๆ ให้ผู้เรียนมีความรู้และรักษาสภาพสมดุลโดยธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์

๔. มีความจำเป็นต่อแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแบบบูรณาการทุกกลุ่มวิชาให้สอดคล้องกัน

๕. เป็นตัวแทนครูอาจารย์

ประเภทของอุทยานการศึกษา ได้แก่

^{๑๐๖}โกวิท วรพิพัฒน์, อุทยานการศึกษา, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : http://mediathailand.blogspot.com/2012/05/blog-post_6277.html [๕ พฤษภาคม ๒๕๕๘].

๑. อุทยานสร้าง เกิดจากการคิดสร้างขึ้นใหม่ให้เกิดขึ้นในโรงเรียนโดยที่ไม่เคยมีมาก่อน เช่นการปลูกป่าในโรงเรียน การสร้างท้องฟ้าจำลอง

๒. อุทยานเสริม เกิดจากการคิดกิจกรรมเสริมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เดิมโรงเรียนมีป้าธรรมชาติ จัดทำทะเบียนต้นไม้ ทำป้ายชื่อบอกคุณประโยชน์

๓. อุทยานพัฒนา พัฒนาทรัพยากรในอุทยาน ขยายพันธุ์พืชให้มากขึ้น ประดิษฐ์ของใช้ของที่ระลึก เพื่อผลต่อเศรษฐกิจ หรือผลงานเพื่อรายได้ระหว่างเรียน

๔. อุทยานประชาสัมพันธ์ การจัดทำข้อมูลบอกรายละเอียด เผยแพร่ประชาสัมพันธ์และให้บริการชุมชนสามารถจัดได้ทั้งในห้องเรียน นอกห้องเรียนและในชุมชน เพื่อเป็นการส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม การให้มีส่วนร่วมในการคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้นักเรียนมีความกระตือรือร้นและให้ความร่วมมือ การจัดในห้องเรียน ได้แก่มุมหนังสือ ป้ายนิเทศ กระบะทราย ต้นไม้กระถาง ต้นไม้แขวน เกมการศึกษา

การจัดนอกห้องเรียน ได้แก่ สวนหย่อม สวนสมุนไพร สวนสุขภาพ สวนเกษตร สวนธรรมะ/จริยธรรม สวนป่าในโรงเรียน บ่อปลา สวนสัตว์/สวนนก สวนหนังสือ สวนจราจร สวนลานเกษตร สวนวิทยาศาสตร์/เทคโนโลยี สวนแมลง สวนดูดาว สวนส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ห้องสมุด

การจัดในชุมชน ได้แก่ สวนป่า สวนสาธารณะ โบราณสถาน พิพิธภัณฑ์หมู่บ้าน รีสอร์ท อ่างเก็บน้ำ เขื่อน วัด สถานที่ปฏิบัติธรรม ชายทะเล ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน สหกรณ์ต่างๆ

ประโยชน์ของการจัดอุทยานการศึกษาในโรงเรียนจะสนองความต้องการทั้งของนักเรียน และท้องถิ่น แหล่งความรู้ใหญ่ที่อยู่ใกล้โรงเรียนมากๆ ไม่ต้องเสียเวลาเดินทาง ค่าใช้จ่ายมาก และเสียเวลาเรียน แต่ถ้าเราสามารถย่อมาไว้ในโรงเรียนได้ก็จะทำให้ใช้พื้นที่ได้อย่างเต็มที่

สิ่งแวดล้อมเป็นศูนย์กลางการพัฒนาทุกชนิด การจัดอุทยานการศึกษาให้เป็นแหล่งรวมของทรัพยากรควรคำนึงถึงองค์ประกอบ ๓ ประการ

๑. จัดให้ความสวยงาม สะอาด เป็นระเบียบและร่มรื่น เป็นแหล่งหล่อหลอมจิตใจให้เยาวชนเป็นคนดีมีคุณธรรม และค่านิยมพื้นฐานอันเป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของสังคม

๒. จัดให้เป็นแหล่งให้ความรู้โดยทั้งทางตรงและโดยอ้อม จัดแสดงวัสดุสิ่งของในอุทยาน การศึกษาควรเสนอข้อมูล การให้ความรู้ชัดเจน ทำให้ผู้ที่ได้พบเห็นเกิดการเรียนรู้ในสาขาวิชาต่างๆ และวิถีชีวิตประจำวัน

๓. จัดให้มีแหล่งน้ำหรือมีการกักเก็บน้ำ การพัฒนาแหล่งน้ำ เช่น สระน้ำ บ่อน้ำ หรือน้ำตกจำลอง สระน้ำพลาสติก ตามสภาพความพร้อมของโรงเรียนและความเป็นไปได้ของโรงเรียน^{๑๐๗}

หลักเกณฑ์และแนวทางในการพิจารณาคัดเลือกอุทยานการศึกษาในวัด

๑. เป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมาย มีชื่อในทะเบียนวัดของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติและเจ้าอาวาสของวัดนั้นได้รับการแต่งตั้งอย่างถูกต้องตามกฎหมายและเทศมณฑล ทั้งต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎ ระเบียบ และคำสั่งของมหาเถรสมาคม กฎหมาย กับได้ปฏิบัติตามแบบธรรมเนียมของทางราชการมาด้วยดี

๒. เป็นวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว

^{๑๐๗}พรทิพา หนูงาม, อุทยานการศึกษา, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.l3nr.org/posts/229329> [๕ พฤษภาคม ๒๕๕๘].

๓. มีพระภิกษุ สามเณร อยู่ประจำตลอดทั้งปีไม่น้อยกว่า ๕ รูป เป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่า ๕ ปี

๔. ไม่เคยได้รับการคัดเลือกเป็นอุทยานการศึกษาในวัด วัดพัฒนาตัวอย่าง วัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น และไม่เป็นพระอารามหลวงมาก่อน

๕. จัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถาน หรือ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านในวัด

๖. จัดกิจกรรมทางการศึกษา และการเผยแพร่ความรู้แก่พระภิกษุ สามเณร และประชาชน

๗. จัดสถานที่เผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร ป้ายคติธรรม พุทธภาษิต หรือความรู้ทางวิชาการในวัด

๘. บริเวณวัดมีความสะอาด สงบ ร่มรื่น สวยงาม

๙. จัดทำแผนงานหรือโครงการ เพื่อพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่อง

๑๐. มีการจัดทำแผนผังวัดแสดงพื้นที่บริเวณวัด และอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ในวัด และติดตั้งไว้ในบริเวณที่สามารถเห็นได้ชัดเจน^{๑๐๘}

กรรมการศาสนา ได้กำหนดแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นอุทยานการศึกษา ดังนี้

๑. เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในแหล่งชุมชน

๒. จัดไว้ให้มีบริเวณร่มรื่น สวยงาม สงบ และมีสภาพเป็นอุทยานหรือสวนป่าที่มีความร่มรื่นและเป็นธรรมชาติมากที่สุด

๓. จัดวางผังวัดให้เป็นสัดส่วน โดยแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาส และสถานสงเคราะห์ให้เป็นระเบียบ

๔. จัดให้มีแหล่งน้ำ สระน้ำ ไว้บริการแก่พระภิกษุ สามเณร และประชาชน

๕. จัดทำห้องสมุดหรือมุมหนังสือไว้บริการแก่ พระภิกษุ สามเณร และประชาชน

๖. จัดให้มีหอกระจายข่าวเพื่อสอดแทรกความรู้และบริการข่าวสารต่างๆ ให้แก่ชุมชน

๗. จัดทำพิพิธภัณฑ์ในวัด ซึ่งอาจเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อเป็นแหล่งอนุรักษ์มรดกทางศิลปกรรม จัดแสดงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและวัฒนธรรมท้องถิ่น

๘. จัดทำธรรมสถานหรือสวนธรรม เพื่อเป็นที่ฝึกอบรมศีลธรรมแก่ประชาชนหรือคนในท้องถิ่น

ฉะนั้น อุทยานการศึกษาในวัด จึงเน้นไปในด้านของบริเวณอาคาร สถานที่ การจัดความเป็นระเบียบ สะอาด ร่มรื่น การใช้พื้นที่ของวัดให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างคุ้มค่า^{๑๐๙}

ไพบูลย์ เสียงก้อง กล่าวถึง การจัดอุทยานการศึกษาในวัด มีจุดประสงค์ดังต่อไปนี้

๑. จัดและพัฒนาบริเวณอาคารสถานที่ เสนาสนะของวัด ให้เป็นอุทยานการศึกษา โดยเน้นบริเวณวัดให้สะอาด ร่มรื่น สวยงาม สงบ

^{๑๐๘}สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **หลักเกณฑ์และแนวทางในการพิจารณาเลือกอุทยานการศึกษาในวัด**, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : www.onab.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=1303:2009-09-28-14-33-05&catid=134:2010-11-09-08-05-47&Itemid=328 [๕ พฤษภาคม ๒๕๕๘].

^{๑๐๙}กรรมการศาสนา, **หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๘๑.

๒. มีบริเวณสถานที่ที่มีธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ดี เอื้อต่อการเข้ามาใช้บริการของประชาชน

๓. ส่งเสริมและพัฒนาให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ให้บริการความรู้ ข่าวสาร ข้อมูล และเกิดความเข้าใจที่ดีแก่ประชาชนในชุมชน

๔. ให้การศึกษาตามอัธยาศัย โดยการเรียนรู้ว่าจะอาศัยธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และแหล่งวิทยาการชุมชน ภูมิปัญหาชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนในชุมชนมาเป็นองค์ประกอบในการเรียนรู้^{๑๐๐}

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดนครราชสีมา ได้ระบุว่า การที่วัดทั่วไปจะสามารถเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างได้นั้น จะต้องเป็นวัดที่จัดเป็นอุทยานการศึกษามาแล้ว ๒ ปี และมีคุณสมบัติดังนี้

๑. เป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมาย มีชื่อในทะเบียนวัดของกรมการศาสนาและเจ้าอาวาสของวัดนั้นจะต้องได้รับการแต่งตั้งอย่างถูกต้องตามกฎหมายและระบอบ

๒. มีพระภิกษุอยู่ประจำตลอดปี ไม่น้อยกว่า ๗ รูป เป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่า ๕ ปี

๓. ได้รับการคัดเลือกให้เป็นอุทยานการศึกษาในวัดมาไม่น้อยกว่า ๒ ปี

๔. ไม่เคยได้รับการคัดเลือกเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างและไม่เป็นพระอารามหลวงมาก่อน

๕. เป็นวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว

๖. มีอาคารเสนาสนะมั่นคง เป็นระเบียบ บริเวณวัดสะอาด สงบ ร่มรื่นสวยงาม

๗. จัดการปกครองพระภิกษุสามเณรและศิษย์วัดอย่างมีระเบียบ

๘. มีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมและเอื้ออำนวยประโยชน์แก่

ชุมชน^{๑๐๑}

กล่าวได้ว่า วัดที่เป็นอุทยานการศึกษานั้น จะต้องมีการบริหารวัดให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของกรมการศาสนา โดยการที่จะเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างดีเด่นได้นั้น จะต้องจัดเป็นอุทยานการศึกษาของวัดเสียก่อน เป็นเวลาอย่างน้อย ๒ ปี แล้วจึงพัฒนาวัด ขึ้นเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง และเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างดีเด่น ตามลำดับขั้นตอนต่อไป

อุทยานการศึกษาในวัด จังหวัดสระบุรี

จังหวัดสระบุรี เป็นอีกหนึ่งจังหวัดที่มีการบริหารจัดการให้วัดเป็นอุทยานการศึกษาอย่างยั่งยืน และมีอยู่หลายวัดที่ผ่านการยกระดับขึ้นเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง และวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น ซึ่งในที่นี้ จะกล่าวถึงวัดที่เป็นอุทยานการศึกษา มีดังนี้

๑. วัดกุ่มหัก ตำบลกุ่มหัก อำเภอหนองแค

๒. วัดเตาปูน ตำบลเตาปูน อำเภอแก่งคอย

๓. วัดชำผักแพว ตำบลชำผักแพว อำเภอแก่งคอย

๔. วัดสูง ตำบลเสาไห้ อำเภอเสาไห้

๕. วัดหนองนกชุม ตำบลโคกสะอาด อำเภอหนองแซง

^{๑๐๐}ไพบุลย์ เสียงก้อง, “อุทยานการศึกษาในวัด”, คน ต้นไม้ และสายน้ำ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๔), หน้า ๔๖ – ๔๗.

^{๑๐๑}สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดนครราชสีมา, ที่ นม ๐๐๓๒/๓๖๖๘๑ การคัดเลือกอุทยานการศึกษาในวัด วัดพัฒนาตัวอย่าง วัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น ประจำปี ๒๕๔๕, (๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๔).

๖. วัดทองสวางอารมณ์ ตำบลทอง อำเภอนองโตน

๗. วัดดอนพุท ตำบลดอนพุท อำเภอดอนพุท^{๑๑๒}

โดยวัดดังกล่าว ได้ดำเนินการและบริหารจัดการวัดอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่พุทธศาสนิกชนและประชาชนในชุมชน ในการศึกษาเพิ่มพูนความรู้จากแหล่งเรียนรู้ภายในวัด และดำเนินการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง และวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นต่อไป

ตารางที่ ๒.๑๒ สรุปแนวคิดเกี่ยวกับอุทยานการศึกษา

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
โกวิท วรรณพัฒน์ (๒๕๕๘)	อุทยานการศึกษาเกิดขึ้นจาก แนวคิดเรื่องครูพูดได้ และครูที่พูดไม่ได้ นี้ และในขณะนี้ได้พัฒนาแนวคิดติดต่อกันมาตามลำดับ เช่น เรื่องการพัฒนาวัด การพัฒนาโรงเรียนให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ให้ร่มรื่น ให้สงบ การถ่ายทอดความรู้ให้ภิกษุ สามเณร ครูอาจารย์ ให้มีความรู้ และจะได้สั่งสอนประชาชนและลูกศิษย์ลูกหา มีการจัดตั้งห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดประชาชน ห้องสมุดวัด และมีการทำนุ บำรุง และอนุรักษ์ และ(หรือ)การพัฒนาหอไตร เป็นต้น ทางกระทรวงศึกษาธิการ ระยะหลังมีโครงการจัดสวนป่าในโรงเรียน ในวัด มีการพัฒนาวัดและโรงเรียนให้สะอาดร่มรื่น สงบ สวยงาม มีระเบียบ มีโครงการส่งเสริม "สวนสวยโรงเรียนงาม" และมีวารสารชื่อเดียวกันนี้เผยแพร่ผลงานและเผยแพร่ความคิด เชื่อว่าอุทยานการศึกษา โดยแนวคิดกว้างๆ ซึ่งหมายถึง สงบ หรือสถานที่ร่มรื่น มีความสะอาด เป็นระเบียบสวยงาม จะเป็นแหล่งความรู้ เป็นแหล่งกล่อมเกลাজิตใจผู้คนที่เข้าไปอยู่ เข้าไปใช้ ให้ละเอียดอ่อน และทำให้คนเจริญอกงาม
พรทิพา หนูงาม (๒๕๕๘)	การจัดทำโครงการอุทยานการศึกษา เป็นการใช้พื้นที่ทั้งหมดของสถานศึกษาเป็นแหล่งศึกษาทั้งในระบบ นอก ระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยตลอดชีวิต สร้างความหลากหลายให้ตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น จริยธรรม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาชาวบ้าน วิทยาการ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพยั่งยืน สามารถสร้างค่านิยมให้นักเรียนประพฤติปฏิบัติตนที่มีผลต่อสิ่งแวดล้อม ปรับพฤติกรรมไม่

^{๑๑๒} กองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 'วัดพัฒนา' ๕๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘๖ – ๑๘๗.

ตารางที่ ๒.๑๒ สรุปแนวคิดเกี่ยวกับอุทยานการศึกษา (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	พึงประสงค์หรือปฏิบัติผิดๆกับสิ่งแวดล้อมให้เป็นพฤติกรรมที่พึงประสงค์และสร้างรูปแบบให้นักเรียนศึกษา สังเกต และเลียนแบบ เพื่อการฟื้นฟู อนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม เป็นกิจกรรมที่ครอบคลุมทุกวิชาโดยที่ครูพุดน้อยที่สุดหรือไม่ต้องพุดเลย การจัดอุทยานการศึกษามีความจำเป็นได้แก่ ๑. เป็นแหล่งความรู้ ๒. เป็นแหล่งพัฒนาการด้านต่างๆของมนุษย์ด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม สติปัญญา ๓. เป็นแหล่งเชื่อมประสานระหว่างมนุษย์ สิ่งแวดล้อม การศึกษา ผสมกับหลักวิทยาการแขนงต่างๆ ให้ผู้เรียนมีความรู้และรักษาสภาพสมดุลโดยธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ ๔. มีความจำเป็นต่อแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแบบบูรณาการทุกกลุ่มวิชาให้สอดคล้องกัน ๕. เป็นตัวแทนครูอาจารย์
สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (๒๕๕๘)	หลักเกณฑ์และแนวทางในการพิจารณาคัดเลือกอุทยานการศึกษาในวัด ๑. เป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมาย ๒. เป็นวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว ๓. มีพระภิกษุ สามเณร อยู่ประจำตลอดทั้งปีไม่น้อยกว่า ๕ รูป เป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่า ๕ ปี ๔. ไม่เคยได้รับการคัดเลือกเป็นอุทยานการศึกษาในวัด วัดพัฒนาตัวอย่าง วัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น และไม่เป็นพระอารามหลวงมาก่อน ๕. จัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน หรือ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านในวัด ๖. จัดกิจกรรมทางการศึกษา และการเผยแพร่ความรู้แก่พระภิกษุ สามเณร และประชาชน ๗. จัดสถานที่เผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร ป้ายคติธรรม พุทธภาษิต หรือความรู้ทางวิชาการในวัด ๘. บริเวณวัดมีความสะอาด สงบ ร่มรื่น สวยงาม ๙. จัดทำแผนงานหรือโครงการ เพื่อพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่อง ๑๐. มีการจัดทำแผนผังวัดแสดงพื้นที่บริเวณวัด และอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ในวัด และติดตั้งไว้ในบริเวณที่สามารถเห็นได้ชัดเจน

ตารางที่ ๒.๑๒ สรุปแนวคิดเกี่ยวกับอุทยานการศึกษา (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
กรมการศาสนา (๒๕๓๙, หน้า ๑๘๑)	แนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นอุทยานการศึกษา ดังนี้ ๑. เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในแหล่งชุมชน ๒. จัดไว้ให้มีบริเวณร่มรื่น สวยงาม สงบ และมีสภาพเป็นอุทยานหรือสวนป่าที่มีความร่มรื่นและเป็นธรรมชาติมากที่สุด ๓. จัดวางผังวัดให้เป็นสัดส่วน โดยแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาส และสถานสงเคราะห์ให้เป็นระเบียบ ๔. จัดให้มีแหล่งน้ำ สระน้ำ ไว้บริการแก่พระภิกษุ สามเณร และประชาชน ๕. จัดทำห้องสมุดหรือมุมหนังสือไว้บริการแก่ พระภิกษุ สามเณร และประชาชน ๖. จัดให้มีหอกระจายข่าวเพื่อสอดแทรกความรู้และบริการข่าวสารต่างๆ ให้แก่ชุมชน ๗. จัดทำพิพิธภัณฑ์ให้วัด ซึ่งอาจเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อเป็นแหล่งอนุรักษ์มรดกทางศิลปกรรม จัดแสดงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและวัฒนธรรมท้องถิ่น ๘. จัดทำธรรมสถานหรือสวนธรรม เพื่อเป็นที่ฝึกอบรมศีลธรรมแก่ประชาชนหรือคนในท้องถิ่น
ไพบุลย์ เสียงก้อง (๒๕๔๔, หน้า ๔๖-๔๙)	การจัดอุทยานการศึกษาในวัด มีจุดประสงค์ดังต่อไปนี้ ๑. จัดและพัฒนาบริเวณอาคารสถานที่ เสนาสนะของวัด ให้เป็นอุทยานการศึกษา โดยเน้นบริเวณวัดให้สะอาด ร่มรื่น สวยงาม สงบ ๒. มีบริเวณสถานที่ที่มีธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ดี เอื้อต่อการเข้ามาใช้บริการของประชาชน ๓. ส่งเสริมและพัฒนาให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ให้บริการความรู้ ข่าวสาร ข้อมูลและเกิดความเข้าใจที่ดีแก่ประชาชนในชุมชน ๔. ให้การศึกษาตามอัธยาศัย โดยการเรียนรู้อาจจะอาศัยธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และแหล่งวิทยาการชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนในชุมชนมาเป็นองค์ประกอบในการเรียนรู้

ตารางที่ ๒.๑๒ สรุปแนวคิดเกี่ยวกับอุทยานการศึกษา (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
สำนักงานศึกษาธิการจังหวัด นครราชสีมา (๒๕๔๔)	การที่วัดทั่วไปจะสามารถเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างได้นั้น จะต้องเป็นวัดที่จัดเป็นอุทยานการศึกษามาแล้ว ๒ ปี และมีคุณสมบัติดังนี้ ๑. เป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมาย มีชื่อในทะเบียนวัดของ กรมการศาสนาและเจ้าอาวาสของวัดนั้นจะต้องได้รับการ แต่งตั้งอย่างถูกต้องตามกฎหมายเถรสมาคม ๒. มีพระภิกษุอยู่ประจำตลอดปี ไม่น้อยกว่า ๗ รูป เป็นเวลา ติดต่อกันไม่น้อยกว่า ๕ ปี ๓. ได้รับการคัดเลือกให้เป็นอุทยานการศึกษาในวัดมา ไม่น้อยกว่า ๒ ปี ๔. ไม่เคยได้รับการคัดเลือกเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างและไม่เป็น พระอารามหลวงมาก่อน ๕. เป็นวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว ๖. มีอาคารเสนาสนะมั่นคง เป็นระเบียบ บริเวณวัดสะอาด สงบ ร่มรื่นสวยงาม ๗. จัดการปกครองพระภิกษุสามเณรและศิษย์วัดอย่างมี ระเบียบ ๘. มีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมและ เอื้ออำนวยประโยชน์แก่ชุมชน

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมสาราณียธรรม ๖

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบาย สาราณียธรรม คือ หลักธรรมสำหรับพัฒนาตนเอง ให้มีความเสียสละ เมตตากรุณา กตัญญูกตเวที และสามัคคี (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) ๖ ประการ คือ

๑) เมตตาทายกรรม ทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อน ร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒) เมตตาวิจารณ์กรรม พูดต่อกันด้วยเมตตา คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์สั่งสอนหรือ แนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับ หลัง

๓) เมตตาโมกกรรม คิดต่อกันด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔) สาธารณโภคี ได้มาแบ่งกันกินใช้ คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรมแม้เป็นของ เล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

๕) สีสสามัญญตา ประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือ มีความประพฤติสุจริตตั้งมรรักษา
ระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖) ทิฏฐีสสามัญญตา ปรับความเห็นเข้ากันได้ คือ เคารพฟังความคิดเห็นกันมีความ
เห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงามหรือจุดหมายสูงสุด
อันเดียวกัน^{๑๓๓}

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการนี้ เป็นที่ตั้งแห่งการให้ระลึกถึง กระทำให้เป็นที่รัก
เป็นที่เคารพ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกัน ธรรม ๖ ประการ คือ สาราณียธรรม ๖ อย่าง

๑) ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เข้าไปตั้งกายกรรม ประกอบด้วย
เมตตาในเพื่อนสหพหุจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ธรรมข้อนี้เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง เป็น
เครื่องกระทำให้เป็นที่รัก เป็นเครื่องกระทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์เพื่อความไม่
วิวาท เพื่อความพร้อมเพรียง เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๒) ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เข้าไปตั้งวจีกรรม
ประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนสหพหุจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ธรรมข้อนี้เป็นที่ตั้งแห่ง
ความระลึกถึง เป็นเครื่องกระทำให้เป็นที่รัก เป็นเครื่องกระทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความ
สงเคราะห์ เพื่อความไม่วิวาท เพื่อความพร้อมเพรียง เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๓) ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เข้าไปตั้งมโนกรรม
ประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนสหพหุจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ธรรมข้อนี้เป็นที่ตั้งแห่ง
ความระลึกถึง เป็นเครื่องกระทำให้เป็นที่รัก เป็นเครื่องกระทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความ
สงเคราะห์ เพื่อความไม่วิวาท เพื่อความพร้อมเพรียง เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๔) ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก ลาภอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งประกอบด้วยธรรมได้
มาแล้วโดยธรรม โดยที่สุตแต่เพียงอาหารในบาตร ไม่หวงกันด้วยลาภเห็นปานดั่งนั้น แบ่งปันกับ
เพื่อนสหพหุจารีทั้งหลายผู้มีศีล ธรรมข้อนี้เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง เป็นเครื่องกระทำให้เป็นที่
รัก เป็นเครื่องกระทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ เพื่อความไม่วิวาทเพื่อความพร้อม
เพรียง เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๕) ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก ศีลอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งไม่ขาด ไม่ทะลุไม่ต่าง
พร้อย เป็นไทย อันวิญญูชนสรรเสริญ ไม่เกี่ยวข้องกับตนหาและทิฐิ เป็นไปเพื่อสมาธิ ภิกษุเป็นผู้ถึงความ
เป็นผู้เสมอกันโดยศีลเห็นปานดั่งนั้น กับเพื่อนพหุจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลังอยู่
ธรรมข้อนี้เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง เป็นเครื่องกระทำให้เป็นที่รัก เป็นเครื่องกระทำให้เป็นที่
เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ เพื่อความไม่วิวาท เพื่อความพร้อมเพรียงเพื่อความเป็นอันหนึ่งอัน
เดียวกัน

๖) ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก ทิฐิอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งประเสริฐ เป็นเครื่องนา
สัตว์ออกจากทุกข์ ย่อมนำออกเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้กระทำ ทิฐินั้น ภิกษุเป็นผู้ถึงความ
เป็นผู้เสมอกัน โดยทิฐิในทิฐิเห็นปานดั่งนั้น กับเพื่อนสหพหุจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลังอยู่ ธรรม

^{๑๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘,
(กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๓ - ๒๓๔.

แม้ข้อนี้ก็เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง เป็นเครื่องกระทำให้เป็นที่ยรัก เป็นเครื่องกระทำให้เป็นที่ยศพร เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ เพื่อความ ไม่วิวาท เพื่อความพร้อมเพรียงเพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^{๑๑๔}

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตโณ) ได้ให้ความหมายและหลักการปฏิบัติของสาราณียธรรมไว้ว่า ตามสัญญาตญาณของคนที่อยู่ร่วมกันนั้น ยังปรารถนาความรัก ความอบอุ่นความปลอดภัย ต้องการสิ่งที่พึงพานักอาศัย ต้องการได้มีการพักผ่อนหย่อนใจ ต้องการให้มีสันติภาพ ในด้านต่างๆ ซึ่งเป็นลักษณะความเรียกร้อง ความต้องการตามธรรมชาติของสิ่งมีชีวิต ในทางพระพุทธศาสนา กลุ่มพุทธบริษัททั้งฝ่ายคฤหัสถ์และบรรพชิต เมื่อมาอยู่ร่วมกันในวัฒนธรรมของชาวพุทธแล้ว จำเป็นที่จะต้องอยู่ด้วยความมีคุณธรรมเป็นจุดกลางทางความคิดที่มาพบกัน โดยการปลูกฝังให้เกิดความรักความเคารพต่อกัน ซึ่งความรัก ความเคารพต่อกันนั้น เป็นผลซึ่งจะเกิดขึ้นจากการแสดงความมีน้ำใจ คือ สงเคราะห์ อนุเคราะห์ เมื่อมีความรักความเคารพต่อกัน ให้การสงเคราะห์ อนุเคราะห์ต่อกันแล้ว การทะเลาะวิวาทกันก็จะไม่เกิดขึ้นความสามัคคีซึ่งเป็นผลที่พึงปรารถนาของหมู่คณะ ไม่ว่าจะยุคใด สมัยใดก็จะบังเกิดขึ้น จากนั้นเอกภาพ คือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางกิจกรรมทางผลประโยชน์ ทางการศึกษาการประพฤติปฏิบัติ ก็จะบังเกิดขึ้นติดตามมา เหล่านี้เป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน แต่ในขณะเดียวกัน สิ่งที่ตีสองเหล่านี้เป็นผลรวมยอดซึ่งกันและกัน โดยการสร้างเหตุเฉพาะในที่นี้ทรงแสดงว่า เป็นสาราณียธรรม คือ ธรรมะที่จะนาใจของบุคคลให้ระลึกถึงกัน ผูกพันเชื่อมโยงบุคคลไว้ด้วยน้ำใจ ประกอบด้วย ๖ ประการ คือ

๑) เมตตาการุณยธรรม จะทำอะไรก็ให้ทำด้วยเมตตา ได้แก่ การแสดงความมีน้ำใจช่วยเหลือ ขนขวายในกิจการงานต่างๆ ที่ควรของเพื่อนภิกษุสามเณรของเพื่อนอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย ไม่ว่าจะป็นต่อหน้าหรือลับหลังก็ตาม

๒) เมตตาวิจิตรธรรม จะพูดอะไรก็ประกอบด้วยเมตตา ได้แก่ การพูดวาจาที่เป็นคำสัตย์ คางจริง คำสมานสามัคคี กระชับสามัคคี พูดแต่คำไพเราะอ่อนหวาน และคำที่มีประโยชน์นั้นเป็นคำที่มีพื้นฐานมาจากเมตตา ต่อคนที่ตนพูดด้วยและคนที่พูดถึง พูดต่อหน้าอย่างไรลับหลังก็ต้องพูดอย่างนั้นลับหลังอย่างไร ต่อหน้าก็พูดอย่างนั้น

๓) เมตตาเมตตาธรรม จะคิดอะไรก็คิดกันด้วยเมตตา ได้แก่ การตั้งความรู้สึกลงในคนและสัตว์ทั้งหลายว่า ชีวิตแต่ละชีวิตไม่ต้องการความทุกข์ แต่ต้องการความสุข ฉันทิเพราะ ฉะนั้น ขอให้บุคคลนั้นๆ ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความไม่มีแ้ว ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกันไม่ประทุษร้ายกัน ให้แต่ละคนอยู่ดีมีสุขตามสมควรแก่ฐานะของตน เมื่อจะคิดถึงใครก็ตามไม่ได้จาเพาะเจาะจงว่า เป็นภิกษุสามเณรเท่านั้น ให้คิดถึงกันด้วยเมตตา เพราะพร้อมที่จะแสดงออกทางกาย ทางวาจา ทั้งต่อหน้าและลับหลังบุคคลเหล่านั้น

๔) แบ่งปันลาภที่ตนได้มาในทางที่ชอบธรรม ให้แก่เพื่อนภิกษุสามเณร ไม่หวงไว้บริโภคเฉพาะเพียงผู้เดียว คือ หลักการอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสามเณรนั้น ต้องเลี้ยงชีพด้วยลาแข้งของตัวเอง เทียวภิกษาจรบิณฑบาตอาหารจากชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธา เป็นการได้อาหารมาในทางที่ชอบธรรม แต่ว่าการได้ปัจจัย ๔ นั้น คนเรามีวาสนาบารมีไม่เหมือนกัน บางคนได้มากจนเหลือกินเหลือใช้ บางคนได้น้อยจนไม่ค่อยพอกินพอใช้ เพราะฉะนั้น คนที่ได้ลาภผลมาในทางที่ชอบมาก จึงต้อง

^{๑๑๔}ที่.ป.า.(ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑-๓๒๒.

แสดงออกซึ่งทางกายกรรม ทางวจีกรรม ที่สะท้อนมาจากใจ ด้วยการเอื้อเพื่อแบ่งปันเป็นการ สงเคราะห์ อนุเคราะห์ เน้นความสุขให้แก่กันและกัน

๕) รักษาศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนภิกษุสามเณรอื่นๆ ไม่หาตนให้เป็นที่ยังเกียจของ ผู้อื่น คือ การอยู่ร่วมกันของพระภิกษุ สามเณรนั้น ค่อนข้างจะอาภรรพ์ แม้จะโง่ไปบ้างจะเซ่อไปบ้าง แต่ถ้าไม่มีปัญหาเรื่องการประพฤติปฏิบัติแล้ว ย่อมเป็นที่ยอมรับนับถือของผู้ที่เกี่ยวข้องกัน แม้จะเป็น เพื่อนรักร่วมใจกัน ถ้าคนหนึ่งละเมิดศีลที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้จะกลายเป็นที่ยังเกียจ ดูหมิ่น ของเพื่อนภิกษุสามเณรด้วยกัน การอยู่ร่วมกันโดยปกติสุขที่ประสงค์จะเกิดขึ้นไม่ได้ ดังนั้น จึงต้อง พยายามปฏิบัติตนให้ถูกต้องตรงตามหลักของศีลที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ โดยให้มองว่า ข้อนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้อย่างไร ใครปฏิบัติถูกต้องตรงหลักที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ก็ปฏิบัติไป ตามเขา ทำให้เกิดเป็นความเรียบร้อยสวยงามขึ้นที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกว่า สังฆโสภณ คือ หมู่คณะที่ งดงาม

๖) มีความเห็นร่วมกันกับเพื่อนภิกษุสามเณรอื่นๆ ไม่วิวาทกับใครๆ เพราะมีความเห็น ผิดกัน เรื่องของความเห็นนั้น ในฐานะของภิกษุในพระพุทธศาสนา ถ้าเป็นความเห็นเกี่ยวกับวินัย ก็ ต้องเอาวินัยเป็นมาตรการกำหนดตัดสินว่า ความเห็นของใครถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง ถ้าเป็นเรื่อง เกี่ยวกับธรรมะก็ตรวจสอบเทียบเคียง สอบทานหลักธรรมะว่า ข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อย่างไร แล้วก็หาจุดกลางทางความคิดมาพบกัน แต่บางอย่างเป็นเรื่องของกิจการงาน หรือแม้แต่เรื่อง ความเห็นทั่วไป อาจจะมี ความขัดแย้งในหลักการและวิธีการบางอย่าง แต่ว่าสามารถประสพผล เช่นเดียวกันได้ ก็ต้องประนีประนอมกัน ไม่ก่อเหตุทะเลาะวิวาท เพราะเหตุว่า ความเห็นขัดแย้งกัน เว้นไว้แต่บุคคลนั้นมีความเห็นขัดแย้งกับพระธรรมวินัย ซึ่งภิกษุสามเณรรู้ห้วงใยในพระพุทธศาสนา จะต้องถือเป็นภาระหน้าที่ที่จะขจัดปรับวาทเหล่านั้น ให้ยุติลงด้วยความเรียบร้อย^{๑๑๔}

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัทยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยกล่าวถึง หลักธรรมสารณียธรรม ๖ ไว้ว่า สารณียธรรม ๖ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง, ธรรมเป็นเหตุที่ ระลึกถึงกัน, หลักการอยู่ร่วมกัน สารณียธรรม ๖ คือ

๑. เมตตากายกรรม ตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้า และลับหลัง

๒. เมตตาวจีกรรม ตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดง ความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. เมตตาโมกกรรม ตั้งเมตตาโมกกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔. สาธารณโกศิ ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรมแม้เป็น ของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน ข้อนี้ ใช้ อปปฏิวัตตโกศิ ก็ได้

^{๑๑๔} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตโณ), ธรรมะสำหรับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท คลังวิชา จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๓๔.

๕. สีสสามัญญตา มีศีลบริสุทธ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ

๖. ทิฏฐิสามัญญตา มีทิฏฐิงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น ล้นทุกข์ หรือ ขจัดปัญหา

ธรรม ๖ ประการนี้ มีคุณ คือ เป็น สารณียะ ทำให้เป็นที่ระลึกถึง เป็น ปิยกรณ ทำให้เป็นที่รัก เป็น ครุกรณ ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ ความกลมกลืนเข้าหากัน เพื่อความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคี และเอกภาพ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^{๑๑๖}

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึงหลักธรรมสารณียธรรม ๖ ไว้ว่า สารณียธรรม ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ๖ อย่าง รัก ทำความเคารพ เป็นไปเพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนี้มี ๖ อย่าง

ดูก่อนอานนท์ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน

๑) ดูก่อนอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีกายกรรมประกอบด้วย เมตตา ปราภุในเพื่อนร่วมประพฤติพรหมจรรย์ ทั้งในที่แจ้ง ทั้งในที่ลับ นี่ก็ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ทำความรัก ทำความเคารพ เป็นไปเพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประการหนึ่ง

๒) ดูก่อนอานนท์ ประการอื่นยังมีอีก ภิกษุมิวัจกรรมประกอบด้วย เมตตาปราภุในเพื่อนร่วมประพฤติพรหมจรรย์ ทั้งในที่แจ้ง ทั้งในที่ลับ นี่ก็ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ทำความรัก ทำความเคารพ เป็นไปเพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๓) ดูก่อนอานนท์ ประการอื่นยังมีอีก ภิกษุมิมนโกรรมประกอบ ด้วยเมตตาปราภุในเพื่อนร่วมประพฤติพรหมจรรย์ ทั้งในที่แจ้ง ทั้งในที่ลับ นี่ก็ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ทำความรัก ทำความเคารพ เป็นไปเพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อความพร้อมเพรียงกันเพื่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๔) ดูก่อนอานนท์ ประการอื่นยังมีอีก ภิกษุมิลาภใดๆ เกิดโดยธรรม ได้โดยธรรมที่สุดแม้เพียงอาหารติบบาตร เป็นผู้ไม่แย่งกันเอาลาภ เห็นปานนั้น ไว้บริโภคนแต่เฉพาะผู้เดียวย่อมเป็นผู้บริโภคเฉลี่ยทั่วไปกับเพื่อน ร่วมประพฤติพรหมจรรย์ผู้มีศีล นี่ก็ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ทำความรัก ทำความเคารพ เป็นไปเพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๕) ดูก่อนอานนท์ ประการอื่นยังมีอีก ภิกษุถึงความเป็นผู้เสมอกันโดยศีล ในศีลทั้งหลายที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท อันวิญญูชนสรรเสริญ อันค้นหาและทฎฐิไม่ตะต้อง เป็นไปพร้อมเพื่อสมาธิเห็นปานนั้น กับเพื่อนร่วมประพฤติพรหมจรรย์อยู่ ทั้งในที่แจ้งทั้งในที่ลับ นี่ก็ธรรมเป็น

^{๑๑๖} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๕๗.

ที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ทำความรัก ทำความเคารพ เป็นไปเพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๖) ดูก่อนอานนท์ ประการอื่นยังมีอีก ภิกษุถึงความเป็นผู้เสมอกันโดยทิวฐิ ในทิวฐิที่เป็นของพระอริยะอันนำออก ชักนำผู้กระทำตามเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ เห็นปานนั้นกับเพื่อนร่วมประพฤติพรหมจรรย์อยู่ทั้งในที่แจ้ง ทั้งในที่ลับ นี่ก็ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ทำความรัก ทำความเคารพ เป็นไปเพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ดูก่อนอานนท์ นี่แล ธรรม ๖ อย่าง เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ทำความรัก ทำความเคารพ เป็นไปเพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ดูก่อนอานนท์ ถ้าพวกเธอพึงสมาทานสาราณียธรรมทั้ง ๖ อย่างนี้ ประพฤติอยู่พวกเธอจะยังเห็นทางว่ากล่าวพวกเราได้ น้อยก็ตาม มากก็ตาม ซึ่งจะอดกลั้นไว้ไม่ได้ละหรือท่านพระอานนท์ กราบทูลว่า ขอนี้หาทำได้เลย พระพุทธเจ้าข้า

พระพุทธเจ้า ดูก่อนอานนท์ เพราะฉะนั้นแล พวกเธอพึงสมาทานสาราณียธรรมทั้ง ๖ อย่างนี้ ประพฤติเถิด ข้อนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่พวกเธอตลอดกาลนานพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสสาธิตนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ชื่นชมยินดี พระภาสิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า^{๑๑๗}

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา ได้กล่าวว่า สาราณียธรรมแปลว่า ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน หมายถึง คุณธรรมที่ทำให้คนเราไม่เห็นแก่ตัว เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น เข้าใจคนอื่นมากขึ้น สาราณียธรรม มี ๖ คือ

๑. เมตตาการุณยธรรม คือ ทาต่อกันด้วยเมตตา หมายถึง ทาสสิ่งใดก็ทาด้วยความปรารถนาดีต่อกัน เช่น แสดงไมตรีและหวังดีต่อเพื่อนร่วมงานร่วมกิจการร่วมชุมชนโดย ช่วยเหลืออุดหนุนด้วยความเต็มใจ แสดงอาการปรีชาสุภาพ เคารพนับถือทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. เมตตาวิจิตรธรรม คือ พุดกันด้วยเมตตา หมายถึง จะพูดอะไรก็พูดด้วยความปรารถนาดีต่อกันเช่น แนะนำ สั่งสอนตักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ พูดจริงไม่ พูดเพื่อผลประโยชน์ ที่จะเกิดขึ้นแก่ตนเองฝ่ายเดียว

๓. เมตตาโมกขธรรม คือ คิดต่อกันด้วยเมตตา หมายถึง จะคิดอะไรก็คิดด้วยความปรารถนาดีต่อกัน เช่น ตั้งจิตปรารถนาดี คิดหาสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี

๔. สาธารณโภคี คือ แบ่งปันสิ่งที่ได้มาโดยชอบธรรม หมายถึง แบ่งปันลาภที่ร่วมกันหา ร่วมกันทำโดยยุติธรรม แม้สิ่งของที่ได้มาจะน้อย แต่ก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั้งถึงกัน นั่นคือ การร่วมสุข ร่วมทุกข์กัน

๕. สีสสามัญญตา คือ มีความประพฤติเสมอภาคกัน หมายถึง ประพฤติสุจริตดีงามเหมือนกัน มีระเบียบวินัยเป็นแบบเดียวกัน ไม่ประพฤติให้เป็นที่ยังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖. ทิวฐิสามัญญตา คือ มีความเสมอภาคกัน ทางความคิด หมายถึง ปรับความคิด

^{๑๑๗} ม.อ. (ไทย) ๓/๑/๘๘.

ความเห็นให้มีเหตุมีผลถูกต้องเหมือนกัน นั่นคือ การเคารพเหตุผล ยึดหลักความดีงามเป็น อุดมคติ
อย่างเดียวกัน^{๑๑๘}

พระไตรปิฎก ปฐมสาราณียธรรม ว่าด้วยสาราณียธรรม สูตรที่ ๑

ภิกษุทั้งหลาย สาราณียธรรม (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) ๖ ประการนี้ สาราณียธรรม
๖ ประการ อะไรบ้าง คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑. ตั้งมั่นเมตตาภายกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้ก็เป็น
สาราณียธรรม

๒. ตั้งมั่นเมตตาวัจกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้ก็เป็น
สาราณียธรรม

๓. ตั้งมั่นเมตตาโมกกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้ก็เป็น
สาราณียธรรม

๔. บริโภคโดยไม่แบ่งแยกจากทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรมโดยที่สุดแม้
เพียงบิณฑบาต บริโภคร่วมกับพรหมจารีทั้งหลายผู้มีศีล แม้นี้ก็เป็นสาราณียธรรม

๕. มีศีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้สรรเสริญไม่ถูกค้นหาและทัก
ครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้ก็เป็น
สาราณียธรรม

๖. มีอริยทักขณิ อันเป็นธรรมเครื่องนำออก เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้ทำตาม เสมอ
กันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้ก็เป็นสาราณียธรรม ภิกษุทั้งหลาย
สาราณียธรรม ๖ ประการนี้แล

ปฐมสาราณียสูตรที่ ๑ จบ

ทุติยสาราณียสูตร ว่าด้วยสาราณียธรรม สูตรที่ ๒

ภิกษุทั้งหลาย สาราณียธรรม ๖ ประการนี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อ
ความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน สาราณีย
ธรรม ๖ ประการ อะไรบ้าง คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. ตั้งมั่นเมตตาภายกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้ก็เป็น
สาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน
เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

๒. ตั้งมั่นเมตตาวัจกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้ก็เป็น
สาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน
เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

๓. ตั้งมั่นเมตตาโมกกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้ก็เป็น
สาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน
เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

^{๑๑๘} ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, **ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส.พรินติ้ง เฮาส์

๒๕๕๒), หน้า ๒๙๔- ๒๙๕.

๔. บริโภคโดยไม่แบ่งแยก लाभทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรมโดยที่สุดแม้เพียงบิณฑบาต บริโภคร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีล แม้ก็เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

๕. มีศีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญไม่ถูกค้นหาและทักท้วง ครองจำ เป็นไปเพื่อสมาธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลังนี้ก็เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

๖. มีอริยทวิฏฐิ อันเป็นธรรมเครื่องนำออกเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้ทำตาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้ก็เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน ภิกษุทั้งหลาย สาราณียธรรม ๖ ประการนี้แล ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

ทุติยสาราณียธรรมที่ ๒ จบ^{๑๑๙}

คณาจารย์สำนักพิมพ์เลี้ยงเชียง ได้กล่าวว่า สาราณียธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน คือผู้ประพฤติธรรมเหล่านี้ย่อมเป็นเหตุให้ระลึกถึงความดีที่ทาต่อกัน เป็นที่เคารพนับถือของผู้อื่น และสมานความสามัคคีกลมเกลียวในหมู่คณะไว้ได้

๑. การเข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตา คือ การช่วยขวนขวายทากิจธุระของกันและกันด้วยกาย ไม่ว่าจะเป็ กิจธุระอะไรก็ตามก็เต็มใจช่วยทา กิจธุระนั้นจนสำเร็จ ไม่นิ่งดูตายเพราะถือว่าไม่ใช่หน้าที่ เรื่องอะไรจะทาให้เหนื่อยแรงลาบากกาย

๒. การเข้าไปตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา คือ การแนะนำสั่งสอนบอกกัน ในทางที่ดีถูกต้อง เมื่อทาตามแล้วเกิดความดีงาม ไม่มีผลทาให้ผู้ทาตามต้องได้รับความเดือดร้อนภายหลัง

๓. การเข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา คือ การตั้งจิตเป็นเมตตาปรารถนาแต่ความไม่มีเวรมีภัยต่อกัน มุ่งหวังแต่ความสุขความเจริญและประโยชน์ต่อกันและกัน

๔. การแบ่งปันลาภที่หามาได้ไม่หวงไว้บริโภคผู้เดียว คือ การแบ่งปันสิ่งของที่ตนหาได้โดยชอบธรรมแก่ผู้อื่นตามสมควรแก่ของที่ไดมา เพื่อเป็นการเกื้อกูลต่อผู้ที่มีลาภน้อย ไม่หวงไว้บริโภคผู้เดียว

๕. การรักษาศีลให้บริสุทธิ์เสมอกับผู้อื่น คือ การประพฤติกายวาจาให้เรียบร้อยดีไม่มีโทษ ปฏิบัติตนตามพระวินัยบัญญัติรักษาศีลตามภาวะของตนไม่ให้ขาดหรือต่างพร้อยเสมอกันกับผู้อื่น

๖. การมีความเห็นร่วมกันกับผู้อื่น คือ การมีความเห็นพ้องต้องกันตามพระธรรมวินัยเป็นเหตุให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวกันในการปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ไม่มีความเห็นผิดแผกแปลกไปจากผู้อื่น จนเป็นเหตุแห่งความแตกร้างบาดหมาง ยอมรับมติของส่วนมาก

^{๑๑๙} อัง.ฉก.ก (ไทย) ๒๒/๑๑/๔๒๖-๔๒๗.

ธรรม ๖ อย่างนี้ ทำให้ผู้ประพฤติกให้เป็นที่รักที่เคารพของผู้อื่น เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันและกัน เป็นไปเพื่อความไม่วิวาทกันและกัน เป็นไปเพื่อความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^{๑๒๐}

ปัญญา บางยาง ได้กล่าวว่า สาราณียธรรม คือ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน หลักการอยู่ร่วมกัน ๖ ประการ

๑. เมตตาการุณยธรรม ตั้งเมตตาการุณยธรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. เมตตาวิจิตรธรรม ตั้งเมตตาวิจิตรธรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพแสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. เมตตาโมกขธรรม ตั้งเมตตาโมกขธรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือตั้งจิตปรารภนาดี คิดหาสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มต่อกัน

๔. สาธารณโมคิ ได้ของที่ชอบธรรมมากแบ่งปัน ไม่หวงไว้ผู้เดียว

๕. สีลสามัญญตา มีศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือมีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของหมู่คณะ

๖. ทิฏฐิสามัญญตา มีทิฏฐิดีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือมีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นสิ้นทุกข์หรือขจัดปัญหา^{๑๒๑}

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) กล่าวถึงหลักสาราณียธรรมว่า เป็นชื่อของธรรมหมวดหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข รักใคร่กลมเกลียว เคารพนับถือสงเคราะห์ช่วยเหลือเอื้ออาทรกัน มีความสามัคคีพร้อมเพรียงกันเป็นเอกภาพ ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน เป็นธรรมที่ทำให้ทุกคนนึกถึงกันและกันด้วยความชื่นชมยินดี สาราณียธรรม มี ๖ ประการ คือ

๑. ทำอะไรก็ทำด้วยเมตตาธรรมต่อกัน

๒. พูดอะไรก็พูดด้วยเมตตาธรรมต่อกัน

๓. คิดอะไรก็คิดด้วยเมตตาธรรมต่อกัน

๔. แบ่งปันสิ่งที่ตนได้มาโดยชอบธรรมแก่กัน

๕. สีลสามัญญตา มีศีลมีความประพฤติเสมอกัน

๖. ทิฏฐิสามัญญตา มีความคิดเห็นเสมอกัน^{๑๒๒}

^{๑๒๐} คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเสียง, หนังสือบูรณาการแผนใหม่ นักธรรมชั้นตรี, (กรุงเทพมหานคร : เสียงเสียง, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

^{๑๒๑} ปัญญา ใช้บางยาง, ธรรมาธิบาย เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๒-๑๒๓.

^{๑๒๒} พระธรรมกิตติวงศ์, พจนานุกรมเพื่อศึกษาพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า, ๑๑๒๓.

ตารางที่ ๒.๑๓ แนวคิดเกี่ยวกับหลักสาราณียธรรม ๖

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (๒๕๔๖, หน้า ๒๓๓ – ๒๓๔)	พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบาย สาราณียธรรม คือ หลักธรรมสำหรับพัฒนาตนเองให้มีความเสียสละ เมตตา กรุณา กตัญญู กตเวทิตะ และสามัคคี (ธรรมเป็นเหตุ ให้ระลึกถึงกัน) ๖ ประการคือ ๑) เมตตา กายกรรม ๒) เมตตา วาจากรรม ๓) เมตตา มโนกรรม ๔) สาธารณโภคี ได้มาแบ่งกันกินใช้ ๕) สีลสามัญญตา ๖) ทิฏฐิสามัญญตา
พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ตาโณ) (๒๕๔๐, หน้า ๓๔)	ประกอบด้วย ๖ ประการ คือ ๑) เมตตา กายกรรม ๒) เมตตา วาจากรรม ๓) เมตตา มโนกรรม ๔) แบ่งปันลาภที่ตนได้มาในทางที่ชอบธรรม ๕) รักษาศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนภิกษุสามเณรอื่นๆ ไม่หาตนให้เป็นที่รังเกียจของผู้อื่น ๖) มีความเห็นร่วมกันกับเพื่อนภิกษุสามเณรอื่นๆ
ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๕๗.	สาราณียธรรม ๖ ประการ อะไรบ้าง คือ ภิกษุในพระ ธรรมวินัยนี้ ๑. ตั้งมั่นเมตตา กายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้เป็นสาราณียธรรม ๒. ตั้งมั่นเมตตา วาจากรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้เป็นสาราณียธรรม ๓. ตั้งมั่นเมตตา มโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้นี้เป็นสาราณียธรรม ๔. บริโภคโดยไม่แบ่งแยกลาภทั้งหลายที่ประกอบด้วย ธรรม ๕. มีศีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้ สรรเสริญไม่ถูกต้อนหาและทูลฐิติครอบงำ ๖. มีอริยทิวฏฐิ อันเป็นธรรมเครื่องนำออก เพื่อความสิ้น ทุกข์โดยชอบแก่ผู้ทำตาม

ตารางที่ ๒.๑๓ แนวคิดเกี่ยวกับหลักสาราณียธรรม ๖ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	เอื้อเพื่อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น เข้าใจคนอื่นมากขึ้น สาราณียธรรม มี ๖ คือ ๑. เมตตากายกรรม ๒. เมตตาวจีกรรม ๓. เมตตามโนกรรม ๔. สาธารณโภคี ๕. สีสสามัญญตา
อง.ฉก.ก (ไทย) ๒๒/๑๑/๔๒๖-๔๒๗.	สาราณียธรรม ๖ ประการ อะไรบ้าง คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ๑. ตั้งมั่นเมตตากายกรรม ๒. ตั้งมั่นเมตตาวจีกรรม ๓. ตั้งมั่นเมตตามโนกรรม ๔. บริโภคโดยไม่แบ่งแยกทุกอย่างที่ประกอบด้วยธรรม ๕. มีศีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย ๖. มีอริยทวิภูมิจึงอันเป็นธรรมเครื่องนำออกเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้ทำตาม
คณาจารย์สำนักพิมพ์เลี้ยงเซียง (๒๕๔๖, หน้า ๑๐๘-๑๐๙)	สาราณียธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ๖ ประการ ๑. การเข้าไปตั้งกายกรรม ๒. การเข้าไปตั้งวจีกรรม ๓. การเข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา ๔. การแบ่งปันลาภที่หามาได้ไม่หวงไว้บริโภคผู้เดียว ๕. การรักษาศีลให้บริสุทธิ์เสมอกับผู้อื่น ๖. การมีความเห็นร่วมกันกับผู้อื่น
ปัญญา ไร่บางยาง (๒๕๔๖, หน้า ๑๒๒-๑๒๓)	ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน หลักการอยู่ร่วมกัน ๖ ประการ ๑. เมตตากายกรรม ๒. เมตตาวจีกรรม ๓. เมตตามโนกรรม ๔. สาธารณโภคี ๕. สีสสามัญญตา ๖. ทิฏฐิสามัญญตา

ตารางที่ ๒.๑๓ แนวคิดเกี่ยวกับหลักสาราณียธรรม ๖ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระธรรมกิตติวงศ์ (๒๕๔๓, หน้า, ๑๑๒๓)	สาราณียธรรม มี ๖ ประการ คือ ๑. ทำอะไรก็ทำด้วยเมตตาธรรมต่อกัน ๒. พูดอะไรก็พูดด้วยเมตตาธรรมต่อกัน ๓. คิดอะไรก็คิดด้วยเมตตาธรรมต่อกัน ๔. แบ่งปันสิ่งที่ตนได้มาโดยชอบธรรมแก่กัน ๕. สีสงามัญญตา มีศีลมีความประพฤติเสมอกัน ๖. ทิฏฐิสามัญญตา มีความคิดเห็นเสมอกัน

๒.๖ ข้อมูลพื้นที่วิจัย

วัดที่เป็นอุทยานการศึกษาในวัด ในเขตพื้นที่จังหวัดสระบุรี มีจำนวน ๘ วัด ดังนี้^{๑๒๓}

ตารางที่ ๒.๒๔ วัดที่เป็นอุทยานการศึกษาในวัด จังหวัดสระบุรี

ที่	วัด	ตำบล	อำเภอ	อุทยานการศึกษา	ชื่อเจ้าอาวาส
๑	กองทอง	ดอนทอง	หนองไอน	๒๕๓๘	พระครูโสภาสธีรวงษ์
๒	ดอนพุด	ดอนพุด	ดอนพุด	๒๕๔๐	พระครูวิธานวรคุณ
๓	สูง	เสาไห้	เสาไห้	๒๕๔๑	พระปลัดไสว วราสโร
๔	เตาปูน	เตาปูน	แก่งคอย	๒๕๔๒	พระครูโสภณสุตากร
๕	หนองนกชุม	โคกสะอาด	หนองแซง	๒๕๔๘	พระครูวิชิตธรรมรักษ์
๖	ข้าฝักแพว	ข้าฝักแพว	แก่งคอย	๒๕๔๙	พระครูวิธานกิจโกศล
๗	กุ่มหัก	กุ่มหัก	หนองแค	๒๕๕๑	พระครูโสภณประชากิจ
๘	นิคมวาสี	ขุนไชลน	พระพุทธบาท	๒๕๕๖	พระครูพิสนท์สิทธิการ

๒.๖.๑ การจัดอุทยานการศึกษา วัดกองทอง ตำบลดอนทอง อำเภอหนองไอน จังหวัดสระบุรี

การจัดอุทยานการศึกษา วัดกองทอง เป็นสถานที่จัดกิจกรรมเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีการจัดกิจกรรมอบรมประชาชนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมพิเศษที่คณะสงฆ์ได้จัดขึ้น และกิจกรรมที่ชุมชนต้องการเช่นการจัดกิจกรรมวันเด็กส่งเสริมให้เด็กได้เข้าวัด ชุมชนร่วมกับวัดในการพัฒนาเยาวชน จัดกิจกรรมทางการศึกษาและเผยแพร่ความรู้แก่พระภิกษุ สามเณร และประชาชน จัดสถานที่เผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร ป้ายคติธรรม พุทธภาษิต หรือ

^{๑๒๓}สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, อุทยานการศึกษาในวัด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๗), หน้า ๕๕-๕๘.

ความรู้ทางวิชาการในวัด จัดบริเวณวัดให้สะอาด สงบ ร่มรื่น สวยงาม จัดทำแผนงานหรือโครงการ เพื่อพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่อง มีการจัดทำแผนผังวัดแสดงพื้นที่บริเวณวัด และอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ในวัด และ ติดตั้งไว้บริเวณด้านหน้าวัดให้ประชาชนได้รับรู้รับทราบข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาพร้อมทั้งดำเนินการให้วัดปฏิบัติตามที่กฎหมายกำหนด และส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้เข้ามาอยู่จำพรรษา สนับสนุนการประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ เปิดโอกาสให้ภิกษุสงฆ์ภายในวัดได้เข้าร่วมพัฒนาวัดให้เป็นอุทยานการศึกษาของชุมชนเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างต่อไป

๒.๖.๒ การจัดอุทยานการศึกษา วัดดอนพุด ตำบลดอนพุด อำเภอดอนพุด จังหวัดสระบุรี

การจัดอุทยานการศึกษา วัดดอนพุด เป็นสถานที่จัดกิจกรรมเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมด้านวิปัสสนาอบรมประชาชนให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับวิปัสสนา วัดเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๑๐ เปิดอบรมวิปัสสนาให้แก่ภิกษุ สามเณร และบุคคลทั่วไป มีการจัดกิจกรรมอบรมประชาชนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และกิจกรรมพิเศษที่คณะสงฆ์ได้จัดขึ้น จัดกิจกรรมทางการศึกษาและเผยแพร่ความรู้แก่พระภิกษุ สามเณร และประชาชน จัดสถานที่เผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร ป้ายคติธรรม พุทธภาษิต หรือความรู้ทางวิชาการในวัด จัดบริเวณวัดให้สะอาด สงบ ร่มรื่น สวยงาม จัดทำแผนงานหรือโครงการ เพื่อพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่อง มีการจัดทำแผนผังวัดแสดงพื้นที่บริเวณวัด และอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ในวัด และ ติดตั้งไว้บริเวณด้านหน้าวัดให้ประชาชนได้รับรู้รับทราบข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาพร้อมทั้งดำเนินการให้วัดปฏิบัติตามที่กฎหมายกำหนด และส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้เข้ามาอยู่จำพรรษา สนับสนุนการประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ เปิดโอกาสให้ภิกษุสงฆ์ภายในวัดได้เข้าร่วมพัฒนาวัดให้เป็นอุทยานการศึกษาของชุมชนเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างต่อไป

๒.๖.๓ การจัดอุทยานการศึกษา วัดสูง ตำบลเสาไห้ อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี

การจัดอุทยานการศึกษา วัดสูง เป็นสถานที่จัดกิจกรรมเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการบำเพ็ญบุญแก่พุทธศาสนิกชนในเทศกาลต่าง ๆ จัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาบูรณาการความเชื่อตามประเพณีท้องถิ่นและตำนานการสร้างเมืองในอดีต มีการจัดกิจกรรมอบรมประชาชนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และกิจกรรมพิเศษที่คณะสงฆ์ได้จัดขึ้น จัดกิจกรรมทางการศึกษาและเผยแพร่ความรู้แก่พระภิกษุ สามเณร และประชาชน จัดสถานที่เผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร ป้ายคติธรรม พุทธภาษิต หรือความรู้ทางวิชาการในวัด จัดบริเวณวัดให้สะอาด สงบ ร่มรื่น สวยงาม จัดทำแผนงานหรือโครงการ เพื่อพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่อง มีการจัดทำแผนผังวัดแสดงพื้นที่บริเวณวัด และอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ในวัด และ ติดตั้งไว้บริเวณด้านหน้าวัดให้ประชาชนได้รับรู้รับทราบข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาพร้อมทั้งดำเนินการให้วัดปฏิบัติตามที่กฎหมายกำหนด และส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้เข้ามาอยู่จำพรรษา สนับสนุนการประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ เปิดโอกาสให้ภิกษุสงฆ์ภายในวัดได้เข้าร่วมพัฒนาวัดให้เป็นอุทยานการศึกษาของชุมชนเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างต่อไป

๒.๖.๔ การจัดอุทยานการศึกษา วัดเตาปูน ตำบลเตาปูน อำเภอ แก่งคอย จังหวัดสระบุรี

การจัดอุทยานการศึกษา วัดเตาปูน เป็นวัดที่จัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการสนับสนุนการเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนวัดเตาปูน ส่งเสริมให้พระภิกษุเป็นแกนนำการจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาร่วมมือระหว่าง ครู นักเรียน ตลอดจนการจัดพระภิกษุสงฆ์ให้การอบรมแก่นักเรียน จัดการปฏิบัติธรรม ส่งเสริมการเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จัดกิจกรรมส่งเสริมการมีคุณธรรมแก่นักเรียน การเข้าค่ายคุณธรรม จริยธรรม จัดกิจกรรมทางการศึกษาและเผยแพร่ความรู้แก่พระภิกษุ สามเณร และประชาชน จัดสถานที่เผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร ป้ายคติธรรม พุทธาษิต หรือความรู้ทางวิชาการในวัด จัดบริเวณวัดให้สะอาด สงบ ร่มรื่น สวยงาม จัดทำแผนงานหรือโครงการ เพื่อพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่อง มีการจัดทำแผนผังวัดแสดงพื้นที่บริเวณวัด และอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ในวัด และ ติดตั้งไว้บริเวณด้านหน้าวัดให้ประชาชนได้รับรู้รับทราบข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาพร้อมทั้งดำเนินการให้วัดปฏิบัติตามที่กฎหมายกำหนด และส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้เข้ามาอยู่จำพรรษา สนับสนุนการประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ เปิดโอกาสให้ภิกษุสงฆ์ภายในวัดได้เข้าร่วมพัฒนาวัดให้เป็นอุทยานการศึกษาของชุมชนเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างต่อไป

๒.๖.๕ การจัดอุทยานการศึกษา วัดหนองนกชุม ตำบลโคกสะอาด อำเภอนองแสง จังหวัดสระบุรี

การจัดอุทยานการศึกษา วัดหนองนกชุม เป็นวัดส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของชุมชนและส่งเสริมการเรียนรู้อนุรักษ์ธรรมชาติ โดยวัดเป็นแกนนำในการอนุรักษ์ธรรมชาติรอบบริเวณวัดที่เป็นลابلุ่มมีน้ำขังตลอดฤดูแล้ง อุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำนานา ชนิด มีฝูงนกบินมาหากิจบริเวณนี้จำนวนมากจึงได้ชื่อว่าวัดหนองนกชุม ภายในวัดมีพระประธานพระพุทธรูปปางมารวิชัยสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ ไว้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนรวมถึงการจัดการวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น อาคารคอนกรีตเสริมเหล็กทรงไทยประยุกต์ หอสวดมนต์ กุฏิสงฆ์ หอระฆังไว้เป็นแหล่งเรียนรู้

๒.๖.๖ การจัดอุทยานการศึกษา วัดชำผักแพว ตำบล ชำผักแพว อำเภอ แก่งคอย จังหวัดสระบุรี

การจัดอุทยานการศึกษา วัดชำผักแพว เป็นวัดที่ส่งเสริมการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา ส่งเสริมโรงเรียนให้เป็นโรงเรียนวิถีพุทธ จัดสถานที่ภายในวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา จัดทำแผนงานหรือโครงการ เพื่อพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่อง มีการจัดทำแผนผังวัดแสดงพื้นที่บริเวณวัด และอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ในวัด และ ติดตั้งไว้บริเวณด้านหน้าวัดให้ประชาชนได้รับรู้รับทราบข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาพร้อมทั้งดำเนินการให้วัดปฏิบัติตามที่กฎหมายกำหนด และส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้เข้ามาอยู่จำพรรษา สนับสนุนการประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์

๒.๖.๗ การจัดอุทยานการศึกษา วัดกุ่มหัก ตำบลกุ่มหัก อำเภอนองแสง จังหวัดสระบุรี

การจัดอุทยานการศึกษา วัดกุ่มหัก เป็นวัดที่จัดอาณานิคมภายในวัดให้มีความสวยงามรองรับการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา ส่งเสริมให้พระสงฆ์เป็นต้นแบบทางด้านการศึกษาปฏิบัติธรรม เป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่สังคม มีการจัดบริเวณวัดให้สะอาดสวยงามตกแต่งสถานที่รองรับการเข้ามาเรียนรู้ของประชาชน จัดทำแผนงานหรือโครงการ เพื่อพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่อง มี

การจัดทำแผนผังวัดแสดงพื้นที่บริเวณวัด และอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ในวัด และ ติดตั้งไว้บริเวณด้านหน้าวัดให้ประชาชนได้รับรู้รับทราบข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาพร้อมกับดำเนินการให้วัดปฏิบัติตามที่กฎหมายกำหนด และส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้เข้ามาอยู่จำพรรษา สนับสนุนการประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์

๒.๖.๘ การจัดอุทยานการศึกษา วัดนิคมวาสี ตำบลขุนโหล่น อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

การจัดอุทยานการศึกษา วัดนิคมวาสี เป็นวัดที่จัดให้มีการส่งเสริมการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนารองรับการเรียนรู้ของประชาชนทั้งที่เป็นนักเรียนโดยส่งเสริมให้นักเรียนได้เข้ามาทำกิจกรรมเรียนรู้ในวันสำคัญและส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาจิตใจของประชาชนในโอกาสต่าง ๆ จัดสถานที่รองรับการเรียนรู้การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน รักษาธรรมชาติสิ่งแวดล้อมโดยการจัดซื้อที่ดินไว้เป็นที่สาธารณประโยชน์สำหรับจัดกิจกรรมเรียนรู้ของชุมชนทั้งด้านวิปัสสนากรรมฐานและการรักษาธรรมชาติสิ่งแวดล้อม พื้นที่บริเวณวัด และอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ในวัด และ ติดตั้งไว้บริเวณด้านหน้าวัดให้ประชาชนได้รับรู้รับทราบข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาพร้อมกับดำเนินการให้วัดปฏิบัติตามที่กฎหมายกำหนด และส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้เข้ามาอยู่จำพรรษา สนับสนุนการประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๗.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบ

ในการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารูปแบบการจัดการวัดให้เป็นอุทยานการศึกษาในจังหวัดสระบุรีนั้นได้มีผู้สนใจศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลายท่าน แต่ละท่านก็ได้ศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบซึ่งมีผู้ศึกษาดังต่อไปนี้

เครือจิต ศรีบุญนาคและคณะ ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบที่เหมาะสมสำหรับการจัดการหมู่บ้านเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตเพื่อประชาชนในเขตอีสานใต้ ผลการวิจัยพบว่า พัฒนาคูณภาพชีวิตของประชาชนบ้านคาบเหนือให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีแบบพอเพียง” บ้านโต้งโต้นนอก มีภาพฝันของชุมชนคือ “ชุมชนอยู่แบบพอเพียง ชุมชนเข้มแข็ง ไม่เป็นหนี้สินมีคุณภาพชีวิตที่ดี” และบ้านสวายสอมีภาพฝันของชุมชน คือ “ชุมชนไม่เป็นหนี้สิน มีการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงและมีคุณภาพชีวิตที่ดี” การหาเกณฑ์ใน ๓ พื้นที่ พบว่า ได้เกณฑ์ ๕ ด้าน คือ “ด้านสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การศึกษา สิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และด้านการปกครอง” ส่วนการหาตัวชี้วัด พบว่าบ้านคาบเหนือมี ๒๔ ตัวชี้วัด บ้านโต้งโต้นนอกมี ๒๘ ตัวชี้วัด บ้านสวายสอมี ๒๑ ตัวชี้วัด คนในชุมชน ๓ พื้นที่ได้ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำร่วมวิจัย โดยใช้กลยุทธ์พัฒนาชุมชนแบบองค์รวม ความร่วมมือจากหลายส่วนแบบพหุภาคี และได้ร่วมกันค้นหาทุนทางปัญญา ทุนทางสังคม ทุนทางทรัพยากร และได้เห็นคุณค่าของทรัพยากรน้ำ ป่า ว่าเป็นที่ให้ชีวิต มองเห็นคุณค่าของธรรมชาติ และสรรพสิ่งรอบตัวที่จะนำมาจัดการใหม่ให้เกิด มูลค่าเพิ่มที่เน้นการพึ่งตนเองตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และได้วางแผนคิดค้นแนวทางที่จะแก้ปัญหาอย่างมีส่วนร่วมทั้งระดับปัจเจกชน ระดับครัวเรือน และระดับชุมชน โดยใช้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการพัฒนาคูณภาพชีวิตต่อไป ส่วนด้านบริบทชุมชนได้ค้นพบกระบวนการมีส่วนร่วมที่ช่วยให้วางแผนกลยุทธ์และหาแนวทางที่จะแก้ไขปัญหาตัวเองได้ ได้ทีมวิทยากรกระบวนการ การมีส่วนร่วมค้นหาตัวชี้วัดจัดทำแผนเพื่อจะนำไป

ทดลองปฏิบัติ และได้กรอบหรือภาพฝันร่วมกัน ได้เกณฑ์ และได้ตัวชี้วัด ของคนในชุมชนที่จะเป็นแนวทางในการพัฒนาต่อไป ผลการขับเคลื่อนโครงการด้านสังคมและวัฒนธรรม ชุมชนใช้วัฒนธรรมเดิมเสริมภูมิปัญญาสร้างพลังต่อสู้กับกระแสความทันสมัยที่เข้าสู่ชุมชน ดำเนินงานได้ผลสัมฤทธิ์เป็นรูปธรรม ด้านเศรษฐกิจ มีการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้โดยการรวมกลุ่มออมทรัพย์ ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งมีพลังต่อรองกับระบบสถาบันการเงินได้ มีการเรียนรู้การบริหารจัดการรายรับรายจ่ายของครัวเรือน ผลกำไรจากการออมทรัพย์เกิดเป็นผลผลิตตอบแทนสังคม ชุมชนมีศักยภาพพัฒนาเศรษฐกิจด้วยฐานการเงินที่ได้รับจากการวางแผนที่ดีและเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของสังคมได้อย่างสมดุล มีการใช้ทรัพยากรน้ำเพื่อสร้างฐานเศรษฐกิจ ด้านการศึกษา ชุมชนนำภูมิปัญญาวัฒนธรรมความเชื่อมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวคนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สิ่งแวดล้อมและสุขภาพะ มีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ในการผลิตข้าวไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ ด้านการปกครอง ผู้นำชุมชนมีภาวะผู้นำ บริหารจัดการแก้ปัญหาในชุมชนได้ สามารถรองรับโครงการจากหน่วยงานอื่นที่เข้าสู่ชุมชนจนเกิดการพัฒนายั่งยืนและเข้มแข็งขึ้น ผลการหารูปแบบ เนื้อหา กระบวนการ ได้รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตซึ่ง ชุมชนใช้กระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาจิตสำนึก เพื่อหาข้อมูล ทำยุทธศาสตร์ ทำแผนพัฒนาตนเอง โดยมีกระบวนการเรียนรู้และการจัดการชีวิต จัดการทรัพยากร จัดระบบเศรษฐกิจสังคมของชุมชน มีคณะกรรมการที่คัดเลือกจากคนใจชุมชน มีสถานที่ให้คนในชุมชนประชุม แลกเปลี่ยนเรียนรู้และทำงานร่วมกัน มีคณะกรรมการที่เป็นผู้แทนจากคนในชุมชน มียุทธศาสตร์กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมที่คนในชุมชนเป็นผู้วิจัยเอง (PR&D) ค้นหาคุณค่าจากภูมิปัญญาดั้งเดิม มาบูรณาการแบบองค์รวมเชื่อมโยงกันบนฐานการเรียนรู้ การวางแผน การดำเนินการ ใช้พลังทางสังคมขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาในรูปของเครือข่าย^{๑๒๔}

วิไล ศศิวิมล และคณะ ได้วิจัยเรื่อง การวิเคราะห์หารูปแบบเพื่อพัฒนาการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาของส่วนราชการในมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ผลการวิจัยพบว่า ๑. ผลการศึกษาปัจจัยปัจจัยคุณภาพด้านต่างๆ ที่มีผลต่อการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาของส่วนราชการในมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม พบว่า การควบคุมและกำกับดูแลคุณภาพด้านการบริหารจัดการได้มาตรฐานทุกด้าน การควบคุมและกำกับดูแลคุณภาพด้านอาจารย์และบุคลากรได้มาตรฐาน ๓ ด้าน คือ การพัฒนาอาจารย์ การพัฒนาบุคลากร และการปฏิบัติงานของอาจารย์ และไม่ได้มาตรฐาน ๑ ด้านคือ การปฏิบัติงานของบุคลากร การตรวจสอบคุณภาพด้านการบริหารจัดการผ่านเกณฑ์ทุกด้าน ส่วนการประเมินคุณภาพด้านการเรียนการสอนและด้านอาจารย์และบุคลากรมีคุณภาพทุกด้าน ๒. ผลการวิเคราะห์รูปแบบและกิจกรรมการดำเนินงาน(ปีการศึกษา ๒๕๕๓ – ๒๕๕๔ พบว่าระบบการควบคุมคุณภาพพัฒนาคุณภาพ การตรวจสอบคุณภาพ และสรุปรายงานผลและการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ มีการพัฒนาปรับปรุงอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอเพื่อให้มีความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงตามสภาพการณ์ สอดคล้องกับความต้องการของบุคลากรทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยตลอดจนคำนึงถึงความต้องการของหน่วยงานต้นสังกัดด้วย ๓. รูปแบบ แนวคิด หลักการ และกิจกรรมการดำเนินงานสำหรับมหาวิทยาลัย ๓.๑ การควบคุมคุณภาพ(Quality Control) ต้องเป็นการจัดกิจกรรมหรือการปฏิบัติเพื่อควบคุมคุณภาพการศึกษา ที่มี

^{๑๒๔} เครือจิต ศรีบุญนา และคณะ, “รูปแบบที่เหมาะสมสำหรับการจัดการหมู่บ้านเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตเพื่อประชาชนในเขตอีสานใต้”, รายงานการวิจัย, (สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๕๘), หน้า บทคัดย่อ.

การกำหนดนโยบายและแนวทางปฏิบัติ โดยมีผู้บริหารทุกระดับและบุคลากรที่เกี่ยวข้องร่วมกัน มีหน่วยงานและบุคลากรรับผิดชอบการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีกลไกการดำเนินงาน มีการกำหนดมาตรฐาน ตัวบ่งชี้คุณภาพ มีการรายงานผลและนำผลการประเมินไปใช้ในการพัฒนาหน่วยงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับมหาวิทยาลัย คณะ สำนัก/สถาบันและภาควิชา ทั้งเพื่อให้การผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพและสอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้และความคาดหวังของสังคม ๓.๒ การตรวจสอบคุณภาพ กลไกการตรวจสอบ ต้องประกอบด้วย ผู้ตรวจสอบเป็นการตรวจสอบของคณะกรรมการที่มหาวิทยาลัยแต่งตั้ง โดยการตรวจสอบควรใช้วิธีการตรวจสอบที่หลากหลาย เช่น การตรวจเอกสาร สัมภาษณ์ สอบถาม หรือการสุ่มตรวจ การศึกษาตนเองและรายงานการศึกษาตนเอง(Self Study Report : SSR) เป็นเอกสารที่หน่วยงานที่ดำเนินการประกันคุณภาพการศึกษาจัดทำขึ้นเพื่อสถาบันการศึกษา และศึกษาผลการปฏิบัติงาน ประสิทธิภาพและประสิทธิผล รวมทั้งจุดอ่อนในการดำเนินงานประกันคุณภาพ ๓.๓ การประเมินคุณภาพ ต้องกลไกการประเมินคุณภาพ ประกอบด้วย ผู้ประเมินระดับคณะ สำนัก/สถาบัน และระดับมหาวิทยาลัย เครื่องมือและวิธีการประเมินใช้การตรวจเอกสาร สัมภาษณ์ สอบถาม และสามตรวจ และรายงานประเมินตนเอง(Self Assessment Report : SAR) ๓.๔ การสรุปรายงานผลและการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ต้องมีการพัฒนามากขึ้นด้วยทางการประชาสัมพันธ์ที่หลากหลายและต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็นการประชาสัมพันธ์ทางสื่อเอกสาร เย็บเล่ม แผ่นพับ ป้าย เว็บไซต์ ฯลฯ เพื่อให้บุคคลทั้งในและภายนอกมหาวิทยาลัยได้รับข้อมูลที่หลากหลายครบถ้วนและทันสมัยอยู่ตลอด^{๑๒๕}

อัปสร อีซอ ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการเรียนการสอน เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของคณาจารย์สถาบันราชภัฏยะลา ผลการวิจัยพบว่า ๑) รูปแบบการจัดการเรียนการสอนปัจจุบันของคณาจารย์สถาบันราชภัฏยะลาเป็นดังนี้ ด้านวิธีการสอน พบว่า อาจารย์มีการนำวิธีสอนต่อไปนี้มาใช้ในระดับมาก ได้แก่ วิธีสอนในรูปของการบรรยาย, การให้ทดลอง/ การให้ฝึกฝนเรียนรู้ด้วยตนเอง และการสอนโดยวิธีการแก้ปัญหา ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การสอนในชั้นเรียน สำนวนใหญ่มักจัดในรูปการจัดให้มีการอภิปรายในชั้นเรียน, การให้ทำแบบฝึกหัดภายในห้องเรียน, การให้ทำรายงานกลุ่ม, การให้มีการตอบข้อซักถามในห้องเรียน และการใช้สื่อช่วยในการจัดการเรียนการสอน ด้านสื่อการสอน สื่อการสอนที่อาจารย์มีการนำไปใช้มากที่สุด ได้แก่ แผ่นใส, ซีดี, เอกสารประกอบการเรียน, หนังสือ/ตำรา, แบบฝึกปฏิบัติ และในรูปแบบภาพ/ภาพนิ่ง ด้านวิธีการวัดและประเมินผล อาจารย์มีการนำไปใช้มาก ในรูปแบบต่อไปนี้การทดสอบทั้งกลางภาคและปลายภาค, ทดสอบจากผลการปฏิบัติงานทั้งรายบุคคลและรายกลุ่ม ตลอดจนรวมไปถึงการสังเกตพฤติกรรมของนักศึกษาทั้งภายในและภายนอก ๒) รูปแบบการจัดการเรียนการสอนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของคณาจารย์สถาบันราชภัฏยะลา จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า อาจารย์มีความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการเรียนการสอนไม่ว่าจะเป็นด้านวิธีสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการสอน และวิธีการวัดและประเมินผล ในแต่ละรูปแบบส่วนใหญ่ในระดับมา ๓) ปัญหาหรืออุปสรรคที่สำคัญในการจัดการเรียนการสอนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นพบว่าเป็นปัญหาในเรื่องของ การขาดความพร้อม เรื่องสถานที่ และอุปกรณ์ต่างๆ

^{๑๒๕}วัลภา ศศิวิมล และคณะ, “การวิเคราะห์หารูปแบบเพื่อพัฒนาการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาของส่วนราชการในมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม”, รายงานการวิจัย, (พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม, ๒๕๔๘), หน้า บทคัดย่อ.

ขาดแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้/ขาดข้อมูลวิทยากรฯ และปัญหาการไม่มั่นใจในคุณภาพของนักศึกษา ๔) แนวทางความต้องการความช่วยเหลือจากสถาบันฯ เพื่อให้การจัดการเรียนการสอนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นมีประสิทธิภาพ ได้แก่ในเรื่องของ การเพิ่มความพร้อม/ความสะดวกในเรื่องการใช้สถานที่/อุปกรณ์ต่างๆ การดำเนินการคัดเลือกนักศึกษาเฉพาะที่มีคุณภาพและพยายามลดขั้นตอนความยุ่งยากของการเบิกจ่ายงบประมาณสนับสนุนด้านต่างๆ^{๑๒๖}

วรพจน์ วีรพลิน ได้วิจัยเรื่อง ความต้องการรูปแบบห้องสมุดที่พึงประสงค์ของบุคลากรและนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา พ.ศ. ๒๕๕๐ ผลการวิจัยพบว่า ๑.บุคลากรเป็นเพศชายเท่ากับเพศหญิง ส่วนใหญ่อายุต่ำกว่า ๓๐ ปี ระดับการศึกษาปริญญาโทเป็นส่วนใหญ่ บุคลากรส่วนใหญ่มีประสบการณ์การใช้ห้องสมุด โดยใช้สัปดาห์ละ ๑-๒ ครั้งเป็นส่วนมาก วัตถุประสงค์ที่ใช้ห้องสมุดนั้นเพื่อค้นคว้าหาความรู้เป็นส่วนใหญ่ ชอบห้องสมุดในฝันประเภท Living Library สูงสุด ส่วนความคิดที่ปรารถนาที่จะให้ศูนย์วิทยบริการสวนสุนันทามีห้องสมุดรูปแบบประเภท Living Library สูงสุด ๒.นักศึกษาส่วนมากเป็นเพศหญิง ประชากรจำนวนเท่ากันทั้ง ๔ ชั้นปี มีอายุระหว่าง ๑๗-๒๑ ปีเป็นส่วนใหญ่ นักศึกษาส่วนใหญ่มีประสบการณ์การใช้ห้องสมุด โดยใช้สัปดาห์ละ ๑-๒ ครั้งเป็นส่วนมาก วัตถุประสงค์ที่ใช้ห้องสมุดนั้นเพื่อค้นคว้าหาความรู้เป็นส่วนใหญ่ ชอบห้องสมุดในฝันประเภท Living Library สูงสุด ส่วนความคิดที่ปรารถนาที่จะให้ศูนย์วิทยบริการสวนสุนันทามีห้องสมุดรูปแบบประเภท Living Library ใกล้เคียงกับ Learning Library ข้อเสนอแนะ ๑.ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับศูนย์วิทยบริการพัฒนาปรับปรุงห้องสมุดเพื่อให้เป็นห้องสมุดในฝันตามทัศนคติของบุคลากร จัดเรียงจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ ๑.๑ด้านสื่อสารสนเทศควรมีเอกสาร ตำรา สื่อที่ทันสมัยตามมาตรฐานห้องสมุดอุดมศึกษา ครอบคลุมหลากหลายทุกสาขาวิชา ๑.๒ด้านอาคารสถานที่ควรมีพื้นที่กว้างขวาง ทันสมัย มีมุมที่มีสีสันแตกต่างกันในการใช้งาน เป็นสถานที่ดูแล้วอบอุ่น มีพื้นที่ขนาดใหญ่ที่สามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบได้ตามต้องการ ๑.๓ด้านบริการอื่นๆเช่น ควรมีบรรยากาศของการบริการที่ดี บุคลากรมีความรู้ความสามารถ การบริหารงานควรขึ้นตรงต่ออธิการบดี ห้องส้วมควรสะอาด มีบริการทำต้นฉบับหนังสือ ๑.๔ด้านบริการอิเล็กทรอนิกส์ ควรมีฐานข้อมูลที่เข้าถึงได้จริง มีบริการเทคโนโลยีสารสนเทศที่คล่องตัว มีเนื้อหาข้อมูลครบวงจร ๑.๕ด้านบริการเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ควรมีจำนวนเครื่องคอมพิวเตอร์ที่ทันสมัยไว้ให้บริการมากขึ้น ด้านบริการยืมคืน ควรมีบริการยืมคืนอัตโนมัติ ด้านการค้นหาข้อมูล เข้าถึงข้อมูลได้ง่าย ทัวถึง ด้านระเบียบของห้องสมุด ควรลดขั้นตอนการสมัครเป็นสมาชิก ควรเชื่อมโยงกับ ข้อมูลของมหาวิทยาลัย ๑.๖ด้านบริการสื่อสตัททัศน์ ควรมีห้องบริการวิทัศน์และภาพยนตร์ ด้านการจัดเก็บหนังสือ ควรมีการจัดหมวดหมู่หนังสือที่หาได้ง่าย มีความเป็นระเบียบ ๒.ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับศูนย์วิทยบริการพัฒนาปรับปรุงห้องสมุดเพื่อให้เป็นห้องสมุดในฝันตามทัศนคติของนักศึกษา จัดเรียงจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ ๒.๑ด้านอาคารสถานที่ ควรปรับปรุงอาคารให้ทันสมัย เป็นจุดเด่นของมหาวิทยาลัย มีพื้นที่กว้างขวาง เปิดโล่ง สะอาด อากาศเย็นสบาย ตกแต่งภายในใหม่ให้น่าเข้าใช้ด้วยสีสันสวยงาม มีมุมสงบ ฯลฯ ๒.๒ด้านสื่อสารสนเทศ ควรมีสื่อวารสารต่างๆอย่างครบถ้วน หลากหลาย เพียงพอกับนักศึกษา โดยเฉพาะหนังสือใหม่ ที่ทันยุคปัจจุบัน มีสื่อแปลกตาแปลกใหม่ ควรซ่อมแซมหนังสือเก่าให้

^{๑๒๖} อัสพร อีซอ, “รูปแบบการจัดการเรียนการสอน เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของคณาจารย์สถาบันราชภัฏยะลา”, รายงานการวิจัย, (ยะลา : คณะวิทยาการจัดการ สถาบันราชภัฏยะลา, ๒๕๔๑), หน้า บทคัดย่อ.

ใช้ได้ ๒.๓ ด้านบริการเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ควรมีบริการที่ทันสมัย ใช้งานได้เร็ว สามารถค้นหาข้อมูลจากแหล่งอื่นได้ ควรมีคอมพิวเตอร์ที่มีรูปแบบทันสมัย ครบครัน มีข้อมูลออนไลน์ที่ทันสมัย ปรับปรุงห้องอินเทอร์เน็ตเป็นอินเทอร์เน็ตคาเฟ่ ๒.๔ ด้านบริการอิเล็กทรอนิกส์ ควรใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ก้าวล้ำทันสมัย ใหม่ครบ วงจร มีข้อมูลดิจิทัลแบบ Full Text ๒.๕ ด้านบริการอื่นๆ เช่น ควรมีที่ถ่ายเอกสารภายในห้องสมุด ควรมีเครื่องรูดบัตรผ่านด้วยเครื่องอัตโนมัติ ห้องส้วมควรสะอาด ควรมีตู้รับฟังความคิดเห็น มีกิจกรรมหลากหลายให้ทำ ๒.๖ ด้านการจัดเก็บหนังสือ ควรมีระบบทันสมัยใช้ผสมผสานกัน จัดเก็บให้ถูกต้องตามหมวดหมู่ พื้นที่จัดเก็บควรกว้างขวาง ไม่แออัด ๒.๗ ด้านบริการยืมคืน สามารถยืมคืนหนังสือทุกเล่มในห้องสมุดได้ ทันสมัยด้วยระบบยืมคืนอัตโนมัติที่ง่าย เร็ว ๒.๘ ด้านการค้นหาข้อมูล ควรจัดระบบสืบค้นให้เหมาะสม มีระบบการค้นหาที่ดี ระบบต้องสัมพันธ์กับหนังสือที่มีอยู่จริง สบาย ง่ายไม่ซับซ้อน ๒.๙ ด้านบริการสื่อสารสนเทศ ควรมีสื่อใหม่ๆ มาให้บริการหลากหลาย ด้านระเบียบของห้องสมุด ควรให้ผู้ใช้ห้องสมุดยึดถือกฎระเบียบอย่างจริงจัง การสมัครสมาชิกควรทำปีละครั้ง ควรเพิ่มเวลายืมหนังสือให้มากขึ้น ควรอนุโลมเรื่องการแต่งกายและขยายเวลาเปิด ปิดบริการห้องสมุดให้มากขึ้น^{๑๒๗}

บุญส่ง หาญพานิช ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษา มีความต้องการในระดับมาก ขณะที่สภาพเป็นจริงในปัจจุบันเกิดขึ้นในระดับค่อนข้างน้อยในทุกด้านที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการความรู้ ได้แก่ การสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้ การนำความรู้ไปใช้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ การบริการความรู้ การสื่อสารความรู้ การใช้เทคโนโลยี วัฒนธรรมการไว้วางใจ วัฒนธรรมพลังร่วมนวัตกรรมองค์กร สิ่งท้าทาย และยุทธศาสตร์การบริหารจัดการความรู้ ลักษณะงานที่ผู้บริหารมีความต้องการในระดับมาก ให้มีการนำองค์ความรู้ใหม่ๆ ซึ่งเกิดจากการบริหารจัดการความรู้ไปใช้ได้แก่ การประกันคุณภาพการศึกษา รองลงมา คือ การพัฒนาการเรียนการสอน หลักสูตร เทคโนโลยี ห้องสมุด การวิจัย การประเมินความดีความชอบ การดำรงรักษาบุคลากร การสร้างนักวิชาการ การกำหนดภาระงานของบุคลากร และการบริการความรู้ ผู้บริหารมีความประสงค์ให้ในระดับมาก ให้มีการแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ข้ามหน่วยงานทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการมากขึ้น ให้มีการบริการความรู้ในลักษณะของการร่วมมือที่ต่างฝ่ายต่างเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับบริการใน ๕ ด้าน คือ การเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ การถ่ายทอดความรู้ การจัดอบรมสัมมนา การอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงความรู้ และการให้คำปรึกษา รูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทยที่นำเสนอเน้นด้านการแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้และการบริการความรู้ ซึ่งประกอบด้วย ๑๐ ด้าน ด้านวิสัยทัศน์ คือ การเป็นสถาบันแห่งการเรียนรู้และชุมชนนักวิชาการด้านภารกิจ คือ การผลิต ถ่ายทอดและบริการความรู้ ด้านนโยบาย คือ ให้มีการแบ่งปันความรู้อย่างทั่วถึงทั้งภายในและภายนอกสถาบัน ด้านเป้าหมาย คือ การพัฒนาวัฒนธรรมการแบ่งปันและเปลี่ยนความรู้และวัฒนธรรมการบริการความรู้ พัฒนานวัตกรรมองค์กร พัฒนารูปร่างความรู้อิเล็กทรอนิกส์ของสถาบันและพัฒนาปฏิสัมพันธ์ความรู้ด้านการประเมิน คือ ประเมินความสามารถและวัฒนธรรมของสถาบัน ด้านยุทธศาสตร์ ได้กำหนด

^{๑๒๗} วรพจน์ วีรพลิน, “ความต้องการรูปแบบห้องสมุดที่พึงประสงค์ของบุคลากรและนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา พ.ศ.๒๕๕๐”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๑), หน้า บทคัดย่อ.

ยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการความรู้ไว้ ๖ ยุทธศาสตร์ คือ ยุทธศาสตร์ผู้บริหาร ยุทธศาสตร์นอกลิตจ์เวอร์เคอร์ ยุทธศาสตร์ปฏิสัมพันธ์ความรู้ ยุทธศาสตร์การสื่อสารความรู้และเทคโนโลยี ยุทธศาสตร์การไว้วางใจ และยุทธศาสตร์พลังร่วม ด้านสำนักบริหารจัดการความรู้ คือ การวางแผนกลยุทธ์การบริหารจัดการความรู้ ด้านกระบวนการแบ่งปันแลกเปลี่ยนและบริการความรู้ คือ การเตรียมความพร้อม การกำหนดวิธีการแบ่งปัน และเปลี่ยนและบริการ การประเมินและปรับปรุงแก้ไข ด้านผลการดำเนินการ คือ ทำให้ได้วัฒนธรรมการแบ่งปันและเปลี่ยนความรู้ และการบริการความรู้ชุมชน นอกลิตจ์เวอร์เคอร์ ฐานความรู้อิเล็กทรอนิกส์ปฏิสัมพันธ์ความรู้ นวัตกรรมการเรียนรู้ ผลิตภัณฑ์ และการบริการ^{๑๒๘}

ปรีชา กันธิยะ ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม ผลการวิจัยพบว่า ๑. สภาพการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมประกอบด้วยปรัชญา คือคุณธรรมนำความรู้ สร้างทักษะอาชีพ พัฒนาสังคม วิสัยทัศน์ คือเสริมสร้างคุณธรรม ความรู้ พัฒนามาตรฐานอาชีพ อนุรักษ์สืบทอด ศาสนพิธี พัฒนาคนดีมีคุณธรรม และความสมานฉันท์ให้สังคมเป็นสุขตามหลักธรรมคำสอนทางศาสนาและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในด้านพันธกิจมุ่งที่จะปลูกฝังและเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม บูรณาการระบบศาสนาวัฒนธรรมร่วมกับระบบการศึกษาพัฒนาจิตใจและความสามารถในการให้เยาวชนร่วมพัฒนาสังคมและส่วนรวมและเป้าหมาย คือการมุ่งที่จะพัฒนาส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม โดยอบรมปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมที่เด็กและเยาวชนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนมากเห็นว่าด้านปัญหาในการบริหารโรงเรียนพระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมที่พึงประสงค์ ควรบริหารจัดการบุคลากรอย่างเหมาะสม ด้านข้อเสนอแนะต่อการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม ควรวางแผนร่วมกันทั้งผู้สนับสนุนและผู้รับผิดชอบ ด้านสภาพการจัดหลักสูตรและการสอนศีลธรรม ควรจัดการศึกษาหลักธรรมโดยใช้เทคนิคและวิธีการสอนในรูปแบบต่างๆ ด้านสภาพการนิเทศการสอน พระนิเทศมีน้อยโรงเรียนต้องการพระนิเทศโดยตรง ด้านสภาพการพัฒนาการสอนควรพัฒนาคุณภาพการบริหารโดยการอบรมด้านกระบวนการและแนวทางในการเรียนการสอนให้แก่พระสอนศีลธรรม ด้านสภาพการจัดสื่อการสอนยังขาดสื่อการสอนและงบประมาณในการจัดทำสื่อไม่เพียงพอ ด้านสภาพการจัดกิจกรรมควรจัดกิจกรรมอบรมคุณธรรมจริยธรรมในวันสำคัญทางศาสนา ด้านสภาพการบริหารงบประมาณบริหารงบประมาณโดยเขตพื้นที่การศึกษาควรจัดงบประมาณให้เพียงพอ ด้านสภาพการประเมินผลประเมินทั้งการเรียนการสอน หลักสูตรและวิธีการสอน ด้านสภาพการบริหารทั่วไป สภาพอาคารสถานที่มีความพร้อมและเหมาะสมควรจัดห้องจริยธรรมในโรงเรียน ๒. ผลการพัฒนาแบบการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมประกอบด้วย รูปแบบหลักของการบริหารแบบย่อยอีก ๑๒ รูปแบบ ดังนี้ ๑) รูปแบบหลักการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม ๒) รูปแบบการบริหารงานวิชาการโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน ๓) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้านการจัดการหลักสูตรของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน ๔) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้านการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน ๕) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้าน

^{๑๒๘} บุญส่ง หาญพานิช, “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย”, *วิทยานพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

การจัดซื้ออุปกรณ์และเทคโนโลยีของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน ๖) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้านการนิเทศการศึกษาของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน ๗) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้านการวัดและประเมินผลผู้เรียนของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน ๘) รูปแบบการบริหารบุคคลของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน ๙) รูปแบบการบริหารงานการเงินของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน ๑๐) รูปแบบย่อยการบริหารงานทั่วไปด้านงานความสัมพันธ์โรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน ๑๑) รูปแบบย่อยการบริหารงานทั่วไปด้านกิจกรรมนักเรียนของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน ๑๒) รูปแบบย่อยการบริหารงานทั่วไปด้านงานอาคารสถานที่ของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน^{๑๒๙}

ตารางที่ ๒.๑๔ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบ

นักวิจัย	ผลการวิจัย
เครือจิต ศรีบุญนาและคณะ (๒๕๔๘)	ศึกษาเรื่อง ผลการหารูปแบบ เนื้อหา กระบวนการ ได้รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตซึ่ง ชุมชนใช้กระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาจิตสำนึก เพื่อหาข้อมูล ทำยุทธศาสตร์ ทำแผนพัฒนาตนเอง โดยมีกระบวนการเรียนรู้และการจัดการชีวิต จัดการทรัพยากร จัดระบบเศรษฐกิจสังคมของชุมชน มีคณะกรรมการที่คัดเลือกจากคนในชุมชน มีสถานที่ให้คนในชุมชนประชุม แลกเปลี่ยนเรียนรู้และทำงานร่วมกัน มีคณะกรรมการที่เป็นผู้แทนจากคนในชุมชน มียุทธศาสตร์กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมที่คนในชุมชนเป็นผู้วิจัยเอง (PR&D) ค้นหาระบบคุณค่าจากภูมิปัญญาดั้งเดิม มาบูรณาการแบบองค์รวมเชื่อมโยงกับฐานการเรียนรู้ การวางแผน การดำเนิน การ ใช้ พ ลั ง ทา ง สั ง ค ม ขั บ เ ค ลี อ น กระบวนการพัฒนาในรูปของเครือข่าย
วัลภา ศศิวิมล และคณะ (๒๕๔๘)	ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์หารูปแบบเพื่อพัฒนาการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาของส่วนราชการในมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ผลการวิจัยพบว่า ผลการศึกษาปัจจัยบ่งชี้คุณภาพด้านต่างๆ ที่มีผลต่อการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาของส่วนราชการในมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม พบว่า การควบคุมและกำกับดูแลคุณภาพด้านการบริหารจัดการได้มาตรฐานทุกด้าน การควบคุมและกำกับดูแลคุณภาพด้านอาจารย์และ

^{๑๒๙} ปรีชา กันธิยะ, “การพัฒนาแบบการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสยาม, ๒๕๕๑).

ตารางที่ ๒.๑๔ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบ (ต่อ)

นักวิจัย	ผลการวิจัย
	บุคลากรได้มาตรฐาน ๓ ด้าน คือ การพัฒนาอาจารย์ การพัฒนาบุคลากร และการปฏิบัติงานของอาจารย์ และไม่ได้มาตรฐาน ๑ ด้านคือ การปฏิบัติงานของบุคลากร การตรวจสอบคุณภาพด้านการบริหารจัดการผ่านเกณฑ์ทุกด้าน ส่วนการประเมินคุณภาพด้านการเรียนการสอนและด้านอาจารย์และบุคลากรมีคุณภาพทุกด้าน
อัปสร อีซอ (๒๕๕๑)	ศึกษาเรื่อง รูปแบบการจัดการเรียนการสอน เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของคณาจารย์สถาบันราชภัฏยะลา ผลการวิจัยพบว่า ๑) รูปแบบการจัดการเรียนการสอนปัจจุบันของคณาจารย์สถาบันราชภัฏยะลาเป็นดังนี้ ด้านวิธีการสอน พบว่า อาจารย์มีการนำวิธีสอนต่อไปนี้มาใช้ในระดับมาก ได้แก่ วิธีสอนในรูปของการบรรยาย, การให้ทดลอง/ การให้ฝึกฝนเรียนรู้ด้วยตนเอง และการสอนโดยวิธีการแก้ปัญหา ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การสอนในชั้นเรียน สาวนใหญ่มักจัดในรูปการจัดให้มีการอภิปรายในชั้นเรียน, การให้ทำแบบฝึกหัดภายในห้องเรียน, การให้ทำรายงานกลุ่ม, การให้มีการตอบข้อซักถามในห้องเรียน และการใช้สื่อช่วยในการจัดการเรียนการสอน ด้านสื่อการสอน สื่อการสอนที่อาจารย์มีการนำไปใช้มาก ได้แก่ แผ่นใส, ซีดี, เอกสารประกอบการเรียน, หนังสือ/ ตำรา, แบบฝึกปฏิบัติ และในรูปแผ่นภาพ/ภาพนิ่ง ด้านวิธีการวัดและประเมินผล อาจารย์มีการนำไปใช้มาก ในรูปแบบต่อไปนี้การทดสอบทั้งกลางภาคและปลายภาค, ทดสอบจากผลการปฏิบัติงานทั้งรายบุคคลและรายกลุ่ม ตลอดจนรวมไปถึงการสังเกตพฤติกรรมของนักศึกษาทั้งภายในและภายนอก
วรพจน์ วีรพลิน (๒๕๕๑)	ศึกษาเรื่อง ความต้องการรูปแบบห้องสมุดที่พึงประสงค์ของบุคลากรและนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา พ.ศ. ๒๕๕๐ ผลการวิจัยพบว่า ๑.ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับศูนย์วิทยบริการพัฒนาปรับปรุงห้องสมุดเพื่อให้เป็นห้องสมุดในฝันตามทัศนคติของบุคลากร ๑.๑ด้านสื่อสารสนเทศควรมีเอกสาร ตำรา สื่อที่ทันสมัยตามมาตรฐานห้องสมุดอุดมศึกษา ครอบคลุมหลากหลายทุกสาขาวิชา ๑.๒ด้านอาคารสถานที่ควรมีพื้นที่กว้างขวาง ทันสมัย มีมุมที่มีสีสันแตกต่างกันในการใช้งาน เป็นสถานที่ดูแล้วอบอุ่น มีพื้นที่

ตารางที่ ๒.๑๔ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบ (ต่อ)

นักวิจัย	ผลการวิจัย
	ขนาดใหญ่ที่สามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบได้ตามต้องการ ๑.๓ ด้านบริการอื่นๆเช่น ควรมีบรรยากาศของการบริการที่ดี บุคลากรมีความรู้ความสามารถ การบริหารงานควรขึ้นตรง ต่ออธิการบดี ห้องส้วมควรสะอาด มีบริการทำต้นฉบับ หนังสือ ๑.๔ด้านบริการอิเล็กทรอนิกส์ ควรมีฐานข้อมูลที่ เข้าถึงได้จริง มีบริการเทคโนโลยีสารสนเทศที่คล่องตัว มี เนื้อหาข้อมูลครบวงจร ๑.๕ด้านบริการเครือข่าย อินเทอร์เน็ต ควรมีจำนวนเครื่องคอมพิวเตอร์ที่ทันสมัยไว้ ให้บริการมากขึ้น ด้านบริการยืมคืน ควรมีบริการยืมคืน อัตโนมัติ ด้านการค้นหาข้อมูล เข้าถึงข้อมูลได้ง่าย ทั้งถึง ด้านระเบียบของห้องสมุด ควรลดขั้นตอนการสมัครเป็น สมาชิก ควรเชื่อมโยงกับ ข้อมูลของมหาวิทยาลัย ๑.๖ด้าน บริการสื่อโสตทัศน ควรมีห้องบริการวีดิทัศน์และภาพยนตร์ ด้านการจัดเก็บหนังสือ ควรมีการจัดหมวดหมู่หนังสือที่หาได้ ง่าย มีความเป็นระเบียบ
บุญส่ง หาญพานิช (๒๕๔๖)	ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ใน สถาบันอุดมศึกษาไทย ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหาร สถาบันอุดมศึกษา มีความต้องการในระดับมากขณะที่สภาพ เป็นจริงในปัจจุบันเกิดขึ้นในระดับค่อนข้างน้อยในทุกด้านที่ เกี่ยวกับการบริหารจัดการความรู้ ได้แก่ การสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้ การนำความรู้ไปใช้ การแบ่งปัน แลกเปลี่ยนความรู้ การบริการความรู้ การสื่อสารความรู้ การใช้เทคโนโลยี วัฒนธรรมการไว้วางใจ วัฒนธรรมพลังร่วม สิ่งท้าทาย และยุทธศาสตร์การบริหารจัดการความรู้ ลักษณะงานที่ผู้บริหารมีความต้องการในระดับมาก ให้มีการ นำองค์ความรู้ใหม่ๆ ซึ่งเกิดจากการบริหารจัดการความรู้ไป ใช้ ได้แก่ การประกันคุณภาพการศึกษา รองลงมา คือ การ พัฒนาการเรียนการสอน หลักสูตร เทคโนโลยี ห้องสมุด การ วิจัย การประเมินความดีความชอบ การดำรงรักษาบุคลากร การสร้างนักวิชาการ การกำหนดภาระงานของบุคลากร และการบริการความรู้
ปรีชา กันธิยะ (๒๕๕๑)	ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารโรงเรียนที่พระมี ส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม ผลการวิจัยพบว่า สภาพการ บริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม

ตารางที่ ๒.๑๔ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบ (ต่อ)

นักวิจัย	ผลการวิจัย
	ประกอบด้วยปรัชญา คือคุณธรรมนำความรู้ สร้างทักษะอาชีพ พัฒนาสังคม วิสัยทัศน์ คือเสริมสร้างคุณธรรม ความรู้ พัฒนามาตรฐานอาชีพ อนุรักษ์สืบทอด ศาสนพิธี พัฒนาคน ดีมีคุณธรรมและความสมานฉันท์ให้สังคมเป็นสุขตามหลักธรรมคำสอนทางศาสนาและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในด้านพันธกิจมุ่งที่จะปลูกฝังและเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม บุธการระบบศาสนาวัฒนธรรม ร่วมกับระบบ การศึกษาพัฒนาจิตใจและความสามารถให้เยาวชนร่วม พัฒนาสังคมและส่วนรวมและเป้าหมาย คือการมุ่งที่จะ พัฒนาส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม โดยอบรม ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมที่เด็กและเยาวชนสามารถนำไปใช้ ในชีวิตประจำวัน

๒.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ

ในการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารูปแบบการจัดการวัดให้เป็นอุทยาน การศึกษาในจังหวัดสระบุรีนั้นได้มีผู้สนใจศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลายท่าน แต่ละท่านก็ได้ศึกษาใน ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการซึ่งมีผู้ศึกษาดังต่อไปนี้

ศิริโรจน์ ผลพันธิน ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารงานวิจัยของสถาบันอุดมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า ใช้ประโยชน์ได้จริงเพื่อเพิ่มขีดความสามารถด้านเศรษฐกิจการค้าระหว่างประเทศ ของไทย ส่วนการบริหารงานวิจัยในภาพรวมเน้นการบริหารงานวิจัยแบบบูรณาการ โดยใช้ระบบ บริหารในรูปแบบชุดโครงการวิจัยและเครือข่ายวิจัย แต่ในทางปฏิบัติพบว่าการสนับสนุนการวิจัยจาก รัฐไม่สอดคล้องกับนโยบายส่งเสริมการวิจัย โดยเฉพาะการสนับสนุนด้านจำนวนงบประมาณและการ บริหารงบประมาณที่มีประสิทธิภาพ หน่วยงานกลางระดับนโยบายของสถาบันอุดมศึกษาไม่ให้ความสำคัญต่อการวิจัยเท่าที่ควร ขาดเอกภาพการบริหารงานวิจัย และยังประสบปัญหาการเชื่อมโยง ข้อมูลข่าวสาร ทุนการวิจัย และการเข้าร่วมโครงการวิจัยระดับชาติสู่สถาบันอุดมศึกษาที่เป็นไปอย่าง ไม่ทั่วถึงและเท่าเทียมครอบคลุมทั้งหมด การบริหารงานวิจัยในปัจจุบันของสถาบันอุดมศึกษาประสบ ปัญหาการขาดแคลนนักวิจัยทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ขาดความคล่องตัวของการบริหาร งบประมาณ และขาดกลไกหรือระบบการจัดการให้แต่ละภาคีของระบบวิจัยเชื่อมโยงกัน ซึ่ง สถาบันอุดมศึกษาพยายามแก้ปัญหาดังกล่าวโดยการสร้างนักวิจัยรุ่นใหม่และพัฒนาศักยภาพนักวิจัยที่ มีอยู่เดิม การสร้างระบบการบริหารงบประมาณให้มีความสะดวกและรวดเร็ว ส่งเสริมให้นักวิจัย แสวงหาทุนวิจัยจากแหล่งทุนภายนอกให้มากขึ้น และพยายามสร้างระบบวิจัยให้เชื่อมโยงกันมากขึ้น ทั้งนี้แล้วสถาบันอุดมศึกษามีแนวโน้มบริหารงานวิจัยในรูปแบบเครือข่ายมากขึ้นโดยเฉพาะความ ร่วมมือทางวิจัย และมีแนวโน้มการจัดรูปองค์กรแบบผสมผสานระหว่างรูปแบบเครือข่ายกับรูปแบบ ยึดหยุ่น/นวัตกรรมโดยใช้แนวคิดการบริหารงานวิจัยที่สำคัญคือเศรษฐกิจฐานความรู้ การวิจัยแบบ บูรณาการ การประเมินผลการบริหารงานวิจัยโดยใช้ Balanced Score Card และการเชื่อมโยงองค์

ความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย รัฐควรส่งเสริมและสนับสนุนการทำวิจัยทุกประเภท สนับสนุนความเชื่อมโยงของระบบวิจัยให้มากกว่าปัจจุบัน ควรจัดทำแผนแม่บทการวิจัยระดับอุดมศึกษา และให้สถาบันอุดมศึกษาเอกชนมีส่วนร่วมในงานวิจัยระดับชาติมากขึ้น ผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษาควรกำหนดนโยบายให้สถาบันมีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง ข้อเสนอแนะเชิงบริหารด้านการจัดรูปองค์กร ควรผสมผสานระหว่างรูปแบบเครือข่ายกับรูปแบบยืดหยุ่น/นวัตกรรม มีสายบังคับบัญชาที่สั้น เน้นความคล่องตัวและปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ บริหารงานวิจัยโดยใช้นโยบายยืดหยุ่น การวิจัยเชิงรุกและสนับสนุนการวิจัยตามโครงการพิเศษต่าง ๆ ด้านทรัพยากรบุคคล ควรสร้างและพัฒนาทั้งนักวิจัยที่มีตำแหน่งอาจารย์และตำแหน่งนักวิจัย และนักวิจัยในบัณฑิตศึกษา ด้านงบประมาณ ควรใช้ระบบคุณธรรม เอื้ออำนวยความสะดวกต่อการทำวิจัย โดยเน้นผลลัพธ์ที่ได้จากผลงานวิจัยเป็นหลัก ด้านคุณภาพงานวิจัย ควรเน้นคุณภาพงานวิจัยเป็นหัวใจสำคัญของการบริหารงานวิจัย โดยกำหนดมาตรฐานคุณภาพงานวิจัยในทุกขั้นตอน ควรให้มีการเผยแพร่ผลงานวิจัยสู่สังคม หรือใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยให้มากขึ้น และควรมีหน่วยงาน/คณะทำงานจัดการดูแลทรัพย์สินทางปัญญาที่เกิดจากผลงานวิจัย ด้านความเชื่อมโยงของระบบวิจัย ควรมีการจัดตั้งสถาบันวิจัยเฉพาะทาง จัดตั้งหน่วยงานเชื่อมโยงองค์ความรู้สู่สังคม และด้านความร่วมมือทางวิจัย ควรทำวิจัยแบบคณะวิจัยในรูปแบบเครือข่ายวิจัย โดยผู้บริหารเครือข่ายวิจัยควรมีคุณสมบัติเป็นทั้งนักบริหาร ผู้ประสานงาน และนักวิชาการที่เชี่ยวชาญในเรื่องที่วิจัย และควรให้เครือข่ายวิจัยใช้ทรัพยากรทำวิจัยร่วมกันให้มากที่สุด^{๑๓๐}

วุฒิพงศ์ บัวชัย ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตจังหวัดเพชรบูรณ์ ผลการวิจัยพบว่า ๑) การบริหารแบบมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตจังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า มีการบริหารแบบมีส่วนร่วมโดยภาพรวมน้อย ทั้งนี้ผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่ระบุว่า ได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารของ อบต. และมีส่วนร่วมในการเสนอแนะในการบริหารงานของ อบต. ในระดับน้อย และมีส่วนร่วมในการทำงานเป็นทีมเป็นระดับต่ำที่สุด ๒) ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารแบบมีส่วนร่วม พบว่าองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตจังหวัดเพชรบูรณ์มีปัญหาและอุปสรรคในการบริหารโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้ผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่ระบุว่า คณะผู้บริหารเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการบริหารแบบมีส่วนร่วมและพบว่าตำแหน่งต่างๆ และอาชีพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถามเป็นปัญหาและอุปสรรคในการบริหารแบบมีส่วนร่วมด้วย ๓) การพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตจังหวัดเพชรบูรณ์ที่จะประสบผลสำเร็จนายกอบต. “อย่าทำตัวเป็นนาย” และต้อง “ฟังเสียงของบุคคลรอบข้าง หรือเสียงของประชาชน ฟังปัญหาของชุมชนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิด...เอาปัญหาของประชาชนเป็นตัวตั้ง” นอกจากนี้ นายก อบต.ต้อง “ลงพื้นที่” เพื่อ “ฟังปัญหาของประชาชน” และทำ “ประชาคมจริงๆ” ตลอดจน “ให้คนอื่นเข้าร่วมคิดด้วย” ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการทั้งหมด หรือลูกจ้าง และบุคลากรจากหน่วยงานอื่น ได้แสดงความคิดเห็น และนำเสนอปัญหาความต้องการของตน เพื่อจะได้มีทางเลือกในการแก้ไขปัญหาหรือความต้องการของบุคคลขององค์กรและของชุมชน นอกจากนี้ อบต. ควรมีการประเมิน

^{๑๓๐} ศิโรจน์ ผลพันธิน, “รูปแบบการบริหารงานวิจัยของสถาบันอุดมศึกษา”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๘), หน้า บทคัดย่อ.

บุคคลภายในองค์กรเพื่อกระตุ้นให้บุคลากรให้ในองค์กรขยันทำงานและให้บริการที่ดีต่อประชาชน และในกรณีที่มีความขัดแย้งเรื่องงบประมาณที่จัดสรรให้แต่ละหมู่บ้านไม่ลงตัว นายกฯ ควรแก้ไขโดย นายกฯ ลงพื้นที่ไปกับ ส.อบต. รวมทั้งประชาชนเพื่อไปดูปัญหาว่าหมู่บ้านใดประสบปัญหามากกว่ากัน ถ้าพบว่าหมู่บ้านใดประสบปัญหามากกว่าก็ต้องจัดสรรให้หมู่บ้านนั้นก่อนรวม นอกจากนี้นายก อบต. ไม่ควรละเลยระเบียบข้อบังคับต่างๆ ในการปฏิบัติงานหรือการตัดสินใจเพราะจะส่งผลให้การ ปฏิบัติงานหรือการตัดสินใจของตนเองผิดต่อกฎระเบียบข้อบังคับที่มีอยู่ และจะนำมาซึ่งความไม่ชอบ ธรรมในการปฏิบัติหน้าที่ หรือทุจริตต่อหน้าที่ นอกจากนี้การบริหารงานในสำนักงานขององค์การ บริหารส่วนตำบล นายก อบต. ควรมอบหมายให้ปลัด อบต. ดูแลในสำนักงาน เพราะจะเป็นการให้ เกียรติปลัด อบต. ตามที่ได้นำเสนอมาข้างต้นจะเป็นการส่งเสริมให้บุคลากรในองค์กร ทั้งข้าราชการ และลูกจ้างทั้งหมด ตลอดจนประชาชนหรือบุคลากรจากหน่วยงานอื่นในพื้นที่การปกครองของ อบต. ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารแบบมีส่วนร่วม^{๑๓๑}

สมคิด ดวงจักร์ ได้วิจัยเรื่อง แนวทางและรูปแบบการจัดการทรัพยากรสารสนเทศ ห้องสมุดศูนย์ให้การศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง ผลการวิจัยพบว่า มหาวิทยาลัยมี นโยบายและการบริหารงานห้องสมุดในลักษณะการใช้ความร่วมมือกับสถานศึกษาที่จัดการเรียนการ สอนเพื่อการใช้ห้องสมุดร่วมกัน มอบอำนาจให้อำนาจการศูนย์ให้การศึกษารับผิดชอบร่วมกับ ผู้อำนวยการของสถานศึกษานั้นๆ ในการจัดหาสื่อสารสนเทศ และจัดจ้างบรรณารักษ์เพื่อบริการใน เวลาที่มีการเรียนการสอน มีการจัดสรรงบประมาณในการจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศให้แก่ศูนย์ให้ การศึกษาตามจำนวนนักศึกษาของแต่ละแห่งโดยผ่านสำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ บรรณารักษ์ประจำสำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศจะทำหน้าที่เป็นเสมือนห้องสมุดกลางที่ ได้ทำหน้าที่ดำเนินการจัดซื้อ ตรวจสอบหนังสือ ทำเบิกจ่าย วิเคราะห์ทรัพยากรสารสนเทศ บันทึก รายการลงฐานข้อมูลด้วยโปรแกรมห้องสมุดอัตโนมัติ วิทีแอลเอส (VTLS) และส่งหนังสือดังกล่าวไป บริการยังห้องสมุดศูนย์ให้การศึกษา เมื่อดำเนินการด้านเทคนิคเรียบร้อยแล้วจะประสานงานให้ หัวหน้าศูนย์การศึกษาได้จัดส่งหนังสือดังกล่าวไปยังศูนย์ให้การศึกษาทันทีเพื่อให้บริการต่อไป หนังสือ ของศูนย์ให้การศึกษาจะมีบรรณารักษ์ของสถานศึกษานั้นๆ เป็นผู้ดูแล จัดเก็บและให้บริการแก่นัก ศึกษาของศูนย์ให้การศึกษา ห้องสมุดศูนย์ให้การศึกษาทั้ง ๔ แห่งจะให้บริการหนังสือเป็นหลัก มี การเปิดให้บริการในเวลานอกราชการ ซึ่งตรงกับการจัดตารางการเรียนการสอนจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ นักศึกษาเข้าใช้บริการห้องสมุดศูนย์ให้การศึกษาได้อย่างจำกัด เนื่องจากเวลาจะถูกจัดให้อยู่ใน ตารางของการเรียนการสอน และมีสาเหตุหลักสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นสาเหตุให้นักศึกษาไม่เข้าใช้ บริการห้องสมุด ได้แก่ การใช้สารสนเทศจากเครือข่ายอินเทอร์เน็ต และการใช้เอกสารประกอบการ บรรยายของอาจารย์ผู้สอนเพียงเล่มเดียว นักศึกษาและคณาจารย์มีการใช้บริการยืม – คืนหนังสือเพื่อ การเรียนการสอนได้แก่ การจัดทำรายงานและการเตรียมสอบในหลักสูตรการศึกษาของมหาวิทยาลัย ราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง วันละไม่เกิน ๑๐ คน นักศึกษาส่วนใหญ่จะมีปัญหาหนังสือไม่เพียงพอต่อความ ต้องการและมีหนังสือที่ไม่ตรงกับความต้องการ เนื่องจากหนังสือที่ให้บริการส่วนใหญ่เป็นหนังสือ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย และหนังสือทางด้านการอาชีพ ในแต่ละวันจะมีบรรณารักษ์

^{๑๓๑} วุฒิพงศ์ บัวซ้อย, “การศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมขององค์การบริหาร ส่วนตำบลในเขตจังหวัดเพชรบูรณ์”, รายงานการวิจัย, (เพชรบูรณ์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๐), หน้า บทคัดย่อ.

ทำหน้าที่ในการให้บริการยืม-คืนเพียงคนเดียว ในด้านการเข้าถึงทรัพยากรสารสนเทศ นักศึกษาทั้ง ๔ ศูนย์มีการค้นหาสารสนเทศด้วยการใช้วิธีสำรวจเลือกดูหนังสือเอาเองบนชั้นหนังสือ รวมถึงการใช้วิธีการสอบถามจากบรรณารักษ์ หรือเจ้าหน้าที่แทนการใช้การยืมคืนด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ หรือการใช้บัตรรายการค้นหา เนื่องจากสะดวกและรวดเร็วกว่าการใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ในการสืบค้นทรัพยากรสารสนเทศ ส่วนการใช้ฐานข้อมูลออนไลน์ของนักศึกษาปริญญาโท ซึ่งได้แก่ ฐานข้อมูล H.W. Wilson ฐานข้อมูล ProQuest dissertation and theses ฐานข้อมูล Lexis Nexis.com ฐานข้อมูล IEEE และฐานข้อมูล SpringerLink เป็นต้นจะไม่สามารถค้นคืนได้ที่ห้องสมุด ศูนย์ให้การศึกษาแม้ว่าจะได้มีการติดตั้งระบบอินเทอร์เน็ตแล้ว เนื่องจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาได้ทำการกำหนดเลขไอพีให้บริการเฉพาะเครื่องที่เป็นไอพีของมหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึงเท่านั้น ส่วนซีดีรอมสาระสังเขปวิทยานิพนธ์ไทยสามารถให้บริการได้ตามปกติ ผลการศึกษาความพึงพอใจของผู้ใช้บริการด้านการให้บริการของบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ห้องสมุด ด้านกระบวนการ ขั้นตอนการให้บริการ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก และด้านผลการให้บริการอยู่ในระดับมากทุกด้าน^{๑๓๒}

เรณูมาศ กุละศิริมา ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่า แหล่งเรียนรู้ชุมชนในตำบลโคกโคเฒ่า มีทั้งหมด ๑๙ แหล่ง สภาพแหล่ง เรียนรู้ชุมชนทุกแหล่งมีความพร้อมในระดับปานกลาง และมีการใช้แหล่งเรียนรู้ในการจัดกิจกรรม ของชุมชนโดยภาพรวมพบว่าอยู่ในระดับปานกลาง ในช่วงปีที่ผ่านมา มีการใช้แหล่งเรียนรู้ชุมชนที่มี อยู่มากที่สุด คือ วัดหนองสุวรรณ ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีความพร้อมมากที่สุด ส่วนแหล่งเรียนรู้ที่มีความ พร้อมน้อยที่สุดเป็นห้องเรียนกลุ่มอาชีพทอผ้า สำหรับความต้องการใช้แหล่งเรียนรู้ทุกแหล่งอยู่ใน ระดับปานกลาง อันดับแรก คือ ลานกิจกรรม และเมื่อเปรียบเทียบความต้องการใช้แหล่งเรียนรู้ชุมชน ในการทำกิจกรรมต่างๆ พบว่าความต้องการโดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญตามอายุ การศึกษา และรายได้ ปัญหาของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนบางแหล่งมีใช้ประโยชน์เพื่อการเรียนรู้น้อย ขาดแคลนวัสดุ อุปกรณ์ และงบประมาณสนับสนุน และบางหมู่บ้านมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนน้อย ความต้องการของชุมชนในรูปแบบการจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนโคกโคเฒ่า โดยความ ร่วมมือจากศูนย์การศึกษาสุพรรณบุรี มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ใน ๖ ประเภทอยู่ที่ระดับปาน กลางทุกประเภท อันดับแรกคือศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก รองลงมาคือ ลานกิจกรรมชุมชน ร้านค้าชุมชน ห้องเรียนกลุ่มอาชีพ ห้องแสดงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น และห้องสมุดชุมชน ตามลำดับ โดย ต้องการให้มีการจัดกิจกรรมต่างๆ ทุกกิจกรรมในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบตามภูมิ หลังพบว่ามีความต้องการโดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญตามอายุ และการศึกษา รูปแบบการจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลโคกโคเฒ่า มีองค์ประกอบ ๓ ส่วน กล่าวคือ ๑. ความเป็นมา หลักการและวัตถุประสงค์ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลโคกโคเฒ่า เป็นแหล่งเรียนรู้แบบองค์รวม ในลักษณะสหวิทยาการ มุ่งเน้นการเรียนรู้ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ตลอดชีวิต โดยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในชุมชน และใช้มหาวิทยาลัยเป็นฐานในการให้บริการ ความรู้เชิง

^{๑๓๒} สมคิด ดวงจักร์, “แนวทางและรูปแบบการจัดการทรัพยากรสารสนเทศห้องสมุดศูนย์ให้การศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง”, รายงานการวิจัย, (ราชบุรี : มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง, ๒๕๔๙), หน้า บทคัดย่อ.

วิชาการ เพื่อพัฒนาทักษะชีวิตขั้นพื้นฐานสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต สอดคล้องกับวิถีชีวิต บริบทของชุมชนท้องถิ่น และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ๒. ทรัพยากรและกระบวนการดำเนินงาน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลโคกโคเต่า เป็นไปตามมาตรฐานของกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น ประกอบด้วย ๔Ms และ ๑P ได้แก่ ๑) บุคลากรซึ่งมีโครงสร้างการบริหารจัดการในรูปคณะกรรมการที่เลือกมาจากชุมชน องค์กรท้องถิ่น และมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ๒) สื่อ วัสดุอุปกรณ์ และสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับการเรียนรู้ ๓) อาคาร สถานที่ และสภาพแวดล้อมที่ให้บริการการเรียนรู้โดยศูนย์การศึกษาสุพรรณบุรี และสถานที่เครือข่าย จัดเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชน ๖ ประเภทดังกล่าวข้างต้น ๔) งบประมาณได้รับ การสนับสนุนจากทุกภาคส่วนในตำบลโคกโคเต่า ค่าบริการและงบประมาณสนับสนุนอื่นๆ ๕) การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม (Participative management) และใช้วงจรการบริหารจัดการงานคุณภาพ PDCA และมีระบบการติดตามประเมินผล การดำเนินงานในทุกขั้นตอนใช้หลักการมีส่วนร่วมของ ทุกภาคส่วนในชุมชน ๓. เงื่อนไขแห่งความสำเร็จ การดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลโคกโคเต่าจะ สัมฤทธิ์ผล และช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนตามวัตถุประสงค์ ภายใต้เงื่อนไขที่สำคัญ ๓ ประการ คือ การมีส่วนร่วมของชุมชน การประชาสัมพันธ์และการสื่อสาร และการสนับสนุนจาก ทุกภาคส่วน^{๓๓๓}

ทัศนีย์ ปัทมสนธิ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการติดตามและสนับสนุนการวิจัย” ผลการวิจัยพบว่า ๑. ด้านการบริหารจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ มีโครงสร้างการบริหารจัดการด้านการวิจัยอย่างชัดเจน แต่ในทางปฏิบัติยังขาดผู้ประสานงานวิจัย ซึ่งถือเป็นแนวทางสำคัญของการติดตามและสนับสนุนการวิจัย โดยเฉพาะการติดตามสนับสนุนในเชิงบวก ๒. ด้านการจัดกิจกรรมสนับสนุนการวิจัย การประชุมนักวิจัย หรือการฝึกอบรมเพิ่มทักษะการวิจัย ช่วยให้นักวิจัยมีโอกาสได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความรู้ ทำให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างนักวิจัยกับผู้ประสานงานวิจัยหรือสถาบันวิจัย นอกจากนั้นผลการประเมินการจัดอบรมเรื่อง การวิจัยแบบ R&D พบว่า ผู้เข้าร่วมการอบรมมีความพึงพอใจในระดับสูง และเชื่อว่าสามารถนำไปสู่การวิจัยที่มีประสิทธิภาพต่อไปได้^{๓๓๔}

โชติ บดีรัฐ ได้วิจัยเรื่อง การบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า ๑) สภาพการบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ มีผลดังนี้ ในการบริหารคน มีการสร้างและพัฒนาภาวะผู้นำบุคลากรทางพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพในการบริหารภาระงาน มีการออกกฎระเบียบในการปกครองคณะสงฆ์ และกำหนดโทษผู้ที่ละเมิดกฎระเบียบที่วางไว้และในการบริหารองค์กรมีการทำงานเป็นทีม ๒) ประสิทธิภาพการบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ในการบริหารคนมีการดำเนินไปอย่างรวดเร็วสนองต่องานที่มอบหมายให้ทำโดยใช้คนตรงกับความรู้ความสามารถ ในการบริหารภาระงาน มุ่งบริหารอย่างประหยัดคุ้มค่าและตอบสนองต่อความต้องการของผู้มาติดต่อ และในการบริหารองค์กร ได้เน้นในเรื่องสร้างศรัทธาเข้าวัดและปฏิบัติธรรมมากขึ้น ๓) ศักยภาพการบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะ

^{๓๓๓} เรณูมาศ กุลละศิริมา, “รูปแบบการจัดการศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนตำบลโคกโคเต่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

^{๓๓๔} ทัศนีย์ ปัทมสนธิ, “การบริหารจัดการติดตามและสนับสนุนการวิจัย”, รายงานการวิจัย, (สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๐), หน้า บทคัดย่อ.

สงฆ์ภาค ๔ ในการบริหารคน มีการนำจุดเด่นของบุคลากรมาใช้ในการบริหารงาน และแก้ปัญหาจุดด้อยของบุคลากรในการบริหารงาน ในการบริหารภาระงาน มีการประยุกต์เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการบริหารงาน และในการบริหารองค์กร มีการจัดทำแผนงานหรือโครงการเพื่อพัฒนาองค์กรอย่างต่อเนื่อง ๔) สำหรับแนวทางการพัฒนาการบริหารคน การบริหารภาระงาน และการบริหารองค์กรของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ มีข้อเสนอแนะดังนี้ ควรมีวิธีการพัฒนาคนให้เก่ง มีความรู้ความสามารถ ให้มีความรู้ความเข้าใจหลักพระศาสนาที่ถูกต้อง โดยวิธีการส่งเสริมให้พระสังฆาธิการมีการศึกษาและพัฒนาภาวะผู้นำ มีการพัฒนาสมรรถนะภาระงานด้านการบริหาร โดยอบรมให้พระสังฆาธิการให้เป็นผู้ดำเนินการพัฒนาจิตใจ จริยธรรมคุณธรรมและให้มีความรู้และทักษะในเรื่องการป้องกันไม่ให้พุทธศาสนิกชนเสื่อมศรัทธาในพระพุทธศาสนา และตั้งมั่นความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนต่อไป^{๑๓๕}

ตารางที่ ๒.๑๕ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ

นักวิจัย	ผลการวิจัย
ศิริโรจน์ ผลพันธิน (๒๕๘๖)	ศึกษาเรื่อง รูปแบบการบริหารงานวิจัยของสถาบันอุดมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า การบริหารงานวิจัยในภาพรวมเน้นการบริหารงานวิจัยแบบบูรณาการ โดยใช้ระบบบริหารในรูปแบบชุดโครงการวิจัยและเครือข่ายวิจัย แต่ในทางปฏิบัติพบว่า การสนับสนุนการวิจัยจากรัฐไม่สอดคล้องกับนโยบายส่งเสริมการวิจัย โดยเฉพาะการสนับสนุนด้านจำนวนงบประมาณ และการบริหารงบประมาณที่มีประสิทธิภาพ หน่วยงานกลางระดับนโยบายของสถาบันอุดมศึกษาไม่ให้ความสำคัญต่อการวิจัยเท่าที่ควร ขาดเอกภาพการบริหารงานวิจัย และยังประสบปัญหาการเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสาร ทูกรวิจัย
วุฒิพงศ์ บัวชัย (๒๕๕๐)	ศึกษาเรื่อง การศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตจังหวัดเพชรบูรณ์ ผลการวิจัยพบว่า ๑) การบริหารแบบมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตจังหวัดเพชรบูรณ์พบว่า มีการบริหารแบบมีส่วนร่วมโดยภาพรวมน้อย ทั้งนี้ผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่ระบุว่า ได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารของ อบต. และมีส่วนร่วมในการเสนอแนะในการบริหารงานของ อบต. ในระดับน้อย และมีส่วนร่วมในการทำงานเป็นทีมเป็นระดับต่ำที่สุด

^{๑๓๕} โชติ บติรัฐ, “การบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๕๔).

ตารางที่ ๒.๑๕ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ (ต่อ)

นักวิจัย	ผลการวิจัย
สมคิด ดวงจักร์ (๒๕๔๙)	ศึกษาเรื่อง แนวทางและรูปแบบการจัดการทรัพยากรสารสนเทศห้องสมุดศูนย์ให้การศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง ผลการวิจัยพบว่า มหาวิทยาลัยมีนโยบายและการบริหารงานห้องสมุดในลักษณะการใช้ความร่วมมือกับสถานศึกษาที่จัดการเรียนการสอนเพื่อการใช้ห้องสมุดร่วมกัน มอบอำนาจให้ผู้อำนวยการศูนย์ให้การศึกษารับผิดชอบร่วมกับผู้อำนวยการของสถานศึกษานั้นๆ ในการจัดหาสื่อสารสนเทศ และจัดจ้างบรรณารักษ์เพื่อบริการในเวลาที่มีการเรียนการสอน มีการจัดสรรงบประมาณในการจัดซื้อทรัพยากรสารสนเทศให้แก่ศูนย์ให้การศึกษาตามจำนวนนักศึกษาของแต่ละแห่งโดยผ่านสำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ บรรณารักษ์ประจำสำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศจะทำหน้าที่เป็นเสมือนห้องสมุดกลางที่ได้ทำหน้าที่ดำเนินการจัดซื้อ ตรวจสอบ หนังสือ ทำเบิกจ่าย วิเคราะห์ทรัพยากรสารสนเทศ บันทึกรายการลงฐานข้อมูลด้วยโปรแกรมห้องสมุดอัตโนมัติ วิธีที่แอลเอส (VTLS) และส่งหนังสือดังกล่าวไปบริการยังห้องสมุดศูนย์ให้การศึกษา เมื่อดำเนินการด้านเทคนิคเรียบร้อยแล้วจะประสานงานให้หัวหน้าศูนย์การศึกษาได้จัดส่งหนังสือดังกล่าวไปยังศูนย์ให้การศึกษาทันทีเพื่อให้บริการต่อไป
เรณูมาศ กุลศิริมา (๒๕๕๖)	ศึกษาเรื่อง รูปแบบการจัดการศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่า ความต้องการของชุมชนในรูปแบบการจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนโคกโคเฒ่า โดยความร่วมมือจากศูนย์การศึกษาสุพรรณบุรี มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ใน ๖ ประเภทอยู่ที่ระดับปานกลางทุกประเภท อันดับแรกคือศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก รองลงมาคือ ลานกิจกรรมชุมชน ร้านค้าชุมชน ห้องเรียนกลุ่มอาชีพ ห้องแสดงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น และห้องสมุดชุมชน ตามลำดับ โดยต้องการให้มีการจัดกิจกรรมต่างๆ ทุกกิจกรรมในระดับปานกลาง
ทัศนีย์ ปัทมสนธิ์ (๒๕๕๐)	ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการติดตามและสนับสนุนการวิจัย ผลการวิจัยพบว่า ด้านการบริหารจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ มีโครงสร้างการบริหารจัดการด้านการวิจัย

ตารางที่ ๒.๑๕ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ (ต่อ)

นักวิจัย	ผลการวิจัย
	อย่างชัดเจน แต่ในทางปฏิบัติยังขาดผู้ประสานงานวิจัย ซึ่งถือเป็นแนวทางสำคัญของการติดตามและสนับสนุนการวิจัย โดยเฉพาะการติดตามสนับสนุนในเชิงบวก ๒. ด้านการจัดกิจกรรมสนับสนุนการวิจัย การประชุมนักวิจัย หรือการฝึกอบรมเพิ่มทักษะการวิจัย ช่วยให้นักวิจัยมีโอกาสได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความรู้ ทำให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างนักวิจัยกับผู้ประสานงานวิจัยหรือสถาบันวิจัย นอกจากนี้ผลการประเมินการจัดอบรมเรื่อง การวิจัยแบบ R&D พบว่า ผู้เข้าร่วมการอบรมมีความพึงพอใจในระดับสูง และเชื่อว่าสามารถนำไปสู่การวิจัยที่มีประสิทธิภาพต่อไป
โชติ บดีรัฐ (๒๕๕๔)	ศึกษาเรื่อง การบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า สภาพการบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ในการบริหารคน มีการสร้างและพัฒนาภาวะผู้นำบุคลากรทางพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพในการบริหารภาระงาน ประสิทธิภาพการบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ในการบริหารคนมีการดำเนินไปอย่างรวดเร็วสนองต่องานที่มอบหมายให้ทำโดยใช้คนตรงกับความรู้ความสามารถ ในการบริหารภาระงาน มุ่งบริหารอย่างประหยัดคุ้มค่าและตอบสนองต่อความต้องการของผู้มาติดต่อ ศักยภาพการบริหารงานของพระสังฆาธิการในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ในการบริหารคน มีการนำจุดเด่นของบุคลากรมาใช้ในการบริหารงาน และแก้ปัญหาจุดด้อยของบุคลากรในการบริหารงาน ในการบริหารภาระงาน มีการประยุกต์เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการบริหารงาน

๒.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัด

ในการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารูปแบบการจัดการวัดให้เป็นอุทยานการศึกษาในจังหวัดสระบุรีนั้นได้มีผู้สนใจศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลายท่าน แต่ละท่านก็ได้ศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัดซึ่งมีผู้ศึกษาดังต่อไปนี้

รัชนิวรรณ บุญอนันท์ ได้วิจัยเรื่อง ความพร้อมของวัดพระบรมธาตุนครชุมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปกรรม ผลการวิจัยพบว่า วัดพระบรมธาตุนครชุมมีลักษณะทางกายภาพเหมาะต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปกรรม กล่าวคือ วัดพระบรมธาตุ เป็นวัดที่สร้างขึ้นมาร่วม

กับเมืองนครชุมเป็นวัดประจำเมืองเหมือนกับวัดพระแก้วประจำเมืองกำแพงเพชร ภายในวัดพระบรมธาตุนครชุมมีศิลปกรรมที่โดดเด่นแตกต่างจากวัดอื่น ๆ ในจังหวัดกำแพงเพชร คือ มืองค์พระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๙ พระองค์ และต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งพระมหาธรรมราชาลิไททรงปลูกไว้ เป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไปเดินทางมากราบไหว้และสักการะ นอกจากนี้ยังมีศิลปกรรมอื่นๆ ที่น่าสนใจ เช่น วิหารพระประธานพร วิหารอดีตเจ้าอาวาส ศาลาเรือนไทย เป็นต้น ด้านความพร้อมของวัดพระบรมธาตุนครชุมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปกรรมตามความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวนั้น พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความคิดเห็นต่อความพร้อมของวัดพระบรมธาตุนครชุมทางด้านสิ่งดึงดูดใจภายในวัดฯ การเข้าถึง/เส้นทางเข้าถึงวัดฯ สภาพแวดล้อมของวัด ข้อจำกัดในการรองรับนักท่องเที่ยวของวัดฯ และการให้บริการข้อมูลการท่องเที่ยวของวัดฯ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีเพียงด้านสิ่งอำนวยความสะดวกภายในวัดและบริเวณรอบๆ วัดฯ เท่านั้นที่นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาวัดพระบรมธาตุนครชุมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปกรรมนั้น ทุกภาคส่วนมีความคิดเห็นตรงกันว่า วัดควรมีการพัฒนาวัดพระบรมธาตุนครชุมเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวชม ดังนี้ ๑) วัดควรมีการจัดสรรพื้นที่อย่างเป็นสัดส่วน ๒) วัดควรพัฒนาให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ๓) ควรมีการปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในวัดให้สงบ ร่มรื่น สวยงาม ๔) เพิ่มป้ายบอกทิศทางมาวัดฯ ๕) เพิ่มป้ายอธิบายและให้ข้อมูล ณ โบราณสถานและโบราณวัตถุภายในวัด ๖) ด้านหลังวัด (เดิมเป็นหน้าวัด) ควรปรับให้เป็นถนนวัฒนธรรม ๗) ควรมีมาตรการจัดการสุนัขภายในวัดให้มีย่อยอย่างเป็นสัดส่วน ๘) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเข้ามาสนับสนุนงบประมาณในการจัดการวัดฯ^{๑๓๖}

พชรพรรณ ชุ่มเปี่ยม ได้วิจัยเรื่อง การบริหารงานพระสังฆาธิการในจังหวัดกำแพงเพชร ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาการบริหารงานของพระสังฆาธิการในจังหวัดกำแพงเพชร ควรดำเนินการดังนี้ ๑) ด้านการวางแผน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดให้มีการถวายความรู้เกี่ยวกับการวางแผนเกี่ยวกับพระสังฆาธิการ กรมการศาสนาหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรจัดทำคู่มือ รูปแบบ เกี่ยวกับการวางแผนให้กับวัด พระสงฆ์ที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระสังฆาธิการต้องได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับระบบการบริหาร และผู้นำชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิควรเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนของวัด ๒) ด้านการจัดองค์การ กรมการศาสนาควรจัดทำรูปแบบหรือแผนภูมิการจัดองค์การ ให้แก่วัด เพื่อศึกษาและพิจารณา หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดให้มีการถวายความรู้เกี่ยวกับการจัดองค์การแก่พระสังฆาธิการตามโอกาส และควรให้มีการศึกษาดูงานการจัดองค์การทั้งภาครัฐและเอกชน หรือวัดที่มีการจัดองค์การดีเด่น ๓) ด้านการบริหารงานบุคคล ควรมีการอบรมบุคคลที่เข้ามาบวชในพระพุทธ ศาสนา เพื่อให้มั่นใจว่าจะเข้ามาศึกษาพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง ต้องให้การศึกษาอบรมพระธรรมวินัยแก่ผู้เข้ามาบวช ทั้งก่อนบวช และระหว่างบวช สรรหาบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีความรู้ ความสามารถจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การศาสนาศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ๔) ด้านการวินิจฉัยสั่งการ การบริหารวัดต้องให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม ในกิจกรรมของวัด เช่น ร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อให้เจ้าอาวาสนำข้อมูลมาประกอบการตัดสินใจ ก่อนสั่งการแต่ละครั้งต้องศึกษาและให้ความสำคัญกับ

^{๑๓๖} รัชนิวรรณ บุญอนันต์, “ความพร้อมของวัดพระบรมธาตุนครชุมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปกรรม”, รายงานการวิจัย, (กำแพงเพชร : มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ๒๕๕๐), หน้า บพคดีย่อย.

ทรัพยากรการบริหาร คือ บุคลากร เงิน วัสดุ อุปกรณ์ และการจัดการ ควรศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ที่ตัดสินใจเป็นอย่างดีก่อนการวินิจฉัยสั่งการ ๕) ด้านการควบคุมงาน พระสังฆาธิการต้องปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เพื่อเป็นแบบอย่างแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ การปกครองสงฆ์ให้มีพฤติกรรมและและการกระทำอย่างเหมาะสม พระสังฆาธิการควรดำเนินการให้พระภิกษุทุกรูปในวัดมีภาพลักษณ์ที่ดีเพื่อก่อให้เกิดความศรัทธาแก่ประชาชน ควรจัดหางบประมาณเพื่อพัฒนาวัดให้มีสภาพที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรมเช่น ความสงบ ร่มรื่น สะอาด สวยงาม สะดวกต่อการปฏิบัติศาสนกิจและการศึกษาพระธรรมวินัย ๖) ด้านการประสานงาน ควรบริหารวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนที่พัฒนาทั้งจิตใจ และคุณภาพชีวิตจะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ การประสานงานที่ดีระหว่างประชาชนกับวัดควรจัดเครื่องวัดอย่างมีระบบเพื่อสะดวกต่อการให้บริการแก่ประชาชน ในกิจการทางพระพุทธศาสนาเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ควรร่วมมือกับชุมชนจัดโครงการป่าชุมชนโครงการอุทยานการศึกษา เพื่อการส่งเสริมการปลูกต้นไม้ และใช้ต้นไม้เป็นเครื่องมือในการประสานงาน กิจกรรมต่าง ๆ ของวัดต่อไป ๗) ด้านการเสนอรายงาน ทุกวัดควรจัดให้มีหอกระจายข่าวเพื่อประชาสัมพันธ์ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่วัดดำเนินการให้ชุมชนทราบ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และสำนักงานศึกษาธิการอำเภอ ควรให้ความสำคัญกับการรายงานผลการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด การรายงานผลแต่ละครั้งควรดำเนินการดังนี้ รวบรวม ตรวจสอบข้อมูล จัดประเภทเรื่องราว เรียงลำดับ สรุป และเตรียมเผยแพร่ข้อมูลเพื่อการเผยแพร่ข่าวสาร^{๑๓๗}

บรรจง โสตาดี และคณะ ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๑ ผลการวิจัยพบว่า สภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๑ ๑) ด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ ส่วนใหญ่มีสภาพแวดล้อมทางกายภาพสะอาด สงบ สงัด เรียบง่าย เป็นธรรมชาติ มีความเหมาะสม จัดผังโครงสร้างสิ่งปลูกสร้างได้อย่างเป็นระเบียบสวยงามกลมกลืนกับธรรมชาติ เป็นธรรมชาติ แต่มีบางพื้นที่อาคารสิ่งปลูกสร้างยังไม่เพียงพอ ให้มีความเป็นรมณีสถาน ๒) ด้านบุคลากร พระวิปัสสนาจารย์มีปริมาณไม่เพียงพอและมีคุณภาพต่ำกว่ามาตรฐานและแนวทางผลิต และพัฒนาพระวิปัสสนาจารย์ยังไม่มีศักยภาพที่จะแก้ไขปัญหาการขาดแคลน ด้านปริมาณและด้านคุณภาพของพระวิปัสสนาจารย์ได้ ๓) ด้านการบริหารจัดการ มีรูปแบบการบริหารจัดการอยู่หลายรูปแบบแตกต่างกัน เช่น บริหารรูปแบบคณะกรรมการ บริหารโดยคนเดียว^{๑๓๘}

วรพงษ์ แสนเมือง ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการดำเนินงานของวัดพัฒนาตัวอย่างในเขตการศึกษา ๑๑ ผลการวิจัยพบว่า ๑. สภาพการดำเนินงานของวัดพัฒนาตัวอย่าง ในเขตการศึกษา ๑๑ มีสภาพการดำเนินงาน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีการดำเนินงานในระดับมาก ๔ ด้าน ระดับปานกลาง ๑ ด้าน โดยมีสภาพการดำเนินงานด้านการจัดและดูแลศาสนสมบัติมากที่สุด ส่วนด้านที่มีการดำเนินงานน้อยที่สุดได้แก่ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ๒. สภาพการดำเนินงานของวัดพัฒนาตัวอย่าง ในเขตการศึกษา ๑๑ เมื่อพิจารณาเป็นราย

^{๑๓๗} พชรพรรณ ชุ่มเปี่ยม, “การบริหารงานพระสังฆาธิการในจังหวัดกำแพงเพชร”, รายงานการวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ๒๕๔๘), หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๓๘} บรรจง โสตาดี และคณะ, “การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๑”, รายงานการวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, ๒๕๔๙), หน้า บทคัดย่อ.

ด้าน พบว่า ด้านบริเวณวัด เสนาสนะ ถาวรวัตถุ วัดพัฒนาตัวอย่างมี รั้ววัด มั่นคง สวยงาม แข็งแรง และแสงสว่างไฟฟ้าพอเพียง น้ำดื่ม น้ำใช้ สะอาดพอเพียงมากที่สุด และมีป้ายบอกชื่อต้นไม้ครบทุกชนิดน้อยที่สุด ด้านการบริหารและการปกครอง วัดพัฒนาตัวอย่างกำหนดให้พระภิกษุ สามเณรทำวัตรเช้า เย็นอย่างสม่ำเสมอมากที่สุด และประชุมอบรมศิษย์วัดสม่ำเสมอที่สุด ด้านการจัดและดูแลศาสนสมบัติ วัดพัฒนาตัวอย่างดูแลการใช้จ่ายเงินเป็นไปตามวัตถุประสงค์มากที่สุด และไวยวัจกร กรรมการวัดได้เข้ารับการอบรมทุกปี น้อยที่สุด ด้านการศึกษา อบรม เผยแผ่ วัดพัฒนาตัวอย่าง ส่งเสริมการเรียนพระธรรมวินัยพระภิกษุ สามเณร มากที่สุด และจัดให้มีเจ้าหน้าที่ดูแลห้องสมุดและที่อ่านหนังสือน้อยที่สุดในด้านสาธารณสงเคราะห์ วัดพัฒนาตัวอย่างให้การสงเคราะห์ด้านสาธารณูปโภคแก่ประชาชน เช่น การให้ยืมของใช้เมื่อคราวจำเป็นมากที่สุด และบริการด้านกฎหมายแก่ประชาชนน้อยที่สุด ๓. สภาพการดำเนินงานของวัดที่ได้รับการคัดเลือกจากกรมการศาสนาให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ในเขตการศึกษา ๑๑ ระหว่างช่วงปี พ.ศ.๒๕๐๗ – ๒๕๒๔ กับช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๕ – ๒๕๔๔ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .๐๕ ทุกด้าน โดยวัดที่ได้รับการคัดเลือกจากกรมการศาสนา ให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ในเขตการศึกษา ๑๑ ช่วงปีพ.ศ. ๒๕๒๕ – ๒๕๔๔ มีสภาพการดำเนินงานสูงมากกว่า วัดที่ได้รับการคัดเลือกจากกรมการศาสนา ให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ในเขตการศึกษา ๑๑ ช่วงปี พ.ศ.๒๕๐๗ – ๒๕๒๔ ทุกด้าน ๔. สภาพปัญหาและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม เจ้าอาวาส พระภิกษุ ไวยาวัจกร และประธานคณะกรรมการวัด ซึ่งเป็นผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นว่า สภาพการดำเนินงานของวัดพัฒนาตัวอย่าง ในเขตการศึกษา ๑๑ มีปัญหาในด้านงบประมาณ ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ ปัญหาจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและประชาชนทั่วไป โดยมีข้อเสนอแนะในการจัดสรรงบประมาณ จัดซื้ออุปกรณ์ในการศึกษาของพระภิกษุ สามเณร การจัดอบรมให้ความรู้แก่บุคลากรตลอดถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาวัด ^{๑๓๙}

พระมหาอคม ปญญารโธ (บุญยัง) ได้วิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสและผู้นำชุมชนต่อการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน: กรณีศึกษาวัดธรรมยุต ในเขตจังหวัดพัทลุง ผลการวิจัยพบว่า ด้านคุณลักษณะความเป็นผู้นำ ของเจ้าอาวาสวัดธรรมยุตนิทาย พบว่า มีคุณลักษณะความเป็นผู้นำโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ส่วนคุณลักษณะความเป็นผู้นำของผู้นำชุมชน พบว่า ผู้นำชุมชนบ้านปากแพรก และผู้นำชุมชนวัดบางแก้วผดุงธรรม มีคุณลักษณะความเป็น ผู้นำโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก แต่ผู้นำชุมชนวัดอุดมวรารามและผู้นำชุมชนบ้านพนางตุง มีคุณลักษณะความเป็นผู้นำโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง แนวทางการบริหารและการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน ด้านลักษณะของการพัฒนานั้น พบว่า เจ้าอาวาสวัดธรรมยุตนิทายและผู้นำชุมชน มีการพัฒนาด้านศาสนวัตถุ / สถานที่ ทุกๆ ด้าน ยกเว้นการจัดตั้งศูนย์พัฒนาอาชีพและการฝีมือต่างๆ ของชาวชุมชนขึ้นภายในวัด และการจัดตั้งศูนย์เด็กเล็กก่อนเกณฑ์ขึ้นภายในวัด การพัฒนาด้านศาสนบุคคล / บุคลากร พบว่า เจ้าอาวาสวัดธรรมยุตนิทาย และผู้นำชุมชนมีการพัฒนาในทุกๆ ด้าน แต่ผู้นำชุมชนมีการจัดระเบียบการบริหารและการปกครองแก่คณะกรรมการชุมชนและประชาชนในชุมชนของตนเพิ่มเข้ามาด้วย การพัฒนาด้านศาสนพิธี / กิจกรรม พบว่า เจ้าอาวาสวัดธรรมยุตนิทายและผู้นำชุมชน มีการพัฒนาในทุกๆ ด้านเช่นกัน แต่สิ่งที่ผู้นำชุมชน

^{๑๓๙} วรพงษ์ แสนเมือง, “การศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการดำเนินงานของวัดพัฒนาตัวอย่างในเขตการศึกษา ๑๑”, รายงานการวิจัย, (นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๖), หน้า บทคัดย่อ.

ไม่ได้ช่วยเหลือเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดคือ การจัดนิทรรศการงานวันสำคัญต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา และการปรับปรุงรูปแบบของการประกอบศาสนพิธีหรือพิธีกรรมทางศาสนาที่เหมาะสมและถูกต้องแก่ชาวชุมชน ส่วนแนวทางการบริหารและการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน ด้านลักษณะของการเรียนรู้ นั้น พบว่า เจ้าอาวาสและผู้นำชุมชน มีการส่งเสริมการเรียนรู้ในระบบที่ตรงกัน แต่สิ่งที่มีการส่งเสริมน้อย คือ การส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนธรรมะในโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์หรือในโรงเรียนต่างๆ และการส่งเสริมการเรียนรู้พระปริยัติธรรมสายสามัญแก่พระภิกษุและสามเณร การส่งเสริมการเรียนรู้นอกระบบ พบว่า เจ้าอาวาสและผู้นำชุมชนมีการส่งเสริมที่ตรงกัน แต่สิ่งที่มีการส่งเสริมน้อย คือ การสร้างศูนย์เผยแผ่ศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ของชาวชุมชนขึ้นภายในวัด การจัดตั้งศูนย์ฝึกและส่งเสริมอาชีพต่างๆ แก่ชาวชุมชนภายในวัด การสร้างศูนย์อบรมและปฏิบัติกรรมฐาน และการสร้างศูนย์ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนแบบถาวรขึ้นในวัด ด้านปัจจัยการบริหารงาน ที่ช่วยส่งเสริม ให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนนั้น พบว่า เจ้าอาวาสวัดธรรมยุตินิกายมีความสามารถในการ บริหารงานโดยรวมอยู่ในระดับมาก ผู้นำชุมชนบ้านปากแพรก และผู้นำชุมชนวัดบางแก้วผดุงธรรม มีความสามารถในการบริหารงานโดยรวมอยู่ในระดับมาก แต่ผู้นำชุมชนวัดอุดมวรารามและผู้นำชุมชนบ้านพนาตุงมีความสามารถในการบริหารงานโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง^{๑๔๐}

สุริยา รักการศิลป์ ได้วิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์กับพลวัตเศรษฐกิจชุมชนจังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจชุมชน สามารถแยกออกได้เป็นสองส่วนใหญ่ๆ คือ ๑) บทบาททางด้านการเผยแผ่ธรรมะกับกิจเผยแผ่ธรรมะ เช่น การจัดตั้งโรงเรียนเด็กก่อนเกณฑ์ และโรงเรียนพุทธเกษตร บทบาทสองส่วนนี้มีผลกระทบต่เศรษฐกิจชุมชนทางอ้อม ในส่วนที่โรงเรียนเด็กก่อนเกณฑ์ ได้ช่วยลดภาระการใช้จ่ายของผู้ปกครองที่ส่งบุตรหลานมาเข้าเรียน ส่วนโรงเรียนพุทธเกษตรนั้นการใช้จ่ายของเด็กนักเรียนประจำมีผลกระทบต่เศรษฐกิจชุมชน บทบาทในส่วนของการเผยแผ่ธรรมะนั้นแม้ว่าจะไม่มีผลกระทบต่เศรษฐกิจชุมชนโดยตรง แต่กลับมีผลกระทบต่องีตกรอบครัวของปัจเจกชนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมในวัด บางรายนั้นได้ช่วยให้กลับมามีรายได้ได้ปะปนับแสนบาท ๒) บทบาทที่มีผลกระทบต่เศรษฐกิจชุมชนโดยตรงและส่วนที่มีผลกระทบต่องค์คมเศรษฐกิจ บทบาทในส่วนแรกที่มีผลกระทบต่เศรษฐกิจชุมชนโดยตรงนั้น ส่วนที่ส่งผลกระทบได้มากที่สุดคือการผลิตน้ำหมักชีวภาพ มีมูลค่าประเมินเฉพาะวัดหนองหัวแรดวัดเดียวสูงถึง ๓.๑๕ ล้านบาทต่อปี ส่วนที่มีผลกระทบในระดับรองลงมาคือการจัดทำและซ่อมบำรุงระบบน้ำประปา ในส่วนของกลุ่มธุรกิจชุมชนนั้นมีผลกระทบต่องานทุกปีแต่ปริมาณเงินนั้นไม่มาก เพราะประเมินจากดอกเบียจ่ายและกำไรจากกลุ่มที่มีจำนวนสมาชิกไม่มาก โดยภาพรวมแล้วบทบาทของพระสงฆ์นั้นมีผลกระทบต่เศรษฐกิจชุมชน ในระดับที่สามารถประเมินค่าเป็นตัวเลขที่ชัดเจนได้ อย่างไรก็ตามมูลค่าตัวเลขนั้นไม่ได้มีความหมายอย่างใดต่อการทำงานของพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์มุ่งเน้นการทำงานเพื่อถวายพระพุทธเจ้า ที่สั่งสอนให้มีความสุขภายใต้กรอบจำกัดของชีวิต และผลงานนั้นเกิดประโยชน์กับประชาชนเป็นการตอบแทนที่ได้นำอาหารมาถวายพระสงฆ์ ผลการศึกษาที่ตอบวัตถุประสงค์ในข้อที่ ๒ พบว่า ๑) แม้ว่าราษฎรในพื้นที่จะได้รับการศึกษาในระบบของภาครัฐน้อยมาก แต่พระพุทธศาสนาสามารถขัดเกลายกระดับศักยภาพของทั้งพระสงฆ์และราษฎรให้สูงขึ้นได้

^{๑๔๐} พระมหาอาคม ปญญาโร (บุญยัง), “ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสและผู้นำชุมชนต่อการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน: กรณีศึกษาวัดธรรมยุต ในเขตจังหวัดพัทลุง”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๖), หน้า บทคัดย่อ.

สะท้อนผ่านการดำเนินกิจกรรม กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ที่มีประสิทธิภาพของหมู่บ้านทุ่งสว่างและบ้านข้างเคียง ๑๒ หมู่บ้าน ๒) พระสงฆ์และราษฎรในพื้นที่ไม่มีความแตกต่างด้านชนชั้น ความรู้สึกเป็นชนชั้นจะมีอยู่บ้างระหว่างราษฎรกับพ่อค้าในตลาดและราษฎรกับผู้ที่มีตำแหน่งราชการ แต่ชนชั้นไม่ได้ก่อให้เกิดความรู้สึกขัดแย้งและการนำไปสู่เงื่อนไขทางการเมือง ตำแหน่งราชการที่มีอำนาจยังเป็นเป้าหมายของคนบางกลุ่มและเป็นสิ่งสร้างความขัดแย้งในระดับชุมชนได้ ๓) วิธีการผลิตของชุมชนพระสงฆ์ได้มีส่วนเข้ามาช่วยในเรื่องลดการทำลายสภาพแวดล้อม ลดต้นทุนการผลิตของชาวบ้าน และสามารถผลิตในแบบของการชูศรีตตนเอง เช่นการปลูกป่าและการผลิตน้ำหมักชีวภาพเพื่อใช้แทนปุ๋ยเคมีของหลวงพ่อกั่น กับการผลิตอิฐบล็อกของหลวงพ่อเฉลิม ๔) แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเน้นให้พระสงฆ์และชาวบ้านบริโภคตามสมควร ไม่ทำลายธรรมชาติ แต่กระแสนิยมของโลกยังคงส่งผลกระทบผ่านวัดและชุมชนตลอดจนค่านิยมบริโภคตามกันของคนในชุมชนยังมีผลต่อการตัดสินใจบริโภค แต่ผู้บริโภคในชุมชนยังบริโภคอย่างมีประสิทธิภาพกว่ากลุ่มคนในเมืองใหญ่ ๕) สวัสดิการจากวัดและพระสงฆ์ในชุมชนช่วยให้สังคมไทยมีความมั่นคงมากขึ้น ชุมชนและวัดได้สร้างระบบการจัดสรรรายได้ที่เป็นธรรม ผ่านกระบวนการจัดสวัสดิการในสังคมชนบท ๖) ราษฎรในพื้นที่เชื่อว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่พระสงฆ์นำมาประยุกต์ใช้นั้น ส่งผลให้เศรษฐกิจชุมชนมีความมั่นคงและยั่งยืน^{๑๔๑}

พระมหาสุทธิชัย ชิดโคกสูง ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการปฏิบัติธรรมกรรมฐานของวัด เพื่อความสงบสุขของสังคมในจังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า การปฏิบัติธรรมกรรมฐานที่ดีนั้นต้องประกอบด้วยปัจจัยในการปฏิบัติ ๔ ประการคือ บุคคลสัปปายะ การปฏิบัติธรรมแต่ละสำนักต้องมีอาจารย์ผู้ปฏิบัติธรรมเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อมีอาจารย์ผู้ให้กรรมฐานดี มีผู้ปฏิบัติธรรมที่เข้ามาร่วมปฏิบัติธรรม มีผู้สนับสนุนการปฏิบัติธรรมอย่างดียิ่งแล้ว การปฏิบัติธรรมย่อมสำเร็จด้วยดี อวาสสัปปายะ สถานที่ เป็นสิ่งที่สำคัญในการปฏิบัติธรรม เพราะถ้าสถานที่มีความพร้อมทั้งทางด้านเสนาสนะดี ด้านห้องน้ำโรงอาหาร สถานที่พัก ถ้ามีความพร้อมการปฏิบัติธรรมย่อมดำเนินไปด้วยดี อาหารสัปปายะ อาหารเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมมีอาหารสำหรับเสริมสร้างร่างกายที่มีคุณภาพและพอเพียงย่อมส่งผลต่อการปฏิบัติธรรมดี และสุดท้ายธรรมสัปปายะ ต้องมีหลักธรรมในการปฏิบัติ ถ้ามีอาจารย์ มีสถานที่ มีอาหารแล้วต้องมีหลักธรรมในการปฏิบัติเพื่อทราบแนวทางในการปฏิบัติที่ถูกต้องหลัก^{๑๔๒}

วิเชียร เจนจบเขต ได้วิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาวิถีชีวิตไทยในจังหวัดนครปฐม ผลการวิจัยพบว่า บทบาท หลักธรรม และกุศโลบายของพระสงฆ์ในการที่นำมาใช้ทางด้านการศึกษาในการพัฒนาวิถีชีวิตไทยในจังหวัดนครปฐม ส่วนใหญ่จะเน้นการศึกษาด้านปริยัติธรรม แผนกธรรม ควบคู่ไปกับการปกครองบุคลากรภายในวัด อีกทั้งยังใช้เพียรพยายามเผยแผ่พระธรรมคำสอนด้วยกิจกรรมการเทศ การอบรม การประชุม แก่ประชาชน อุบาสก อุบาสิกา ทำการสงเคราะห์ด้านสาธารณูปการด้วยการก่อสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ และยังให้การสาธารณสงเคราะห์เป็นที่

^{๑๔๑} สุริยา รักการศิลป์, “บทบาทพระสงฆ์กับพลวัตเศรษฐกิจชุมชนจังหวัดนครราชสีมา”, **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๕๓).

^{๑๔๒} พระมหาสุทธิชัย ชิดโคกสูง, “การพัฒนารูปแบบการปฏิบัติธรรมกรรมฐานของวัด เพื่อความสงบสุขของสังคมในจังหวัดนครราชสีมา”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒).

พอใจแก่ประชาชน แนวคิดของผู้วิจัย เรื่อง บทบาทพระสังฆาธิการที่มีต่อวิถีชีวิตของบุคลากรในวัด และประชาชนทั่วไป จำเป็นต้องใช้องค์ความรู้หรือองค์ธรรมของปัจเจกบุคคลเป็นองค์ประกอบ จึงก่อให้เกิดผลทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งการใช้องค์ธรรมของพระสังฆาธิการนั้นย่อมแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการงานด้านต่าง ๆ ผู้วิจัยเชื่อว่าผู้บริหารระดับผู้ปกครองจะดำเนินการตามบทบาทหน้าที่ให้สำเร็จตามที่มุ่งหวังไว้ จะต้องรักษาองค์ธรรมให้ตลอดและมั่นคงเสมอ ในอนาคตบทบาทพระสังฆาธิการ ควรจะต้องปรับเปลี่ยน วิธีการบริหารและจัดการด้วยเหตุปัจจัยทางเศรษฐกิจ ทางการศึกษา ทางศาสนา ทางวัฒนธรรม ทางการติดต่อสื่อสาร จึงส่งผลให้พระสังฆาธิการต้องพัฒนามาบทบาทเพื่อรักษาวัฒนธรรมของชาติในยุคข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดน^{๑๔๓}

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล) ได้เขียนเรื่อง “การบริหารวัด” โดยให้ความสำคัญในด้านการบริหาร ซึ่งเทียบได้กับธรรมนูญการปกครองของสงฆ์ จัดเป็นการบริหารตน การบริหารหมู่คณะ การบริหารกิจกรรมของวัด และการบริหารศาสนสมบัติของสงฆ์หรือวัด โดยแบ่งการบริหารองค์กรต่าง ๆ ออกเป็นหน้าที่รับผิดชอบในด้านต่างๆ โดยสรุป คือ ๑.การปกครองบังคับบัญชา (Supervision and Control) การพิจารณาวินิจฉัย การตัดสินใจ และการสั่งงานตามลำดับชั้น ในสายการบังคับบัญชา ๒.การจัดการ (Management) กิจกรรมต่าง ๆ ของวัด ได้แก่ การจัดการเกี่ยวกับ การให้การศึกษาหลักธรรม การให้การศึกษาอบรม ศิล สมาธิ ปัญญา และการเผยแผ่พระสัทธรรม การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณสงเคราะห์ และศาสนพิธีต่าง ๆ เป็นต้น ๓.การจัดการทางด้านบุคลากร (Personnel Management) การเงินหรือการคลัง และทรัพย์สินขององค์กรหรือหน่วยงานแต่ละระดับ^{๑๔๔}

เพิ่มศักดิ์ โคตรชมพู ได้วิจัยเรื่อง บทบาทในการพัฒนาสังคมของวัดในจังหวัดหนองคาย ผลการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการวัด โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาจำแนกเป็นรายด้าน พบว่าด้านการปฏิบัติตามกฎ ระเบียบมหาเถรสมาคม มีค่าเฉลี่ยการปฏิบัติมากกว่า ด้านการวางแผนการทำงาน การสนับสนุนทางสังคมของวัด โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาจำแนกเป็นรายด้าน พบว่าด้านการสนับสนุนจากชุมชน มีค่าเฉลี่ยการปฏิบัติมากที่สุด รองลงมา คือ ด้านความร่วมมือกับชุมชน และด้านการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นๆ ตามลำดับ บทบาทในการพัฒนาสังคมของวัด โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาจำแนกบทบาทในการปฏิบัติการพัฒนาสังคมของวัด เป็นรายด้าน โดยเรียงตามลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการเมืองการปกครอง ด้านการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้านการสังคมสงเคราะห์ ด้านสาธารณสุขพื้นฐาน และด้านการศึกษา ทุกด้านมีบทบาทในการปฏิบัติ อยู่ในระดับปานกลาง^{๑๔๕}

^{๑๔๓} วิเชียร เจนจบเขต, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการพัฒนาวิถีชีวิตไทยในจังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๔๓).

^{๑๔๔} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล), “การบริหารวัด”, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (นครปฐม : เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๔๕.

^{๑๔๕} เพิ่มศักดิ์ โคตรชมพู, “บทบาทในการพัฒนาสังคมของวัดในจังหวัดหนองคาย”, รายงานการวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, ๒๕๔๙), หน้า บทคัดย่อ.

อินตา ศิริวรรณ ได้วิจัยเรื่อง การบริหารวัดด้านการปกครอง ผลการวิจัยพบว่า การบริหารวัดต้องมีกลยุทธ์ที่หลากหลาย เพราะเป็นงานที่ต้องอาศัยเทคนิคและวิธีการที่ชาญฉลาด เนื่องจากเกี่ยวข้องกับหลายฝ่าย ดำเนินการทุกด้าน เพื่อให้การบริหารคณะสงฆ์ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการบริหารวัด และเป็นฐานรองรับกิจการงานของพระศาสนาให้มีความก้าวหน้าสามารถอำนวยความสะดวกเสริมสร้างความผาสุก ความถูกต้อง ความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม และแสดงความเมตตาอนุเคราะห์ต่อปวงชนให้ปรากฏชัดทั้งในทางรูปธรรมและนามธรรม การบริหารวัดและการบริหารคณะสงฆ์จะต้องมีแผนนโยบาย เป้าหมายเพื่อจัดทำโครงการให้มีหลัก มีวิธีการและระเบียบงานที่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินงานตามภารกิจของวัดด้านการปกครอง โดยมีหน้าที่บำรุงรักษาวัดให้เป็นไปด้วยดี การจัดกิจการของวัดให้เป็นไปด้วยดี การจัดศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี การปกครองและสอดส่องให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ในวัดประพฤติปฏิบัติชอบ การเป็นธุระในการศึกษาอบรม และสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์การให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศลของประชาชน ทำการบันทึกประวัติการวัดและปูชนียวัตถุภายในวัด ใครเป็นผู้สร้าง มีลักษณะอย่างไร สิ้นค่าก่อสร้างเท่าไร กุฏิ หอฉัน หอสวดมนต์ ศาลาการเปรียญ หอระฆัง โรงเรียนพระปริยัติธรรม อุโบสถ และสถานที่สำคัญภายในวัดทุกอย่างจะต้องบันทึกเก็บหลักฐานไว้เป็นอย่างดี^{๑๔๖}

คุณ โทชน์ และเทพพร มังธานี ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา วัดมหาพุทธาราม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ ผลการวิจัยในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน พบว่า ด้านการปกครอง มีการวางแผนการบริหารอย่างชัดเจน มีระเบียบในการปกครอง มีการกระจายอำนาจและการมอบหมายหน้าที่อย่างเป็นระบบ ด้านการศึกษา พบว่า สามารถรักษารูปแบบการศึกษาแบบดั้งเดิมที่มุ่งพระธรรมวินัยและพระพุทธศาสนาโดยตรง ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พบว่า ทางวัดมีโรงเรียนการกุศลอยู่ในเขตของวัด และมีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนและศูนย์บริการผู้สูงอายุภายในวัด ด้านสาธารณูปการ เนื่องจากบริเวณวัดไม่กว้างมาก จึงทำให้จัดศาสนวัตถุ และเสนาสนะ ตามสภาพบริเวณวัด ด้านการบริการสาธารณะสงเคราะห์ พบว่า มีการเปิดโอกาสให้ชุมชนที่ตั้งของวัดดำเนินกิจกรรมทางสังคมต่างๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยภายในวัด^{๑๔๗}

ฉันทนา กล่อมจิต ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดป่าบ้านค้อ อำเภอเมืองผิง จังหวัดอุดรธานี ผลการวิจัยในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน พบว่า ด้านการปกครองเป็นการปกครองแบบพ่อปกครองลูก มีการมอบหมายงานให้เหมาะสมกับความสามารถของแต่ละบุคคล ด้านการศาสนศึกษา มีการสนับสนุนให้การศึกษาพระปริยัติธรรม สอบนักธรรมและการอบรมปฏิบัติธรรม เป็นการศึกษาตามอัธยาศัย ด้านสาธารณูปการ มีความสะดวกสบายและมีสัปปายะในการปฏิบัติธรรมและมีการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ได้จัดอบรมปฏิบัติธรรมและกิจนิมนต์ภายในและภายนอกประเทศ จัดการอบรมปฏิบัติธรรมสัญจร มีการเผยแผ่ธรรมะด้วยสื่อต่างๆ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ได้

^{๑๔๖} อินตา ศิริวรรณ, “การบริหารวัดด้านการปกครอง”, **บทความวิชาการ**, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘).

^{๑๔๗} คุณ โทชน์ และเทพพร มังธานี, “รูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา วัดมหาพุทธาราม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ”, **รายงานการวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการการศึกษา, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

ทำการบำเพ็ญสาธารณสงเคราะห์แก่ชุมชนบุคคลและศาสนสถาน รวมทั้งได้ตั้งกองทุนช่วยเหลือแม่บ้านผู้ปฏิบัติธรรม และการเผยแผ่ธรรมให้เด็กและเยาวชน ส่วนด้านการศึกษาสงเคราะห์ พบว่าทางวัดไม่ได้จัดการศึกษาสงเคราะห์สำหรับเด็กและเยาวชน^{๑๔๘}

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ ได้วิจัยเรื่อง **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : กรณีศึกษาวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอบางเกร็ด จังหวัดนนทบุรี** ในด้านการศึกษาพบว่า “วัดชลประทานรังสฤษฎ์ได้จัดการศาสนศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรตามความเหมาะสมกับภาวะของผู้บวช หลักสูตรพระปริยัติธรรมและหลักสูตรสำหรับผู้บวชระยะสั้นรวมทั้งหลักสูตรอบรมพระภิกษุที่ต้องการเพิ่มพูนความรู้ในหลักธรรมที่ถูกต้องทั้งปริยัติและปฏิบัติ และวิธีการเผยแผ่ธรรมะ โดยเฉพาะการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เป็นการศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาทซึ่งเป็นการศึกษาตามหลักสูตรของคณะสงฆ์ที่ถือว่าเป็นการศึกษาตามระบบที่เป็นหลักของคณะสงฆ์ โดยทางวัดชลประทานรังสฤษฎ์ได้จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมตั้งแต่ระดับ ป.ธ.๑-๒ ถึง ป.ธ.๙ ผู้เรียนมีทั้งพระภิกษุและสามเณรที่อยู่ในวัดและวัดอื่น วัดได้จัดตั้งเป็นสำนักศาสนศึกษา มีเจ้าอาวาสเป็นเจ้าสำนักศาสนศึกษา การเรียนการสอนใช้วิธีการให้พระภิกษุที่มีความรู้ในระดับเปรียญธรรมที่สูงกว่าเป็นครูสอนระดับเปรียญธรรมชั้นต้นๆ วัดจัดสร้างอาคารเรียนและกุฏิที่พักให้ผู้เรียนเป็นสัดส่วนพร้อมทั้งจัดหาอุปกรณ์หนังสือเรียนสำหรับผู้เรียน ในแต่ละปีจะมีนักเรียนสามารถสอบได้ทุกปี”^{๑๔๙}

สุดใจ สะอาดยิ่ง ได้วิจัยเรื่อง **รูปแบบการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชนในระดับหมู่บ้าน จังหวัดสุรินทร์** ผลการวิจัยพบว่า ๑) สภาพการดำเนินงานของวัดที่เป็นวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชนในหมู่บ้านพบว่า ประชาชนต้องการให้วัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชน วัดยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน เป็นสถานประกอบพิธีกรรม และงานประเพณีวัฒนธรรม วัดขาดความพร้อมที่จะเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชน เช่น ด้านอาคารสถานที่สภาพแวดล้อม สิ่งอำนวยความสะดวก และการคมนาคมมายังวัด พระยังขาดความรู้ความเข้าใจที่จะเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชน พระกับประชาชนยังห่างเหินขาดความเข้าใจซึ่งกันและกันในการแก้ไขปัญหา ปัจจุบันวัดมีพระ เณรที่จำพรรษาที่วัดน้อย และยังขาดการพัฒนาและการให้การศึกษสำหรับภิกษุ สามเณร ๒) รูปแบบการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชนในหมู่บ้านประกอบด้วย (๑) การจัดตั้งองค์กรพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชนรับผิดชอบโดยมีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พระสังฆาธิการหน่วยงานรัฐ และเอกชน (๒) การจัดตั้งองค์กรพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชนในระดับวัดรับผิดชอบโดยมีวัด ชุมชน และกลุ่มสังคมในระดับหมู่บ้าน (๓) การดำเนินการพัฒนาด้านกายภาพ ด้านบุคลากร และด้านกระบวนการแก้ไขปัญหา ให้วัดในจังหวัดสุรินทร์ โดยมีวัด ชุมชน และกลุ่มสังคม รับผิดชอบ และมีสถาบันการศึกษาต่างๆ ร่วมรับผิดชอบในด้านการพัฒนาบุคลากร (๔) การประชาสัมพันธ์ และสร้างความตระหนักให้ เจ้าอาวาส พระเณร และประชาชนใน

^{๑๔๘}ฉันทนา กล่อมจิต, “รูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา วัดป่าบ้านค้อ อำเภอมืองฝิง จังหวัดอุดรธานี”, **รายงานการวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการการศึกษา , ๒๕๔๖), หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๔๙}บุญศรี พานะจิตต์และคณะ, “ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : กรณีศึกษาวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอบางเกร็ด จังหวัดนนทบุรี”, **รายงานการวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒.

ระดับหมู่บ้าน ให้ร่วมพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชน ๓) การพัฒนาด้านกายภาพ ด้านบุคลากร และด้านกระบวนการแก้ไขปัญหา ประกอบด้วย(๑) ด้านกายภาพ ประกอบด้วยการพัฒนา ๑) วัดมีอาคารสถานที่เพียงพอ รมรื่นสะอาด ๒) มีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น อุปกรณ์ ห้องน้ำ สาธารณูปโภค และ ๓) การคมนาคมมายังวัดสะดวกสบาย และปลอดภัย (๒) ด้านบุคลากร ประกอบด้วยการพัฒนา ๑) พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ ๒) พัฒนาเจ้าอาวาส พระ เณร เป็นแบบอย่างที่ดี และเป็นผู้นำของชุมชน และ ๓) การส่งเสริมให้มีพระ เณร ในวัดมากขึ้น (๓) ด้านกระบวนการแก้ไขปัญหา ประกอบการพัฒนา ๑) ให้มีคณะทำงานของวัดในการแก้ไขปัญหาของประชาชน ๒) ให้คณะทำงานมาจากทุกกลุ่มของชุมชน และสังคม และ ใช้กระบวนการแก้ไขปัญหาให้ใช้หลักทางพระพุทธศาสนาและใช้กิจกรรมทางพุทธศาสนา^{๑๕๐}

นริวัลค์ ธรรมนิมิตโชค ได้วิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบของวัดที่เหมาะสมกับการเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ผลการวิจัยพบว่า ๑.ด้านนโยบาย วัดควรมีนโยบายในการปรับปรุงอาคารสถานที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายและเหมาะสมตลอดสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาด้านศีล สมาธิ และปัญญา รวมทั้งต้องมีแผนพัฒนาบุคลากรให้มีศักยภาพ สร้างเครือข่ายของวัดเพื่อแลกเปลี่ยนพระวิทยากรและสื่อการเรียนรู้ จัดวัดให้เป็นศูนย์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชน จัดทำปฏิทินกิจกรรมประจำปีของวัด ด้านเนื้อหาหลักสูตรที่นำมาใช้สอน ควรปรับปรุงให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ๒.ด้านคุณลักษณะของพระภิกษุสามเณร ต้องประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม มีทักษะในการจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับบุคคลและกาลเทศะ ๓.ด้านสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวก สถานที่ควรร่มรื่น สะอาด และสงบ มีห้องน้ำสะอาดเพียงพอ มีป้ายหัวข้อธรรมะข้อคิดที่เป็นประโยชน์ จัดพื้นที่ผู้เข้ามาใช้บริการมีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องธรรมะ และควรมีห้องสมุดประจำวัดเพื่อให้ผู้สนใจได้ค้นคว้า ๔.ด้านกิจกรรมการเรียนรู้ ควรเพิ่มกิจกรรมการเจริญวิปัสสนากรรมฐานสำหรับประชาชน มีกิจกรรมพระสงฆ์ให้คำปรึกษาแก่ประชาชน เชิญวิทยากรภายนอกเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา การสวดมนต์แปลเพื่อให้เข้าใจความหมายของบทสวดมนต์ ควรเปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณรเลือกเรียนรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมไปพร้อมกัน รวมทั้งจัดถวายความรู้แด่พระสงฆ์ด้านการเผยแผ่ที่เหมาะสมกับสังคมไทย การพูดในที่ชุมชน กฎหมายที่พระสงฆ์ควรทราบและการจัดทำเว็บไซต์ประจำวัด ผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่า รูปแบบของวัดที่เหมาะสมกับการเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต จำเป็นต้องใช้การจัดการความรู้ (Knowledge Management) เข้ามามีส่วนในกระบวนการสร้างรูปแบบของวัดให้เป็นความต้องการของพุทธบริษัทแต่ละกลุ่ม วัดต้องมีลักษณะการวางแผนด้านนโยบายที่ชัดเจนแน่นอน เพื่อจัดกิจกรรมพัฒนาคุณภาพของพระภิกษุสามเณรให้เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติพร้อมที่จะเป็นกัลยาณมิตร ก้าวทันโลกในยุคปัจจุบัน โดยไม่ทิ้งสมณสาธิตและสมณสัญญา รวมทั้งการปรับปรุงสถานที่จัดกิจกรรมและข้อเสนอแนะต่าง ๆ ที่ได้รวบรวมมา สิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นเครื่องชี้ถึงความต้องการของผู้ใช้บริการที่วัดจะต้องใช้เป็นจุดเริ่มต้นในการปรับปรุงกระบวนการดำเนินงาน ตลอดจนใช้เป็นแนวสำหรับกำหนดทิศทางในการจัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เหมาะสมของพุทธบริษัท ทั้งนี้ เพื่อความ

^{๑๕๐}สุดใจ สะอาดยิ่ง, รูปแบบการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชนในระดับหมู่บ้าน จังหวัดสุรินทร์”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๖), หน้าบทคัดย่อ.

มีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของแหล่งการเรียนรู้อย่างแท้จริง อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อวัด และสังคมโดยรวมอย่างยั่งยืน

ตารางที่ ๒.๑๖ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัด

นักวิจัย	ผลการวิจัย
รัชนิวรรณ บุญอนันต์ (๒๕๕๐)	ศึกษาเรื่อง ความพร้อมของวัดพระบรมธาตุนครชุมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปกรรม ผลการวิจัยพบว่า วัดพระบรมธาตุนครชุมมีลักษณะทางกายภาพเหมาะต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปกรรม กล่าวคือ วัดพระบรมธาตุเป็นวัดที่สร้างขึ้นมาร่วมกับเมืองนครชุมเป็นวัดประจำเมืองเหมือนกับวัดพระแก้วประจำเมืองกำแพงเพชร ภายในวัดพระบรมธาตุนครชุมมีศิลปกรรมที่โดดเด่นแตกต่างจากวัดอื่น ๆ ในจังหวัดกำแพงเพชร คือ มิ่งองค์พระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๙ พระองค์ และต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งพระมหาธรรมราชาลิไททรงปลูกไว้ เป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไปเดินทางมากราบไหว้และสักการะ
พชรพรรณ ชุ่มเปี่ยม (๒๕๕๘)	ศึกษาเรื่อง การบริหารงานพระสังฆาธิการในจังหวัดกำแพงเพชร ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาการบริหารงานของพระสังฆาธิการในจังหวัดกำแพงเพชร ควรดำเนินการดังนี้ ด้านการวางแผน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดให้มีการถวายเป็นความรู้เกี่ยวกับการวางแผนเกี่ยวกับพระสังฆาธิการ ด้านการจัดองค์การ กรมการศาสนาควรจัดทำรูปแบบหรือแผนภูมิการจัดองค์การให้แก่วัด เพื่อศึกษาและพิจารณา ด้านการบริหารงานบุคคล ควรมีการอบรมบุคคลที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เพื่อให้มั่นใจว่าจะเข้ามาศึกษาพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง ด้านการวินิจฉัยสั่งการ การบริหารวัดต้องให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม ในกิจกรรมของวัด ด้านการควบคุมงาน พระสังฆาธิการต้องปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เพื่อเป็นแบบอย่างแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ด้านการประสานงาน ควรบริหารวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนที่พัฒนาทั้งจิตใจ และคุณภาพชีวิตจะก่อให้เกิดความสัมพันธ์
บรรจง โสดาดี และคณะ (๒๕๕๙)	ศึกษาเรื่อง การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๑ ผลการวิจัยพบว่า สภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๑ ๑) ด้านสภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่

ตารางที่ ๒.๑๖ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัด (ต่อ)

นักวิจัย	ผลการวิจัย
	ส่วนใหญ่มีสภาพแวดล้อมทางกายภาพสะอาด สงบ สด เรียบง่าย เป็นธรรมชาติ มีความเหมาะสม จัดผัง โครงสร้างสิ่งปลูกสร้างได้อย่างเป็นระเบียบสวยงาม กลมกลืนกับธรรมชาติ เป็นธรรมชาติ แต่มีบางพื้นที่อาคาร สิ่งปลูกสร้างยังไม่เพียงพอให้มีความเป็นรมณีสถาน ๒) ด้านบุคลากร พระวิปัสสนาจารย์มีปริมาณไม่เพียงพอและมี คุณภาพต่ำกว่ามาตรฐานและแนวทางผลิต และพัฒนาพระ วิปัสสนาจารย์ยังไม่มีศักยภาพที่จะแก้ไขปัญหาการขาดแคลน ด้านปริมาณและด้านคุณภาพของพระวิปัสสนาจารย์ได้ ๓) ด้านการบริหารจัดการ มีรูปแบบการบริหารจัดการอยู่ หลายรูปแบบแตกต่างกัน เช่น บริหารรูปแบบ คณะกรรมการ การบริหารโดยคนเดียว
วรพงษ์ แสนเมือง (๒๕๕๖)	ศึกษาเรื่อง การศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการ ดำเนินงานของวัดพัฒนาตัวอย่างในเขตการศึกษา ๑๑ ผลการวิจัยพบว่า ๑. สภาพการดำเนินงานของวัดพัฒนา ตัวอย่าง ในเขตการศึกษา ๑๑ มีสภาพการดำเนินงาน อยู่ใน ระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีการดำเนินงาน ในระดับมาก ๔ ด้าน ระดับปานกลาง ๑ ด้าน โดยมีสภาพ การดำเนินงานด้านการจัดและดูแลศาสนสมบัติมากที่สุด ส่วนด้านที่มีการดำเนินงานน้อยที่สุดได้แก่ ด้านสาธารณ สงเคราะห์ ๒. สภาพการดำเนินงานของวัดพัฒนาตัวอย่าง ในเขตการศึกษา ๑๑ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้าน บริเวณวัด เสนาสนะ ถาวรวัตถุ วัดพัฒนาตัวอย่างมี รั้ววัด มั่นคง สวยงาม แข็งแรง และแสงสว่างไฟฟ้าพอเพียง น้ำดื่ม น้ำใช้ สะอาดพอเพียงมากที่สุด และมีป้ายบอกชื่อต้นไม้ครบ ทุกชนิดน้อยที่สุด ด้านการบริหารและการปกครอง วัด พัฒนาตัวอย่างกำหนดให้พระภิกษุ สามเณรทำวัตรเช้า เย็น อย่างสม่ำเสมอมากที่สุด และประชุมอบรมศิษย์วัดสม่ำเสมอ น้อยที่สุด ด้านการจัดและดูแลศาสนสมบัติ วัดพัฒนา ตัวอย่างดูแลการใช้จ่ายเงินเป็นไปตามวัตถุประสงค์มากที่สุด และไวยวจักร กรรมการวัดได้เข้ารับการอบรมทุกปี น้อย ที่สุด ด้านการศึกษา อบรม เผยแผ่ วัดพัฒนาตัวอย่าง ส่งเสริมการเรียนพระธรรมวินัยพระภิกษุ สามเณร มากที่สุด และจัดให้มีเจ้าหน้าที่ดูแลห้องสมุดและที่อ่านหนังสือน้อย ที่สุด ในด้านสาธารณสงเคราะห์ วัดพัฒนาตัวอย่างให้การ

ตารางที่ ๒.๑๖ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัด (ต่อ)

นักวิจัย	ผลการวิจัย
	สงเคราะห์ด้านสาธารณูปโภคแก่ประชาชน เช่น การให้ยืมของใช้เมื่อคราวจำเป็นมากที่สุด และบริการด้านกฎหมายแก่ประชาชนน้อยที่สุด
พระอธิการประวัติ กันทะคุณ (๒๕๕๐)	ศึกษาเรื่อง บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษาตำบลนายม อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทด้านการศึกษา พระสงฆ์จะเป็นผู้สั่งสอนอบรมจิตใจให้แก่พุทธศาสนิกชน พระสงฆ์มีบทบาทด้านสาธารณูปโภคผ่านโครงการพัฒนาชนบทหลาย ๆ โครงการ บทบาทด้านการสาธารณสุข พระสงฆ์เป็นแกนนำในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ พระสงฆ์ยังมีบทบาทการพัฒนาทางด้านจิตใจ บทบาทในด้านการส่งเสริมศีลธรรม บทบาทการพัฒนาด้านศาสนวัตถุ สถานที่ บทบาทการพัฒนาวัดในด้านศาสนพิธี บทบาทด้านการปกครองมีส่งเสริมหมู่คณะสงฆ์ด้วยกัน บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ จัดตั้งโรงเรียน พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ บทบาทด้านสาธารณสุขสงเคราะห์วัดเป็นศูนย์กลางสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เป็นศูนย์รวมที่สร้างคุณธรรมจริยธรรมและสามัคคีธรรมในท้องถิ่น
พระมหาอาคม ปญฺญธโร (บุญยัง) (๒๕๔๖)	ศึกษาเรื่อง ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสและผู้นำชุมชนต่อการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน : กรณีศึกษาวัดธรรมยุต ในเขตจังหวัดพัทลุง ผลการวิจัยพบว่า ด้านคุณลักษณะความเป็นผู้นำ ของเจ้าอาวาสวัดธรรมยุตนิกาย มีคุณลักษณะความเป็นผู้นำโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก แนวทางการบริหารและการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน ด้านลักษณะของการพัฒนานั้นพบว่า เจ้าอาวาสวัดธรรมยุตนิกายและผู้นำชุมชน มีการพัฒนาด้านศาสนวัตถุ / สถานที่ ทุกๆ ด้าน ยกเว้นการจัดตั้งศูนย์พัฒนาอาชีพและการฝีมือต่างๆ ของชาวชุมชนขึ้นภายในวัด และการจัดตั้งศูนย์เด็กเล็กก่อนเกณฑ์ขึ้นภายในวัด
สุริยา รักการศิลป์ (๒๕๕๓)	ศึกษาเรื่อง บทบาทพระสงฆ์กับพลวัตเศรษฐกิจชุมชนจังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจชุมชน สามารถแยกออกได้เป็นสองส่วน ใหญ่ๆ คือ ๑) บทบาททางด้านการเผยแพร่ธรรมะกับกึ่งเผยแพร่ธรรมะ เช่น การจัดตั้งโรงเรียนเด็กก่อนเกณฑ์ และโรงเรียนพุทธเกษตร บทบาทสองส่วนนี้มีผลกระทบต่อบทบาท

ตารางที่ ๒.๑๖ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัด (ต่อ)

นักวิจัย	ผลการวิจัย
	เศรษฐกิจชุมชนทางอ้อม ในส่วนที่โรงเรียนเด็กก่อนเกณฑ์ได้ช่วยลดภาระการใช้จ่ายของผู้ปกครองที่ส่งบุตรหลานมาเข้าเรียน ส่วนโรงเรียนพุทธเกษตรนั้นการใช้จ่ายของเด็กนักเรียนประจำมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจชุมชน บทบาทในส่วนของการเผยแพร่ธรรมะนั้นแม้ว่าจะไม่มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจชุมชนโดยตรง แต่กลับมีผลกระทบต่อชีวิตครอบครัวของปัจเจกชนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมในวัด บางรายนั้นได้ช่วยให้กลับมามีรายได้ปีละนับแสน
พระมหาสุทธิชัย ชิดโคกสูง (๒๕๔๒)	ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการปฏิบัติธรรมกรรมฐานของวัด เพื่อความสงบสุขของสังคมในจังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า การปฏิบัติธรรมกรรมฐานที่ดีนั้นต้องประกอบด้วยปัจจัยในการปฏิบัติ ๔ ประการคือ บุคคลสัปปายะ การปฏิบัติธรรมแต่ละสำนักต้องมีอาจารย์ผู้ปฏิบัติธรรมเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อมีอาจารย์ผู้ให้กรรมฐานดี มีผู้ปฏิบัติธรรมที่เข้ามาร่วมปฏิบัติธรรม มีผู้สนับสนุนการปฏิบัติธรรมอย่างดียิ่งแล้ว การปฏิบัติธรรมย่อมสำเร็จด้วยดี อาวาสสัปปายะ สถานที่ เป็นสิ่งที่สำคัญในการปฏิบัติธรรม เพราะถ้าสถานที่ที่มีความพร้อมทั้งทางด้านเสนาสนะดี ด้านห้องน้ำโรงอาหาร สถานที่พัก ถ้ามีความพร้อมการปฏิบัติธรรมย่อมดำเนินไปด้วยดี อาหารสัปปายะ อาหารเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมมีอาหารสำหรับเสริมสร้างร่างกายที่มีคุณภาพและพอเพียงย่อมส่งผลต่อการปฏิบัติธรรมดี และสุดท้ายธรรมสัปปายะ ต้องมีหลักธรรมในการปฏิบัติ ถ้ามีอาจารย์ มีสถานที่ มีอาหารแล้วต้องมีหลักธรรมในการปฏิบัติเพื่อทราบแนวทางในการปฏิบัติที่ถูกหลัก
วิเชียร เจนจบเขต (๒๕๔๗)	ศึกษาเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาวิถีชีวิตไทยในจังหวัดนครปฐม ผลการวิจัยพบว่า บทบาทหลักธรรม และกุศโลบายของพระสงฆ์ที่นำมาใช้ทางด้านการศึกษาในการพัฒนาวิถีชีวิตไทยในจังหวัดนครปฐม ส่วนใหญ่จะเน้นการศึกษาด้านปริยัติธรรม แผนกธรรม ควบคู่ไปกับการปกครองบุคลากรภายในวัด อีกทั้งยังใช้เพียรพยายามเผยแผ่พระธรรมคำสอนด้วยกิจกรรมการเทศ การอบรม การประชุม แก่ประชาชน อุบาสก อุบาสิกา ทำการสงเคราะห์ด้านสาธารณูปการด้วยการก่อสร้าง

ตารางที่ ๒.๑๖ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัด (ต่อ)

นักวิจัย	ผลการวิจัย
	สิ่งก่อสร้างต่างๆ และยังให้การสาธารณสงเคราะห์เป็นที่พอใจแก่ประชาชน
เพิ่มศักดิ์ โคตรชมพู (๒๕๔๙)	ศึกษาเรื่อง บทบาทในการพัฒนาสังคมของวัดในจังหวัดหนองคาย ผลการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการวัด โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาจำแนกเป็นรายด้าน พบว่าด้านการปฏิบัติตามกฎ ระเบียบมหาเถรสมาคม มีค่าเฉลี่ยการปฏิบัติมากกว่า ด้านการวางแผนการทำงาน การสนับสนุนทางสังคมของวัด โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาจำแนกเป็นรายด้าน พบว่าด้านการสนับสนุนจากชุมชน มีค่าเฉลี่ยการปฏิบัติมากที่สุด รองลงมา คือ ด้านความร่วมมือกับชุมชน และด้านการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นๆ ตามลำดับ บทบาทในการพัฒนาสังคมของวัด โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาจำแนกบทบาทในการปฏิบัติการพัฒนาสังคมของวัด เป็นรายด้าน โดยเรียงตามลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการเมืองการปกครอง ด้านการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้านการสังคมสงเคราะห์ ด้านสาธารณสุขพื้นฐาน และด้านการศึกษา ทุกด้านมีบทบาทในการปฏิบัติ อยู่ในระดับปานกลาง
อินตา ศิริวรรณ (๒๕๔๘)	ศึกษาเรื่อง การบริหารวัดด้านการปกครอง ผลการวิจัยพบว่า การบริหารวัดต้องมีกลยุทธ์ที่หลากหลาย เพราะเป็นงานที่ต้องอาศัยเทคนิคและวิธีการที่ชาญฉลาดเนื่องจากเกี่ยวข้องกับหลายฝ่าย ดำเนินการทุกด้าน เพื่อให้การบริหารคณะสงฆ์ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการบริหารวัด และเป็นฐานรองรับกิจการงานของพระศาสนาให้มีความก้าวหน้า สามารถอำนวยความสะดวกเสริมสร้างความผาสุก ความถูกต้อง ความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม และแสดงความเมตตาอนุเคราะห์ต่อปวงชนให้ปรากฏชัดทั้งในทางรูปธรรมและนามธรรม
คุณ โทชน์ และเทพพร มังธานี (๒๕๔๖)	ศึกษาเรื่อง รูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแผ่ ศาสนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา วัดมหาพุทธาราม อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ ผลการวิจัยในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน พบว่า ด้านการปกครอง มีการวางแผนการบริหารอย่างชัดเจน มีระเบียบในการปกครอง มี

ตารางที่ ๒.๑๖ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัด (ต่อ)

นักวิจัย	ผลการวิจัย
	การกระจายอำนาจและการมอบหมายหน้าที่อย่างเป็นระบบ ด้านการศึกษา พบว่า สามารถรักษารูปแบบการศึกษาแบบดั้งเดิมที่มุ่งผดุงพระธรรมวินัยและพระพุทธศาสนาโดยตรง ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พบว่า ทางวัดมีโรงเรียนการกุศลอยู่ในเขตของวัด และมีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนและศูนย์บริการผู้สูงอายุภายในวัด ด้านสาธารณูปการ เนื่องจากบริเวณวัดไม่กว้างมาก จึงทำให้จัดศาสนวัตถุ และเสนาสนะ ตามสภาพบริเวณวัด ด้านการบริการสาธารณะสงเคราะห์ พบว่า มีการเปิดโอกาสให้ชุมชนที่ตั้งของวัดดำเนินกิจกรรมทางสังคมต่างๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยภายในวัด
ฉันทนา กล่อมจิต (๒๕๔๖)	ศึกษาเรื่อง รูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดป่าบ้านค้อ อำเภอเมืองฝาง จังหวัดอุดรธานี ผลการวิจัยในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน พบว่า ด้านการปกครองเป็นการปกครองแบบพ่อปกครองลูก มีการมอบหมายงานให้เหมาะสมกับความสามารถของแต่ละบุคคล ด้านการศาสนศึกษา มีการสนับสนุนให้การศึกษาพระปริยัติธรรม สอนนักธรรมและการอบรมปฏิบัติธรรม เป็นการศึกษาตามอัธยาศัย ด้านสาธารณูปการ มีความสะดวกสบายและมีสัปปายะในการปฏิบัติธรรมและมีการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ได้จัดอบรมปฏิบัติธรรมและกัมมิมนต์ภายในและภายนอกประเทศ จัดการอบรมปฏิบัติธรรมสัญจร มีการเผยแผ่ธรรมะด้วยสื่อต่างๆ ด้านสาธารณสงเคราะห์ ได้ทำการบำเพ็ญสาธารณสงเคราะห์แก่ชุมชนบุคคลและศาสนสถาน รวมทั้งได้ตั้งกองทุนช่วยเหลือแม่บ้านผู้ปฏิบัติธรรม และการเผยแผ่ธรรมให้เด็กและเยาวชน ส่วนด้านการศึกษาสงเคราะห์ พบว่า ทางวัดไม่ได้จัดการศึกษาสงเคราะห์สำหรับเด็กและเยาวชน
บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ (๒๕๔๕)	ศึกษาเรื่อง ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : กรณีศึกษาวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ในด้านการศึกษาพบว่า “วัดชลประทานรังสฤษฎ์ได้จัดการศาสนศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรตามความเหมาะสมกับภาวะของผู้บวช หลักสูตรพระปริยัติธรรม และหลักสูตรสำหรับผู้บวชระยะสั้นรวมทั้งหลักสูตรอบรมพระภิกษุที่ต้องการเพิ่มพูนความรู้ในหลักธรรมที่ถูกต้องทั้ง

ตารางที่ ๒.๑๖ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัด (ต่อ)

นักวิจัย	ผลการวิจัย
	ปรียัติและปฏิบัติ และวิธีการเผยแพร่ธรรมะ โดยเฉพาะการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เป็นการศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาทซึ่งเป็นการศึกษาตามหลักสูตรของคณะสงฆ์ที่ถือว่าเป็นการศึกษาตามระบบที่เป็นหลักของคณะสงฆ์
สุดใจ สะอาดยิ่ง (๒๕๔๖)	ศึกษาเรื่อง รูปแบบการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไข ปัญหาของประชาชนในระดับหมู่บ้าน จังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัยพบว่า ๑) สภาพการดำเนินงานของวัดที่เป็นวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไข ปัญหาของประชาชนในหมู่บ้านพบว่า ประชาชนต้องการให้วัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไข ปัญหาของประชาชน วัดยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน เป็นสถานประกอบพิธีกรรม และงานประเพณีวัฒนธรรม วัดขาดความพร้อมที่จะเป็นศูนย์กลางการแก้ไข ปัญหาของประชาชน เช่น ด้านอาคารสถานที่สภาพแวดล้อม สิ่งอำนวยความสะดวก และการคมนาคมมายังวัด พระยังขาดความรู้ ความเข้าใจที่จะเป็นศูนย์กลางการแก้ไข ปัญหาของประชาชน พระกับประชาชนยังห่างเหินขาดความเข้าใจซึ่งกันและกันในการแก้ไข ปัญหา ปัจจุบันวัดมีพระ เณรที่จำพรรษาที่วัดน้อย และยังขาดการพัฒนาและการให้การศึกษ สำหรับภิกษุ สามเณร
นริวัลค์ ธรรมนิมิตโชค (๒๕๕๐)	ศึกษาเรื่อง การศึกษารูปแบบของวัดที่เหมาะสมกับการเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ผลการวิจัยพบว่า วัดควรมีนโยบายในการปรับปรุงอาคารสถานที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายและเหมาะสมตลอดสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาด้านศีล สมาธิ และปัญญา รวมทั้งต้องมีแผนพัฒนาบุคลากรให้มีศักยภาพ สร้างเครือข่ายของวัดเพื่อแลกเปลี่ยนพระวิทยากรและสื่อการเรียนรู้ จัดวัดให้เป็นศูนย์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชน จัดทำปฏิทินกิจกรรมประจำปีของวัด ด้านเนื้อหาหลักธรรมที่นำมาใช้สอน ควรปรับปรุงให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

๒.๖.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องอุทยานการศึกษา

ในการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารูปแบบการจัดการวัดให้เป็นอุทยานการศึกษาในจังหวัดสระบุรีนั้นได้มีผู้สนใจศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลายท่าน แต่ละท่านก็ได้ศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอุทยานการศึกษาซึ่งมีผู้ศึกษาดังต่อไปนี้

บุญเรือน เดชเพิ่มสุข ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพและปัญหาการจัดอุทยานการศึกษา ของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เขตการศึกษา ๑ ผลการวิจัยพบว่า ๑. สภาพด้านขั้นการเตรียมการ ผู้บริหาร ครูไม่ได้รับการอบรมการจัดอุทยานการศึกษาปัญหา ได้แก่ นโยบายการจัดไม่ชัดเจนแน่นอน บุคลากรไม่มีความรู้เรื่องการจัดอุทยานการศึกษาไม่มีการจัดสรรงบประมาณ ๒. สภาพด้านขั้นการดำเนินงาน มีการจัดกิจกรรมโดยพิจารณาความพร้อม หรือความเหมาะสม มีการถ่ายโอนทรัพยากร เน้นการจัดกิจกรรมเพื่อเป็นแหล่งวิชาการและแหล่งปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่เหมาะสม มีการปรับแต่งต้นไม้ที่มีอยู่เดิมให้สวยงาม รมรื่น สะอาด เปิดให้ประชาชนเข้าพักผ่อนหย่อนใจ เรียนรู้ซื้อพันธุ์ไม้จากป่า ไม่เสียค่าเช่าบริการ ใช้ห้องสมุดเป็นสถานที่สื่อกลางในการจัดกิจกรรมวิชาการ มีการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่เหมาะสมโดยการอบรมและนั่งสมาธิ สอนให้รู้จักการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยการจัดกิจกรรมวันสำคัญต่างๆ เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารโดยการจัดทำเอกสารแผ่นพับ ปัญหาได้แก่ ขาดคู่มือ ขาดงบประมาณ ไม่มีเวลาประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ขาดบุคลากรในการอำนวยความสะดวกและให้ความรู้แก่ประชาชน ขาดผู้เชี่ยวชาญในแหล่งวิทยาการที่มีอยู่ในและใกล้เคียงบริเวณโรงเรียน ครูขาดทักษะในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนนอกห้องเรียนโดยใช้อุทยานการศึกษา ๓. สภาพด้านขั้นการประเมินติดตามผล ใช้วิธีการประชุมครู ปัญหาได้แก่ ขาดการประเมินติดตามผลและรวบรวมการรายงานผลอย่างต่อเนื่องจากหน่วยงานต้นสังกัด^{๑๕๑}

เดช เผื่อน้อย ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาตัวแบบการจัดการห้องสมุดในโรงเรียนให้เป็นห้องสมุดมีชีวิตเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ส่งเสริมการจัดการห้องสมุดในโรงเรียนให้เป็นห้องสมุดมีชีวิตเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนมี ๒ ประการ คือประการแรกผู้บริหารโรงเรียนต้องให้การสนับสนุนและจัดสรรงบประมาณที่จำเป็นสำหรับการดำเนินการประการที่๒ครูผู้ทำหน้าที่บรรณารักษ์ต้องมีความรู้ ความมุ่งมั่น และความคาดหวังที่ทำทนายว่าตนเองสามารถดำเนินกิจกรรมของโครงการได้สำเร็จ การพัฒนาตัวแบบการจัดการห้องสมุดในโรงเรียนให้เป็นห้องสมุดมีชีวิตเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ได้ตัวแบบ ดังนี้ Pa : Paradimg Shift การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ผู้บริหารโรงเรียนให้เข้าใจและสนับสนุนและครูผู้ทำหน้าที่บรรณารักษ์ให้สามารถดำเนินการ การจัดการห้องสมุดในโรงเรียนให้เป็นห้องสมุดมีชีวิตเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน K:Knowledge Management การจัดการองค์ความรู้ โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้ การจัดการห้องสมุดในโรงเรียนให้เป็นห้องสมุดมีชีวิต ให้แก่คณะกรรมการดำเนินงาน และการจัดการห้องสมุดมีชีวิตในโรงเรียนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ให้แก่คณะกรรมการโครงการ LO:Learning Organization การสร้างโรงเรียนให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ เริ่มต้นจากการสร้างวิสัยทัศน์ร่วม การ

^{๑๕๑} บุญเรือน เดชเพิ่มสุข, “การศึกษาสภาพและปัญหาการจัดอุทยานการศึกษา ของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เขตการศึกษา ๑”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า บทคัดย่อ.

เป็นส่วนหนึ่งขององค์กร การมีความคาดหวังที่ท้าทาย การเรียนรู้เป็นทีม และการคิดเชิงระบบ R:Reengineering การปรับเปลี่ยนห้องสมุด คือการเปลี่ยนแปลงห้องสมุด ตั้งแต่ อาคาร สถานที่ มุม การให้บริการ การจัดกิจกรรม เทคโนโลยี และภูมิสถาปัตย์รอบบริเวณห้องสมุด (๒) โดยมี 4G ประกอบด้วย Good Capital, Good Management, Good Cooperation, Good Technology ซึ่งเป็นกลไกที่ทำให้แต่ละขั้นตอนของตัวแบบมีประสิทธิภาพ 4G^{๑๕๒}

พรทิพย์ ธรรมบุตร ได้วิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของประชาชนที่มีคุณภาพการให้บริการของอุทยานการเรียนรู้เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อคุณภาพการให้บริการของอุทยานการเรียนรู้เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา โดยภาพรวมประชาชนหรือผู้ใช้บริการเห็นว่ามีคุณภาพการให้บริการในระดับมาก สำหรับด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ได้แก่ ด้านสถานที่ที่ให้บริการ รองลงมาได้แก่ ด้านเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการประชาชน ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ได้แก่ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการให้บริการของอุทยานการเรียนรู้เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ประชาชนหรือผู้ใช้บริการพบปัญหาและอุปสรรค ดังนี้ ปัญหาอาคารพื้นที่ใช้สอย สถานที่จอดรถ และห้องน้ำไม่เพียงพอต่อการให้บริการ จำนวนเจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอ รวมทั้งขาดความรู้และขาดการแนะนำที่ดีพอ ปัญหาระเบียบการให้บริการยังไม่มีความสะดวก ปัญหาจุดให้บริการน้ำดื่มสะอาดไม่เพียงพอ จุดให้บริการโทรศัพท์สาธารณะไม่เพียงพอ และขาดแคลนสื่อมัลติมีเดียที่มีประสิทธิภาพ^{๑๕๓}

เดือนเพ็ญ รักษ์แพทย์ และคณะ ได้วิจัยเรื่อง โครงการห้องสมุดมีชีวิต การวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบบริการศูนย์วิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด ผลการวิจัยพบว่า ด้านสภาพปัจจุบันของศูนย์วิทยบริการ พบว่า งบประมาณยังไม่เพียงพอ บุคลากรศูนย์วิทยบริการมีน้อย ขาดความรู้และทักษะในการปฏิบัติงาน การให้บริการสารสนเทศทุกประเภทรวมอยู่จุดยืน-คืนที่เดียวทำให้ล่าช้า รวมทั้งขาดการประชาสัมพันธ์ให้ผู้ใช้บริการละเอียดการให้บริการฐานข้อมูล และโสตทัศนวัสดุ ส่วนด้านผู้ใช้บริการ พบว่า ผู้ใช้บริการไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของศูนย์วิทยบริการ และด้านอาคารสถานที่ในปัจจุบันมีพื้นที่ใช้สอยจำกัด ด้านความต้องการใช้บริการทรัพยากรสารสนเทศ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ต้องการสมัครสมาชิกศูนย์วิทยบริการ (ร้อยละ ๘๕.๐๐) เนื่องจากมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม โดยใช้หนังสือจากห้องสมุด (ร้อยละ ๗๓.๒๑) ลักษณะของทรัพยากรสารสนเทศที่ต้องการใช้ คือ หนังสือ ตำรา (ร้อยละ ๖๒.๓๘) โดยต้องการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม ด้านสังคม การเมือง (ร้อยละ ๕๖.๗๙) ข้อเสนอแนะของผู้ใช้สามารถสรุปได้ดังนี้ต้องการให้ห้องสมุดมีกิจกรรมและมีความทันสมัยทั้งในด้านการบริการและทรัพยากรสารสนเทศ มหาวิทยาลัยควรจัดการเรียนการสอนในรายวิชาที่เกี่ยวกับการใช้ห้องสมุดโดยตรง เพื่อให้ นักศึกษาและผู้ใช้อื่นๆ มีความรู้ความเข้าใจวิธีใช้ห้องสมุดอย่างถูกต้อง และสามารถใช้บริการ

^{๑๕๒} เดช เฝ้าน้อย, “การพัฒนาตัวแบบการจัดการห้องสมุดในโรงเรียนให้เป็นห้องสมุดมีชีวิตเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน”, วิทยานิพนธ์การจัดการศึกษาระดับบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๓).

^{๑๕๓} พรทิพย์ ธรรมบุตร, “ความคิดเห็นของประชาชนที่มีคุณภาพการให้บริการของอุทยานการเรียนรู้เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา”, วิทยานิพนธ์การจัดการศึกษาระดับบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, ๒๕๕๔).

สารสนเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ห้องสมุดควรมีการประชาสัมพันธ์บริการต่างๆ อย่างต่อเนื่องและเป็นปัจจุบัน^{๑๕๔}

ตารางที่ ๒.๑๗ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอุทยานการศึกษาในวัด (ต่อ)

นักวิจัย	ผลการวิจัย
บุญเรือน เดชเพิ่มสุข (๒๕๔๐)	ศึกษาเรื่อง การศึกษาสภาพและปัญหาการจัดอุทยานการศึกษา ของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เขตการศึกษา ๑ ผลการวิจัยพบว่า สภาพด้านขั้นการเตรียมการ ผู้บริหารครูไม่ได้รับการอบรมการจัดอุทยานการศึกษาปัญหา ได้แก่ นโยบายการจัดไม่ชัดเจนแน่นอน บุคลากรไม่มีความรู้เรื่องการจัดอุทยานการศึกษาไม่มีการจัดสรรงบประมาณ สภาพด้านขั้นการดำเนินงาน มีการจัดกิจกรรมโดยพิจารณาความพร้อม หรือความเหมาะสม มีการถ่ายโอนทรัพยากร เน้นการจัดกิจกรรมเพื่อเป็นแหล่งวิชาการและแหล่งปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่เหมาะสม มีการปรับแต่งต้นไม้ที่มีอยู่เดิมให้สวยงาม ร่มรื่น สะอาด สภาพด้านขั้นการประเมินติดตามผล ใช้วิธีการประชุมครู ปัญหาได้แก่ ขาดการประเมินติดตามผลและรวบรวมการรายงานผลอย่างต่อเนื่องจากหน่วยงานต้นสังกัด
เดช เผื่อน้อย (๒๕๕๓)	ศึกษาเรื่อง การพัฒนาตัวแบบการจัดการห้องสมุดในโรงเรียนให้เป็นห้องสมุดมีชีวิตเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ส่งเสริมการจัดการห้องสมุดในโรงเรียนให้เป็นห้องสมุดมีชีวิตเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนมี ๒ ประการ คือประการแรกผู้บริหารโรงเรียนต้องให้การสนับสนุนและจัดสรรงบประมาณที่จำเป็นสำหรับการดำเนินการ ประการที่ ๒ ครูผู้ทำหน้าที่บรรณารักษ์ต้องมีความรู้ ความมุ่งมั่น และความคาดหวังที่ท้าทายว่าตนเองสามารถดำเนินกิจกรรมของโครงการได้สำเร็จ การพัฒนาตัวแบบการจัดการห้องสมุดในโรงเรียนให้เป็นห้องสมุดมีชีวิตเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน
พรทิพย์ ตรรกบุตร	ศึกษาเรื่อง ความคิดเห็นของประชาชนที่มีคุณภาพการ

^{๑๕๔} เดือนเพ็ญ รัชชแพทย และคณะ, “โครงการห้องสมุดมีชีวิต การวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบบริการศูนย์วิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด”, รายงานการวิจัย, (ร้อยเอ็ด : ศูนย์วิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด, ๒๕๕๗), หน้า บทคัดย่อ.

ตารางที่ ๒.๑๗ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอุทยานการศึกษาในวัด (ต่อ)

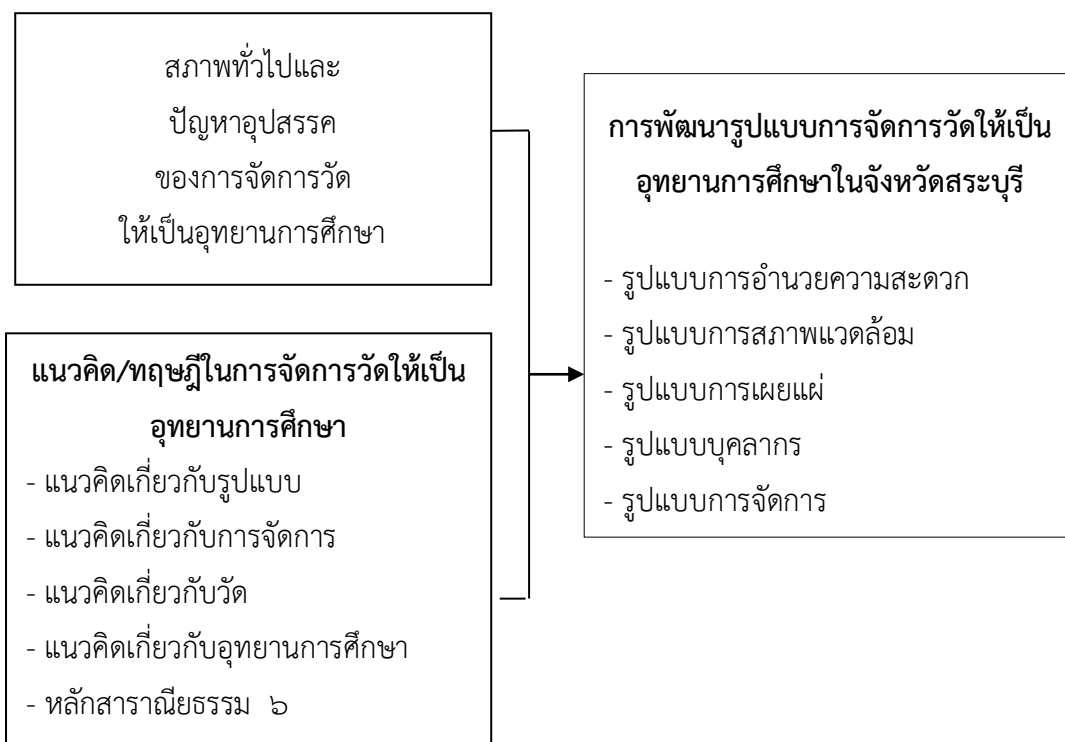
นักวิจัย	ผลการวิจัย
(๒๕๕๔)	ให้บริการของอุทยานการเรียนรู้เทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อคุณภาพการให้บริการของอุทยานการเรียนรู้เทศบาลเมืองพะเยา โดยภาพรวมประชาชนหรือผู้ใช้บริการเห็นว่ามีคุณภาพการให้บริการในระดับปานกลาง สำหรับด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ได้แก่ ด้านสถานที่ที่ให้บริการ รองลงมาได้แก่ ด้านเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการประชาชน ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ได้แก่ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการให้บริการของอุทยานการเรียนรู้ประชาชนหรือผู้ใช้บริการพบปัญหาและอุปสรรค ดังนี้ ปัญหาอาคารพื้นที่ใช้สอย สถานที่จอดรถ และห้องน้ำไม่เพียงพอต่อการให้บริการ จำนวนเจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอรวมทั้งขาดความรู้และขาดการแนะนำที่ดีพอ ปัญหาระเบียบการให้บริการยังไม่มีความสะดวกสบาย ปัญหาจุดให้บริการน้ำดื่มสะอาดไม่เพียงพอ จุดให้บริการโทรศัพท์สาธารณะมีไม่เพียงพอ และขาดแคลนสื่อมัลติมีเดียที่มีประสิทธิภาพ
จารุณี การิ (๒๕๕๔)	ศึกษาเรื่อง ความต้องการกิจกรรมส่งเสริมการอ่านของเด็กที่เป็นสมาชิกอุทยานการเรียนรู้ยะลา ผลการวิจัยพบว่าเด็กมีความต้องการกิจกรรมส่งเสริมการอ่านทุกลักษณะในระดับมาก และกิจกรรมที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ กิจกรรมที่ใช้ทักษะการฟังและดู เนื้อหาของกิจกรรมส่งเสริมการอ่านที่เด็กมีความต้องการในระดับมาก และมีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ศิลปะ สื่อที่ใช้ประกอบการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านที่เด็กมีความต้องการในระดับมากที่สุด และมีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ภาพยนตร์ สถานที่ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านที่เด็กมีความต้องการในระดับมาก และมีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ อุทยานการเรียนรู้ยะลา วันและช่วงเวลาในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านที่เด็กมีความต้องการในระดับมาก และมีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ วันอาทิตย์ การเผยแพร่ข่าวสารการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านที่เด็กมีความต้องการในระดับมาก และมีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ แจกใบปลิวและแผ่นพับที่อุทยานการเรียนรู้ยะลา สำหรับปัญหาในการเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน พบว่า เด็กที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมการอ่านประสบปัญหาทั้งหมดในระดับปานกลาง โดยปัญหาที่มี

ตารางที่ ๒.๑๗ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอุทยานการศึกษาในวัด (ต่อ)

นักวิจัย	ผลการวิจัย
เดือนเพ็ญ รัชแพทย์ และคณะ (๒๕๔๗)	ค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ เนื้อหาของกิจกรรมไม่หลากหลาย ศึกษาเรื่อง โครงการห้องสมุดมีชีวิต การวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบบริการศูนย์วิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด ผลการวิจัยพบว่า ด้านสภาพปัจจุบันของศูนย์วิทยบริการพบว่า งบประมาณยังไม่เพียงพอ บุคลากรศูนย์วิทยบริการมีน้อย ขาดความรู้และทักษะในการปฏิบัติงาน การให้บริการสารสนเทศทุกประเภทรวมอยู่จุดเดียว-คั่นที่เดียวทำให้ล่าช้า รวมทั้งขาดการประชาสัมพันธ์ให้ผู้ใช้บริการละเอียดการให้บริการฐานข้อมูล และสื่อทัศนวัสดุ ส่วนด้านผู้ให้บริการพบว่า ผู้ใช้บริการไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของศูนย์วิทยบริการ และด้านอาคารสถานที่ในปัจจุบันมีพื้นที่ใช้สอยจำกัด

๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการพัฒนาวัดให้เป็นอุทยานการศึกษาในจังหวัดสระบุรี ผู้วิจัยสามารถนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย